

Obsah

Úvod

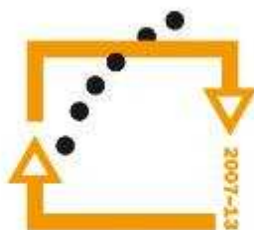
- 1 Počátky a vrchol české státnosti ve středověku
 - 1.1 České země před příchodem Slovanů
 - 1.2 Příchod Slovanů na území českých zemí a Sámova říše
 - 1.3 Velká Morava (9.–10. století)
 - 1.4 Počátky českého státu (9.–12. století)
 - 1.4.1 Románská kultura
 - 1.5 Český stát za posledních Přemyslovců (1197–1306)
 - 1.6 Český stát za Lucemburků (1310–1437)
 - 1.6.1 Gotická kultura
- 2 Husitství a doba pohusitská
 - 2.1 Jan Hus a počátek husitské revoluce
 - 2.2 Průběh husitské revoluce (1420–1436)
 - 2.3 Český stát za Jiřího z Poděbrad a za Jagellonců
 - 2.4 Nástup Habsburků na český trůn
 - 2.4.1 Renesance
- 3 České země jako součást centralizované habsburské monarchie
 - 3.1 České země v době stavovského povstání a za třicetileté války
 - 3.1.1 Třicetiletá válka (1618–1648)
 - 3.2 České země po skončení třicetileté války
 - 3.2.1 Baroko a rokoko
 - 3.3 České země v době osvíceneckého absolutismu Marie Terezie a Josefa II.
 - 3.3.1 Klasicismus a empír
 - 3.4 České země v 1. polovině 19. století
 - 3.4.1 Romantismus
- 4 České země v moderní době
 - 4.1 Revoluční rok 1848 v habsburské monarchii a v českých zemích
 - 4.1.1 Revoluce v letech 1848–1849
 - 4.2 České země v 50. a 60. letech 19. století
 - 4.3 Hospodářství a kultura českých zemí v 2. polovině 19. století
 - 4.3.1 Novorenesance a secese
 - 4.4 Česká společnost a politika od rakousko-uherského vyrovnání do 1. světové války
 - 4.5 První světová válka a vznik Československa (1914–1918)
 - 4.5.1 Průběh 1. světové války
 - 4.5.2 Cesta ke vzniku Československa v průběhu 1. světové války

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

**OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost**

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Úvod

Studijní opora **Kapitoly z českých dějin do roku 1918** je určena pro studenty prezenčních, kombinovaných a rozšiřujících studijních programů akreditovaných na Katedře společenských věd PdF UP v Olomouci. Jejím základním cílem je uvedení do problematiky historie českých zemí se zaměřením na dějiny politické, hospodářské a kulturní, a to v časovém horizontu od období pravěku až do vzniku Československé republiky v roce 1918. Pozornost je přitom rovněž věnována mezinárodnímu kontextu, ve kterém se české dějiny odehrávaly.

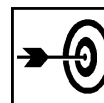
Tato opora si neklade za cíl nahrazovat zevrubné publikace zabývající se historií českých zemí, ale vhodnou formou přiblížit toto téma poučeným zájemcům, kteří již disponují aspoň základními znalostmi v problematice českých i obecných dějin. Její text je koncipován **dvojúrovňově**:

1) **V základním stupni** je v rámci jednotlivých **kapitol, podkapitol a oddílů** rozdělených podle desetinného třídění stručně zachycen politický, hospodářský a kulturní vývoj v jednotlivých obdobích českých dějin do roku 1918. Tyto znalosti jsou **bezpodmínečně nutné** k vytvoření základní orientace v této problematice.

2) **V části pro zájemce** jsou pak podrobněji rozvedena některá specifická témata, vysvětleny a objasněny klíčové historické pojmy a uvedeny podrobnější biografické údaje ke konkrétním osobnostem důležitým pro dějiny českých zemí – panovníkům, politikům, umělcům atd.

Závěr každé kapitoly pak obsahuje její stručné shrnutí, výčet důležitých pojmů k zapamatování, kontrolní otázky a úkoly, které poskytnou zpětnou vazbu paměťového zvládnutí a pochopení jejího obsahu, a také interaktivní úkoly. Na konci studijní opory je připojen výběrový přehled použité literatury, který obsahuje jak studijní a slovníkové příručky, tak i monograficky pojaté práce.

Cíle

Po prostudování této studijní opory budete znát:

- Klíčové události českých dějin do roku 1918;
- Jaké byly významné mezníky vzniku a vývoje české státnosti;
- Které osobnosti v minulosti nejvíce ovlivnily politické, hospodářské a kulturní dění v českých zemích.

Budete schopni:

- Analyzovat příčiny vzestupu, popř. úpadku českého státu v jednotlivých fázích jeho existence;
- Chápat proměny české společnosti v průběhu jejího vývoje;
- Kriticky hodnotit úlohu českých zemí v evropských a světových dějinách.

Získáte:

- Nové vědomosti z oblasti české i obecné historie;
- Schopnost kriticky přemýšlet nad kulturním prostředím českých zemí;
- Znalost řady pojmů z oblasti historie i dalších společenských věd.

1 Počátky a vrchol české státnosti ve středověku

Průvodce studiem

V této kapitole se dozvíte, které skupiny obyvatel žily na našem území před příchodem Slovanů, jaké okolnosti provázely vznik, rozvoj a zánik tzv. Sámovy říše a Velké Moravy, které osobnosti sehrály rozhodující úlohu při vzniku a prvních staletích existence českého státu, jaké existují významné písemné prameny k počátkům českého státu a jaké významné historické události provázely období vlády Přemyslovců a Lucemburků v českých zemích. Budete schopni objasnit, jaký kulturní význam mělo působení misie Konstantina a Metoděje pro střední Evropu, vysvětlit rozdíly mezi románským a gotickým uměleckým slohem a popsat změny v hospodářství v českých zemích v období vrcholného středověku.

1.1 České země před příchodem Slovanů

České země byly osídleny již ve **starší době kamenné (paleolitu)** a na jejich území byly nalezeny pozůstatky **člověka vzpřímeného, rozumného a člověka dnešního typu**. K nejznámějším paleolitickým archeologickým nalezištím patří Přezletice, Bečov, jeskyně Šipka, Kůlna a Pekárna, Předmostí u Přerova, Dolní Věstonice, Pavlov a další. Paleolitický člověk se živil lovem a sběrem rostlinné potravy, dokázal vyrábět své zbraně a nástroje z kamene, dřeva a kostí a využívat oheň. Sídli v blízkosti vodních ploch a toků.

Paleolit

K velké změně ve způsobu obživy lidí došlo v období **mladší doby kamenné (neolitu)**. Lov a sběr byl nahrazen zemědělstvím, člověk začal budovat stálá sídla a věnovat se tkalcovství a výrobě keramiky. Mezi významná archeologická naleziště v českých zemích z tohoto období patří např. Mohelnice na Moravě nebo Bylany u Kutné Hory.

Neolit

Pro další rozvoj lidské společnosti měl velký význam objev **výroby bronzu** míšením mědi a cínu. Díky tomuto objevu se rozvíjí **slévačství a kovotepectví**. K významným nalezištím z této **doby bronzové** patří např. Únětice u Prahy.

Doba bronzová

Dobu železnou charakterizuje užívání nového kovu – **železa**. V mladší době železné obýval Čechy keltský kmen **Bójů**, po němž získaly pojmenování **Boiohaemum** (Bohemia). Centry keltského osídlení a poměrně vyspělé kultury byla tehdy opevněná sídla, tzv. **oppida** (např. Závist u Zbraslavi, Stradonice u Berouna). V době vzestupu římské říše na přelomu letopočtu pak u nás vystřídaly Kelty germánské kmeny **Markomanů a Kvádů**, jejichž vládce **Marobud** představoval určitou dobu i nebezpečí pro Římány. Při bojích s Germány pronikla římská vojska i na Moravu, ale české země se nikdy nestaly součástí římské říše. V období tzv. stěhování národů na naše území pronikly další germánské kmeny – Duryňkové a Langobardi, od přelomu 5. a 6. století našeho letopočtu pak do českých zemí přicházejí **Slované**.

Doba železná, Keltské a Germány

Pro zájemce

Keramika. Podle charakteristického tvaru nebo výzdoby keramických výrobků nebo podle místa jejich hojného výskytu je pojmenována řada kulturních oblastí. V českých zemích, v nichž se keramika

Keramika

objevuje od 6. tisíciletí př.n.l., patří k nejznámějším kultura lineární (volutová), kultura vypíchané keramiky, kultura lengyelská, kultura nálevkovitých pohárů, kultura kanelované (žlábkované) keramiky nebo kultura keramiky šňůrové.

Oppida. Tato rozsáhlá opevněná hradiště byla Kelty budována asi od poloviny 2. století př.n.l. v pozdní době laténské. Oppida byla umístěna na výšinách při řekách nebo v blízkosti zdrojů důležitých surovin a představovala centra řemesel, obchodu, společenského a náboženského života. Byla rozčleněna na jednotlivé čtvrti, dbalo se v nich na zásobování vodou a byly v nich vytýčeny někdy i dlážděné hlavní cesty. V dřevěných stavbách zde žilo až několik tisíc obyvatel. Oppida byla budována ve všech oblastech, kde Keltové žili, v Čechách je najdeme ve Stradonicích u Berouna nebo v Závisti u Zbraslavi, na Moravě pak ve Starém Hradisku u Prostějova a na Hostýně.

Marobud nebo také **Marbod (zemřel v roce 36 nebo 37 n.l.)** byl germánský vládce, který byl jako rukojmí vychováván na dvoře římského císaře Augusta. Znalosti římské státní a vojenské organizace uplatnil později při vytváření svého kmenového svazu (říše), jehož centrum *Marobudon* se předpokládá někde v Čechách. Vojenské tažení římského vojska proti tomuto sílicímu kmenovému svazu se nerealizovalo kvůli povstání místního obyvatelstva v římské provincii Panonie a Římané pak byli nuceni uzavřít s Marobudem mír. Nakonec byl ale Marobud kolem roku 19 n. l. svržen jiným germánským náčelníkem Katvaldou, uprchl k Římanům a žil pak až do smrti v internaci v italské Ravenně.

1.2 Příchod Slovanů na území českých zemí a Sámova říše

V rámci rozsáhlých pohybů obyvatelstva ve 4.–6. století, které jsou označovány jako **stěhování národů**, přicházejí na naše území během první poloviny 6. století z jihovýchodu a severovýchodu **slovanské kmeny**. Germánské obyvatelstvo, které zde žilo v předcházejícím období, buď české země opustilo, nebo splynulo s nově příchozími. Slované se usídlili zejména v úrodných nížinách Čech a Moravy, jejich hlavní obživou bylo zemědělství a chov dobytka, zabývali se ale i lovem a rybolovem. Rozvíjela se u nich i řemeslná výroba, např. kovářství, hrnčičství, zpracování dřeva a tkaní **Inu** a **konopí**. Slované obyvatelstvo žilo v dřevěných příbytcích, které byly zahloubeny pod úroveň okolního terénu (tzv. polozemnice). Mrtví byli pohřbíváni v **žárových hrobech**.

Slované, kteří se usadili na území českých zemí, se bránili kočovným **Avarům**, kteří přišli do střední Evropy z Asie. Proti nadvládě Avarů vypuklo úspěšné povstání slovanských kmenů, do jehož čela se v letech 623–624 postavil **franský kupec Sámó**. Ten sjednotil pod svojí vládou řadu slovanských kmenů a odrazil i útok franského krále **Dagoberta I.**, jehož vojska porazil roku 631 u pevnosti **Vogastisburgu**. Polohu tohoto místa se ovšem dodnes nepodařilo jednoznačně určit. Sámova říše nebyla ještě státem, ale spíše svazem kmenů, které byly spojeny jen osobou vládce. Po Sámově smrti někdy v letech 658–659 se rozpadla na menší kmenová území. Jediným písemným pramenem pro poznání jejich dějin je franská tzv. **Fredegarova kronika**.

Pro zájemce

Kronika (z řeckého *chronos* = čas) je literární dílo, jehož autor popisoval historické události tak, jak za sebou časově následovaly. Mohl přitom vycházet zejména z vlastních zážitků, starších kronik, vzpomínek pamětníků, ale i pověstí, bájí apod. Kroniky byly psány buď ve verších, nebo v próze a kronikáři se většinou nesnažili najít hlubší souvislosti mezi popisovanými událostmi. Pro poznání českých dějin mají největší význam zejména *Kosmova Kronika česká*, *Zbraslavská kronika Petra*

Žitavského a Kronika tak řečeného Dalimila. Velké čtenářské oblíbenosti se dlouho těšila historicky nepřesná, ale velmi čtivá *Kronika česká Václava Hájka z Libočan.*

Dagobert I. (602–639), franský král. Tento panovník z dynastie Merovejců vládl od roku 629 celé Franské říši, jeho početný dvůr sídlil v Paříži. Úspěšně odrazil útoky Frísů, utrpěl ale porážky jak v boji proti Sámově říši, tak i v Durynsku a Sasku. Zesílení jeho moci také vyvolalo odpor šlechty, takže Dagobert musel před svou smrtí souhlasit s rozdělením říše mezi své nezletilé syny, čímž podlomil autoritu merovejské dynastie.

1.3 Velká Morava (9.–10. století)

Prvním skutečným státem na našem území se stala **Velká Morava**, která vznikla v 9. století po Kristu. Její vzestup je spjat s rostoucí mocí moravského knížete **Mojmíra**, který někdy kolem roku 833 vyhnal z Nitry knížete **Pribinu**. V upevňování svého státu pokračoval i další velkomoravský panovník, Mojmírov synovec **Rostislav**. Stejně jako Mojmír musel i on čelit mocnému sousedu – Východofranské říši. Aby omezil vliv franských kněží působících na Velké Moravě, požádal Rostislav císaře Byzantské říše o vyslání misionářů, kteří by šířili křesťanství v jazyce srozumitelném moravskému obyvatelstvu a vytvořili domácí církevní organizaci. Tak přišli v roce 863 na Velkou Moravu bratři **Konstantin a Metoděj**, kteří pocházeli z řecké Soluně, kde žilo i slovanské obyvatelstvo. Do slovanského jazyka – **staroslověnštiny** – přeložil Konstantin řadu náboženských knih a pro účely své misie sestavil i písmo – **hlaholici**. Z ní pak vznikla jednodušší **cyrilice**. Činnost obou bratrů nakonec podpořil i papež, který jmenoval Metoděje moravským arcibiskupem. Po Metodějově smrti v roce 885 byli ale žáci obou bratrů z Velké Moravy vyhnáni.

Vznik a počátky Velké Moravy, misie Konstantina a Metoděje

Největší rozmach zažila Velká Morava za knížete **Svatopluka**, který rozšířil svou moc i na další slovanská území. Mezi nejdůležitější centra Velké Moravy patřily Valy u Mikulčic, Staré Město u Uherského Hradiště, Pohansko u Břeclavi, Děvín u Bratislavy a Nitra. Tato místa byla i významnými středisky vyspělé řemeslné výroby, obchodu a vzdělanosti a vznikla zde i řada kamenných staveb. Většinu obyvatelstva Velké Moravy představovali rolníci, početní byli i řemeslníci, ale vyskytovali se i nesvobodní nevolníci a otroci. Panovníka obklopovala vrstva velmožů, kteří hráli důležitou úlohu na válečných taženích a při správě země.

Největší územní rozmach Velké Moravy za knížete Svatoopluka

Po Svatooplukově smrti na začátku 10. století v důsledku sporů v panovnickém rodu a nájzdů kočovných **Maďarů** Velká Morava zanikla a po roce 906 o ní mizí veškeré zprávy. Výrazně ovlivnila nejen kulturu střední Evropy, ale i jižních a východních Slovanů.

Zánik Velké Moravy

Pro zájemce

Slovanské písemnictví. Vznik slovanského písemnictví na našem území je spjat s křesťanskou misí Konstantina a Metoděje na Velkou Moravu. Ti z důvodů srozumitelnosti pro místní slovanské obyvatelstvo vytvořili na základě makedonského nářečí, jímž se mluvilo v okolí Soluně, bohoslužebný jazyk staroslověnštinu a vymysleli na základě malých písmen řecké abecedy i nové písmo – hlaholici. Z ní o něco později vznikla cyrilice, která dala základ azbuce, používané dodnes v Rusku, Bulharsku a některých dalších státech. Do staroslověnštiny byly Konstantinem a Metodějem a jejich žáky překládány důležité texty – biblické knihy (evangelia), právní normy (*Zákon sudnyj ljudem*) a spisy církevních otců. Vznikala ale i původní díla, např. *Proglas* (veršovaná předmluva k překladu evangelií). Činnost Konstantina a Metoděje popisují tzv. *Panonské legendy – Život sv. Konstantina-Cyrila a Život sv. Metoděje*. Po Metodějově smrti (885 n. l.) byli ale jeho žáci z Velké Moravy vyhnáni a jejich místo

Slovanské písemnictví

zaujali latinští kněží. Slovanské písemnictví se dále rozvíjelo v Bulharsku, Chorvatsku, Srbsku a také v Čechách. Zde se stal jeho centrem Sázavský klášter, který založil svatý Prokop společně s knížetem Oldřichem v roce 1032. Na jeho půdě vznikly staroslověnské legendy o českých světcích sv. Ludmile a sv. Václavovi. Z 10. století pochází rovněž staroslověnská duchovní píseň *Hospodine, pomiluj, ny*. Na konci 11. století byli ale staroslověnská mniši definitivně ze Sázavského kláštera vyhnáni. V době Karla IV. se centrem slovanské bohoslužby stal klášter Na Slovanech, dnešní Emauzy.

Metoděj (asi 815–885), byzantský misionář, moravský a panonský arcibiskup, vlastním jménem Michael. Své mládí prožil v řecké Soluni, po studiích zastával úřad nejvyššího správce oblasti kolem řeky Strymon, kde žilo slovanské obyvatelstvo. V roce 856 se úřadu vzdal a vstoupil do kláštera na hoře Olymp, kde přijal jméno Methodios (odtud Metoděj). Na začátku 60. let 9. století byl společně se svým mladším bratrem Konstantinem pověřen byzantským císařem diplomatickým posláním u Chazarů v oblasti Černomoří a v roce 863 byl – opět se svým bratrem – vyslán na Velkou Moravu s úkolem vychovat domácí duchovenstvo a položit základy církevní organizace. Metoděj pomáhal Konstantinovi s překladem důležitých částí bible do staroslověnštiny a v roce 867 se oba bratři vydali do Říma. Papež Hadrián II. schválil bohoslužbu ve slovanském jazyce a po Konstantinově smrti (869) byl Metoděj ustanoven arcibiskupem. Při zpáteční cestě na Velkou Moravu byl ale zajat a vězněn v jednom ze švábských klášterů. Teprve v roce 873 se vrátil na Moravu a pokračoval ve své činnosti, mj. pokřtil i českého přemyslovského knížete Bořivoje a jeho manželku Ludmilu. Metodějovo působení ale bylo provázáno spory s latinskými kněžími i s velkomoravským knížetem Svatoplukem. Po svém skonu 6. dubna 885 byl Metoděj pohřben ve „velkém moravském chrámu“, ale jeho hrob se dodnes nepodařilo nalézt. Po Metodějově smrti byli jeho žáci z Velké Moravy vyhnáni a slovanská bohoslužba zakázána. Metoděj byl svatořečen a stejně jako jeho bratr Konstantin prohlášen za patrona Evropy.

Metoděj

1.4 Počátky českého státu (9.–12. století)

Po zániku Velké Moravy se centrum české státnosti přeneslo do Čech. Při sjednocování země získal rozhodující úlohu kmen Čechů, v jehož čele stál panovnický rod **Přemyslovců**. Prvním historicky doloženým českým knížetem z tohoto rodu byl **Bořivoj**, který společně se svojí manželkou **Ludmilou** přijal křest na dvoře velkomoravského vládce Svatopluka, jehož svrchovanost uznával. Bořivoj rovněž přenesl své sídlo z Levého Hradce na **Pražský hrad**. Důležitou úlohu při vytváření českého státu sehrál Bořivojův vnuk – vzdělaný a zbožný **kníže Václav**, který byl zavražděn pravděpodobně v roce **935** ve Staré Boleslavi družinou svého bratra Boleslava. Brzy po své smrti a přenesení ostatků do kostela sv. Víta na Pražském hradě začal být Václav uctíván jako **světec a ochránce českého státu**. Důležitými prameny pro toto období českého státu jsou staroslověnské a latinské legendy o svatě Ludmile a svatém Václavovi, např. tzv. **Kristiánova legenda**.

Počátky
Přemyslovců

Václavův bratr **Boleslav I.** dlouho bojoval se saským panovníkem Otou I., ale nakonec se s ním musel smířit. Podařilo se mu ale podstatně rozšířit území českého státu a nechal razit i stříbrné mince – **denáry**. Za vlády jeho syna Boleslava II. pak bylo v roce 973 v Praze založeno biskupství a pražský biskup **Vojtěch** z významného rodu Slavníkovců se zařadil mezi přední osobnosti tehdejší křesťanské Evropy. **Vyvražděním Slavníkovců** na hradě Libici v roce 995 ovšem sláva tohoto rodu skončila.

Vláda
Boleslava I. a
Boleslava II.

V 11. a 12. století se v českém přemyslovském státě střídala vláda silných a úspěšných panovníků s obdobími zmatků a vnitřních sporů. Mezi ty schopné vládce patřil kníže **Břetislav**, který zavedl nástupnický řád, podle něhož měl po smrti knížete zaujmout jeho místo ten nejstarší z rodu. Mladším příbuzným pak byly do správy svěřeny části území, tzv. **úděly**, které se nacházely zejména na Moravě. V této době umožňoval panovníkovi řízení státu systém tzv. **správních hradů**. Břetislavův syn **Vratislav II.** získal v roce 1085 pro sebe královský titul za to, že podporoval císaře v jeho sporu s papežem. Totéž se podařilo v roce 1158 i **Vladislavu II.**, který se svým vojskem pomohl císaři Fridrichu Barbarossovi dobýt severoitalské město Milán. Významným pramenem pro toto období českých dějin je latinsky psaná **Kosmova Kronika česká**.

Významní
přemyslovští
vládci v 11. a
12. století

Pro zájemce

Kristiánova legenda. Latinsky psaná legenda pravděpodobně z konce 10. století, jejíž český překlad názvu zní *Život a umučení svatého Václava a jeho babičky svaté Ludmily*. Toto vypravování o počátcích křesťanství v českých zemích líčí nejen životní osudy obou těchto světců, ale i působení Konstantina a Metoděje na Velké Moravě a pokřtění prvního historického přemyslovského knížete Bořivoje. Autor dokazuje, že český stát je dědicem Velké Moravy. Legenda je po umělecké stránce velmi vyspělá, jsou v ní použita rozsáhlá souvětí, nezvyklý slovosled a bohatá slovní zásoba. O autorovi, který se v předmluvě označil jako Christianus, tj. Kristián, nevíme nic bližšího – pravděpodobně byl z okolí druhého českého biskupa Vojtěcha. Kristiánova legenda patří mezi nejspornější památky starší české literatury – o to, kdy vlastně vznikla a kdo byl její autor, se přou historici a literární vědci v podstatě dodnes.

Kristiánova
legenda

Kosmas (asi 1045–1125), český kněz a kronikář. Údaje, které o této postavě máme, pocházejí z jeho vlastní latinsky psané *Kroniky české*. Kosmas byl nejdříve kanovníkem a poté i děkanem kapituly u svatého Víta v Praze, jejíž členové se podíleli na diplomatické a politické aktivitě kanceláře českých panovníků. Sám studoval v Lutychu, podnikl cesty do Mohuče, Mantovy a Ostřihomi. Z jeho osobního života víme, že měl manželku Božetěchu a syna Jindřicha. Svoji kroniku, v níž zachytil českou minulost od mytických dob až po svoji dobu, začal psát až na sklonku života, pravděpodobně od roku 1119. I v celoevropském kontextu je jeho *Kronika česká* vynikajícím literárním dílem a jedinečným pramenem pro poznání českých dějin.

Kosmas

Denárová měna (latinsky *denarius* = desetník). Denáry byly stříbrné mince, které platily už ve starověkém Římě, ve středověké Evropě se užívaly od konce 6. do počátku 13. století jako základní jednotka měny. V českých zemích se denáry razily v 10.–13. století, první z nich se u nás objevily pravděpodobně kolem roku 955 za knížete Boleslava I. Představovaly však jen výjimečné platidlo, zboží se jinak převážně směňovalo. Zprvu měly denáry hmotnost až 1,4 gramu a vysoký obsah stříbra, později jejich kvalita upadala. Vlastní denáry u nás razila nejenom vládnoucí přemyslovská knížata, ale i Slavníkovci a údělná přemyslovská knížata na Moravě. Na začátku 13. století byly denáry v českém státě vystřídány brakteáty.

Denárová
měna

Václav (svatý), (kolem roku 907–929 nebo 935), český kníže a světec z rodu Přemyslovců, syn knížete Vratislava I. V době otcovy smrti byl Václav nezletilý, a proto se ujala vlády jeho matka Drahomíra. Václava vychovávala na Budči v křesťanském duchu jeho babička Ludmila, kterou nechala Drahomíra zavraždit. Václav vykázal Drahomíru na Budeč, ale později se s ní usmířil a povolil jí návrat do Prahy. Václav usiloval o dobré vztahy s římsko-německou říší, které odváděl tzv. tribut, a v Praze nechal založit kostel zasvěcený patronovi Saska svatému Vítovi. Nakonec byl zavražděn družiníky svého bratra Boleslava ve Staré Boleslavi, důvodem byl snad Boleslavův nesouhlas s Václavovou politikou. Krátce po smrti Václava nechal Boleslav ostatky svého bratra převézt do Prahy a zanedlouho byl Václav uctíván jako světec, mučedník a patron země, což významně přispělo k posílení pozice Přemyslovců.

Svatý Václav

Vojtěch (svatý), (957–997), též Adalbert, pocházel z rodu Slavníkovců a v mládí byl podle legendy otcem Slavníkem a matkou Sřezislavou zaslíben za své uzdravení duchovní dráze. Jméno Adalbert přijal při břimování po svém učiteli, magdeburském biskupovi. Roku 982 byl Vojtěch zvolen druhým pražským biskupem a ve své funkci patřil ke stoupencům tzv. clunyjského hnutí, jehož požadavky se snažil realizovat v českém prostředí. Ve svých názorech na dodržování křesťanských zásad se střetl s Boleslavem II., jeho družinou i s částí duchovenstva, proto roku 988 Čechy opustil a s nevlastním bratrem Radimem odešel do Itálie a do Řecka, kde pobýval v několika kláštřech. Roku 992 se na žádost Boleslava II. vrátil zpátky do Čech a spolu s ním přišla i skupina benediktnů, kteří založili roku 993 v Praze na Břevnově klášter. Roku 994 opustil Vojtěch pro stálé spory s Boleslavem II. Čechy podruhé a v následujícím roce ho při jeho cestě do Říma zastihla zpráva o vyraždění Slavníkovců v

Svatý Vojtěch

Libici nad Cidlinou. Roku 996 odešel do Polska ke králi Boleslavu Chrabrému, kam se uchýlili i jeho bratři. Vojtěch byl nakonec zavražděn při své misijní cestě k pohanským Prusům, jeho tělo vyvážil Boleslav Chrabrý zlatem a nechal ho pohřbít v Hnězdně. Nad hrobem bylo zřízeno arcibiskupství, jehož prvním arcibiskupem se stal Vojtěchův nevlastní bratr Radim. Brzy po své smrti byl Vojtěch prohlášen za svatého a stal se obdobně jako v Polsku i v Čechách zemským patronem. Jeho ostatky přivezl do Prahy roku 1039 kníže Břetislav I.

Boleslav II. (zemřel 999), český kníže z rodu Přemyslovců (vládl pravděpodobně od roku 972). V mezinárodní politice zpočátku těžil z výsledků vlády svého otce Boleslava I., který uzavřel mír s římskoněmeckou říší a navázal dobré vztahy s Polskem. Za Boleslava II. došlo k založení pražského biskupství (973), prvním biskupem se stal Sas Dětmar. Závěr vlády Boleslava II. byl ve znamení nastupující krize českého státu – biskup Vojtěch opustil pro spory s panovníkem a šlechtou zemi a v roce 995 došlo k povraždění příslušníků mocného východočeského rodu Slavníkovců na hradě Libici. Boleslav II.

Břetislav I. (kolem roku 1003–1055), český kníže z rodu Přemyslovců, nemanželský syn knížete Oldřicha a Boženy. Původně byl svým otcem pověřen správou Moravy, kde vládl se svou ženou Jitkou, dcerou Babenberka Jindřicha, kterou unesl z kláštera ve Svinibrodu. Kníže Jaromír předal svému synovci Břetislavu vládu nad českým státem v roce 1035 a roku 1039 uskutečnil Břetislav I. válečnou výpravu do Polska, kde dobyl Krakov, Poznaň a Hnězdo, v němž s poklady ukořistil i ostatky sv. Vojtěcha. Následné boje s římsko-německým králem Jindřichem III. donutily Břetislava I. nakonec ke kapitulaci a přijetí Čech, Moravy a Slezska v léno. S Jindřichem III. pak dvakrát úspěšně táhl proti Uhrům, ale za třetí výpravy onemocněl a brzy poté zemřel. Před smrtí ustanovil tzv. seniorát – vládnout měl vždy nejstarší Přemyslovec. Z pěti Břetislavových synů nejstarší Spytihněv (II.) získal vládu v Čechách, další tři dostali úděly na Moravě a Jaromír se měl stát biskupem. Břetislav I.

Vratislav II. (zemřel roku 1092), český kníže a král a polský král z rodu Přemyslovců, druhorozený syn knížete Břetislava I. Vratislav se ujal vlády roku 1061 po smrti staršího bratra Spytihněva II. Mladším bratrům Konrádovi a Otovi byly určeny úděly na Moravě, Jaromír se měl stát biskupem. Vratislav byl nejvěrnějším spojencem císaře Jindřicha IV. v jeho bojích s papežem o tzv. investituru. Za pomoc císaři při dobytí Říma obdržel jako první český panovník roku 1085 titul českého krále a zrušení poplatků říši (kromě symbolické povinnosti vyslat 300 jezdců ke korunovační jízdě císaře do Říma). Byl korunován i na krále polského, třebaže jeho výboje v Polsku nebyly příliš úspěšné. Moc svého bratra Jaromíra, pražského biskupa, omezil tím, že založil další biskupství v Olomouci (1063) a novou vyšehradskou kapitolu (1070). Ke konci Vratislavova života se vyhrortily Vratislavovy spory s bratrem Konrádem a synem Břetislavem II., které nakonec vyřešil tím, že podle zásady seniorátu se stal jeho nástupcem bratr Konrád. Vratislav II. je známý také svojí podporou slovanské liturgie, neboť do Sázavského kláštera opět povolal slovanské mnichy. Vratislav II.

Trojhorná úhorová soustava. Také trojpolní nebo trojstranná. Systém zemědělského hospodaření, který se uplatňoval v období středověku a novověku, v českých zemích od poloviny 12. století. Jeho základní princip spočíval v tom, že půda náležející zemědělcům v určité vesnici se rozdělila na tři části (hony). Na první část vysévali sedláci ozimé obilí (ozim), na druhé jarní (jař) a třetí nechali ležet ladem a sloužila jako pastvina pro dobytek (úhor). Další rok se jednotlivé hony prostřídaly, takže si každá část půdy jednou za tři roky odpočinula a načerpala živiny. Systém trojpolní soustavy v zemědělství byl postupně opouštěn až v 18.–19. století. Trojhorná úhorová soustava

Správní hrady a hradští úředníci. Panovník raně středověkého českého státu stál před problémem, jak účinně spravovat a řídit celou svou zemi, včetně odlehlejších oblastí. Řešením bylo vytvoření tzv. hradské organizace, jejímž základem se staly právě správní hrady. V Čechách bylo těchto správních hradů ve 12. století asi dvacet (např. Vyšehrad, Hradec Králové, Děčín, Litoměřice, Plzeň), na Moravě osm (např. Olomouc, Přerov, Brno, Znojmo, Bítov). Úkolem úředníků usazených ve správních hradech bylo řídit dané území (tzv. hradský obvod) po vojenské, správní a hospodářské stránce, vybírat daně, soudit apod. Složení hradských úředníků napodobovalo složení úředníků u panovníkova dvora. V jejich čele stál hradský správce (kastelán), který jménem panovníka „vládl“ okolnímu území. Kromě kastelána Správní hrady a hradští úředníci

na správních hradech sídlili hradecký sudí, komoří, vilikus a hradecký lovcí. Jim podléhaly skupiny nižších výkonných orgánů – nižší komorníci, hlídači, výběřčí, bojovníci apod. Všichni, kdo patřili k hradu, byli označováni jako „hradčané“. Z výnosů hradeckého obvodu značná část připadala právě těmto „hradčanům“, zbytek náležel knížeti, který s částí své družiny objížděl jednotlivé hrady a spotřeboval nahromaděné zásoby. Správní hrady měly svůj význam i při vytváření církevní organizace v českých zemích. Od konce 12. století ale tento systém řízení státu, který se kromě českých zemí uplatňoval i např. v Polsku nebo v Uhrách, přestává plnit svoji úlohu a rozpadá se.

Pražský hrad. Toto sídlo hlav českého státu (knížat, králů, prezidentů) a symbol české státnosti bylo založeno Přemyslovci v polovině 9. století jako hradiště, v průběhu 11. a 12. století se z něho stal románský hrad obehnaný kamennými hradbami. Od roku 973 zde sídlilo i pražské biskupství. V polovině 13. století bylo vybudováno nové opevnění a gotický palác. Stavební činnost za Karla IV. vyvrcholila stavbou katedrály sv. Víta, jejímiž staviteli byli Matyáš z Arrasu a Petr Parléř. Při pozdně gotické přestavbě za Jagellonců vznikla dvě příčná křídla královského paláce a velký (Vladislavský) sál. Po požáru v roce 1541 a zejména za vlády Rudolfa II. byly provedeny rozsáhlé úpravy, v areálu hradu vznikly renesanční šlechtické paláce. Na Pražském hradě začalo 23. května 1618 druhou pražskou defenestrací české stavovské povstání, za třicetileté války byl hrad vylopuen saskými a švédskými vojsky. Barokní přestavba v 2. pol. 18. století vytvořila z Pražského hradu jednotný celek. Po roce 1918, kdy se Pražský hrad stal sídlem československých prezidentů, bylo pro potřeby státní reprezentace upraveno architektem Josipem Plečnikem první a třetí nádvoří a vnitřní prostory Nového paláce. Pražský hrad je unikátní historickou památkou, v jeho areálu se nachází kromě už zmíněných i celá řada dalších významných staveb – např. klášter sv. Jiří, letohrádek královny Anny, Černá věž, Daliborka, Jízdárna atd.

Pražský hrad

1.4.1 Románská kultura

Románský umělecký sloh je první celistvý sloh evropského středověku. Vznikl v 11. století a na některých územích se udržel až do 13. století. Název tohoto slohu pochází až z 19. století a odráží podobnost s některými stavebními prvky antického umění. Typickými znaky románského slohu v architektuře jsou valená klenba, půlkruhový oblouk a sdružená okna. Protože klenba byla značně těžká, podpíraly ji silné stěny, popř. pilíře a sloupy. Pro románské stavitelství jsou příznačné malé okrouhlé kostelíky, nazývané **rotundy**, rozsáhlejší kostely s podélným půdorysem – **baziliky**, **kláštery**, ale i světské stavby – **hrady**, **paláce** a první **měšťanské domy**.

Rysy
románského
umění

Součástí výzdoby církevních staveb byly sochy a nástěnné malby, které oslavovaly křesťanskou víru a zprostředkovávaly negramotným návštěvníkům kostela příběhy z Bible nebo ze života světců. Velkou úlohu hrála i knižní malba. Z románských staveb patří mezi nejvýznamnější např. klášterní kostel v Cluny, bazilika sv. Marka v Benátkách nebo katedrála v Canterbury v Anglii. V českých zemích patří mezi významné památky románského umění např. **bazilika sv. Jiří na Hradčanech**, **rotunda sv. Jiří na Řípu** nebo **bazilika sv. Kateřiny ve Znojmě**, kde se nachází rozsáhlý komplex nástěnných maleb – tzv. **Přemyslovský cyklus**. Nejstarším dochovaným románským hradem na našem území je **Přimda**.

Příklady
románských
staveb

Pro zájemce

Rotunda. Drobný zděný kostel obvykle válcovitého tvaru, který má kuželovou střechu a je doplněn buď jednou, nebo více půlkruhovými apsidami (výklenky), popř. věží. Rotundy jsou charakteristické pro předrománskou a románskou architekturu, nejstarší známe z období Velkomoravské říše (např. v

Rotunda

Mikulčicích), z nichž se ovšem zachovaly jen otisky základů. Z následujícího období se dochovala řada těchto staveb, např. rotunda sv. Kateřiny ve Znojmě nebo sv. Jiří na Řípu. Rovněž první předchůdkyně dnešní katedrály sv. Víta v Praze byla rotundou, kterou nechal vybudovat kníže Václav kolem roku 925.

Přimda. Obec v západních Čechách jihozápadně od Boru. Na stejnojmenné hoře se zde nachází zřícenina nejstaršího dochovaného kamenného hradu na území České republiky. Tento románský hrad byl postaven jako pohraniční pevnost před rokem 1121, ve 14. století byl přestavován a koncem 15. století nově opevněn. Opuštěn byl před rokem 1592.

Přimda

1.5 Český stát za posledních Přemyslovců (1197–1306)

Vláda **Přemysla Otakara I.** přinesla ukončení bojů uvnitř přemyslovského rodu a upevnění českého státu. Tento vládce úspěšně zasahoval i do sporů o trůn ve Svaté říši římské a **císař Fridrich II.** mu v roce 1212 udělil **Zlatou bulu sicilskou** – listinu, která potvrzovala královskou hodnost pro české panovníky. V této době také začala platit v českém státě zásada prvorozenectví – na trůn nastupoval vždy nejstarší syn dosavadního krále. Tak se nástupcem Přemysla Otakara I. stal jeho syn **Václav I.** Jeho sestra **Anežka Česká**, která byla v listopadu 1199 prohlášena za svatou, proslula ve své době péčí o nemocné a chudé.

Přemysl Otakar I. a Zlatá bula sicilská

Dalšího českého panovníka **Přemysla Otakara II.** nazvali soudobí kronikáři **králem „železným a zlatým“** kvůli jeho vojenské moci a bohatství. Oženil se s **Markétou Babenberskou**, dědičkou rakouských zemí, a stal se i jejich vládcem. V českých zemích zakládal ve velkém počtu **královská města** a hrady. Do dosud neosídlených oblastí českého státu přicházeli kolonisté z cizích zemí. Část české šlechty ovšem sledovala vzrůstající královu moc se znepokojením. Když se Přemysl dostal do sporu s novým římským králem Rudolfem Habsburským, odmítli ho podpořit a v **bitvě na Moravském poli 26. srpna 1278** byl Přemysl Otakar II. poražen a zabit. Jeho smrt způsobila v českém království rozvrat, vypukl hladomor a zemi drancovaly braniborské oddíly.

Vzestup a pád Přemysla Otakara II.

Přemyslův syn **Václav II.** nastoupil na trůn ve dvanácti letech v roce 1283. Za jeho vlády byla opět obnovena stabilita a moc českého státu, těžba stříbra na Jihlavsku a zejména v okolí Kutné Hory umožnila od roku 1300 ražbu **pražských grošů** a královský dvůr se stal centrem umění. V tzv. **horním zákoníku** byla stanovena pravidla pro těžbu rud. Do českých zemí v této době pronikla vyspělá rytířská kultura a **gotický umělecký sloh**. Část polské šlechty zvolila Václava II. v roce 1300 polským králem a pro svého syna získal i korunu uherskou. V roce 1305 ale král zemřel na tuberkulózu a o rok později byl jeho syn **Václav III.** zavražděn v Olomouci na válečné výpravě do Polska. Smrtí tohoto panovníka skončila v českých zemích vláda přemyslovské dynastie, která trvala více než čtyři století.

Václav II. a Václav III.

Pro zájemce

Městské právo. Právní předpisy, které z města dělaly svébytnou právní oblast a přiznávaly měšťanům zvláštní postavení. Původně bylo v českých zemích městské právo velmi nejednotné, protože prakticky každé město se řídilo zvláštními právními předpisy. Ke změně v tomto ohledu došlo v průběhu německé kolonizace v průběhu 13. století, kdy se k nám prostřednictvím německých kupců dostávají právní předpisy, které postupně začaly platit pro všechny kupce a nakonec i pro všechny měšťany vůbec. Naše území ovlivnily zejména dva právní systémy – severoněmecký (právo magdeburské) a jihoněmecký (právo norimberské). Spojením těchto právních systémů s českou právní tradicí vzniklo městské právo české, v němž základními právními autoritami pro ostatní města byly Staré Město pražské a Brno. V 16. století se pak projevil snahy podřídit všechna česká města jednotnému zákoníku. V roce 1523 český zemský sněm zřídil komisi, jejímž úkolem bylo na takovém sjednocení

Městské právo

práva pracovat, a v roce 1579 sněm konečně přijal a vydal tiskem spis *Práva městská království českého*, na jehož základě bylo v 17. století městské právo konečně sjednoceno.

Německá kolonizace. Kolonizací se obecně rozumí osídlování dosud neobydleného území a budování nových osad. V českých zemích došlo k rozsáhlé kolonizaci ve 12.–13. století. Zpočátku byla neosídlená půda obsazována v rámci tzv. vnitřní kolonizace domácím obyvatelstvem, které přicházelo z přelidněných oblastí českého státu. Kolonizaci podněcovala šlechta, která měla zájem na tom, aby její území bylo dostatečně osídleno a přinášelo hospodářský zisk. Rovněž panovníci měli významný podíl na této kolonizaci, usazovali poddané v pohraničních oblastech a využívali i klášterů, kterým darovali dosud neosídlenou půdu. Ve 13. století dochází k přílivu osadníků na české území ze zahraničí, a to zejména Němců, ale i např. Vlámů a Valonů. Nešlo pouze o českou záležitost, k povolávání venkovských a městských kolonistů ze zahraničí dochází v této době i jinde ve střední a východní Evropě. Kolonizace změnila národnostní, ale i hospodářský charakter českých zemí – kromě rolníků přicházeli i řemeslníci, kupci, horníci apod. Noví osadníci přinášeli i nové právní zvyklosti – tradiční české právo bylo postupně nahrazováno právem německým, tzv. emfyteutickým. K dalšímu souvislejšímu usídlování německého obyvatelstva v českých zemích pak dochází v 16.–17. století.

Německá kolonizace

Německé (emfyteutické) právo. Latinské slovo *emfyteusis* označuje dědičný pronájem. V právním smyslu jde o dědičný nájem pozemků, které byly pronajímány na delší dobu nebo navždy. Držení této půdy bylo pro rolníky spojeno s povinnostmi vůči majiteli půdy, tj. jejich pozemkové vrchnosti. Na našem území se emfyteuse rozšířila především v době 13. století, kdy byly nové vsi a města zakládány často německými kolonisty, proto je emfyteutické právo označováno také jako *právo německé* (jinak též jako *purkrechtní* nebo *zákupní*). Oproti staršímu tzv. *českému právu* byla emfyteuse pro poddané rolníky výhodnější především v tom směru, že jim zajišťovala dědičné držení půdy a většinou i právo jejího prodeje se svolením vrchnosti. Tím byli poddaní samozřejmě při své zemědělské činnosti více motivováni k ekonomickému zisku, ze kterého měla užitek i jejich vrchnost. Při založení nové vesnice byla feudálnímu pánovi, kterému půda patřila, zaplácena zakladatelem nové vesnice (tzv. lokátorem) určitá suma peněz, tzv. *podací*. I to byl důvod, proč na emfyteutickém právu vznikaly nejen nové vesnice, ale byly na něj převáděny i vesnice původně založené na českém právu. Při založení nové vesnice byli její obyvatelé po určitou dobu (*lhotu* = lhůtu) osvobozeni od většiny povinností vůči své vrchnosti. Velké množství vesnic, které mají ve svém názvu „*lhotu*“, je dodnes památkou na toto období.

Německé (emfyteutické) právo

Hornická kolonizace. Historie dobývání drahých kovů měla v českých zemích poměrně dlouhou tradici, ale až ve 13. století dochází ke skutečně mohutnému rozmachu. První vlna „stříbrné horečky“ zachvátila české země za krále Václava I. Byly otevřeny doly na Českomoravské vrchovině, centry byla zejména Jihlava a Německý Brod, ale vznikla zde i řada menších měst žijících z hornictví. Živelně se rozrůstaly osady horníků, kteří přicházeli z různých koutů Čech, Moravy i z ciziny. Jihlava byla vedle Stříbra a Uničova jedním z prvních a dlouho nejvýznamnějších horních měst na našem území. Hledání drahých kovů se rozšířilo i do dalších oblastí, např. řada dolů byla otevřena v Jeseníkách, a došlo i k neúspěšným pokusům rozšířit rýžování zlata na Otavě. V závěru 13. století došlo k odkrytí naleziště stříbra v Kutné Hoře, které způsobilo, že český panovník byl v letech 1290–1350 majitelem nejbohatších dolů na stříbro v Evropě. Podle hrubých odhadů se kolem roku 1300 těžilo v Kutné Hoře ročně asi 25–30 tisíc kg cenného kovu. Obrovský rozmach těžby přivedl do země německé horníky, kteří přicházeli zejména ze Saska a Tyrol. Přinesli s sebou i hotové právní normy a názvosloví, které se v hornictví všeobecně ujaly. Příliv horníků a hospodářský rozmach horních měst lákal i obchodníky a řemeslníky, kteří se v centrech těžby usazovali.

Hornická kolonizace

Pražský groš. Groš je těžší stříbrná mince (lat. *Grossus* = tlustý), která byla poprvé ražena ve Francii v roce 1266. Oproti předcházející měně – denáru – byla až čtyřikrát těžší (3,9 gramu). Z Francie se groše rozšířily i do Míšně, Porýní a do Čech. Zde umožnily jejich ražbu velké nálezy stříbra v Kutné Hoře. Mincovní reformou českého krále Václava II. v roce 1300 byla zavedena ražba pražského (českého) groše o hmotnosti 3,77–3,86 gramů se stabilním obsahem stříbra. Pražský groš, který měl

Pražský groš

na líci českou korunu a na rubu českého lva, se stal oblíbeným platidlem nejen v českých zemích, ale v celé střední Evropě. K úpadku jeho kvality došlo za Václava IV. a poté za husitských válek. V roce 1547 pražský groš jako mincovní jednotka zaniká, jeho název se ve zdrobnělé podobě přenesl na drobnou minci – grešli. V Uhrách se groše razily až do roku 1881.

Horní zákoník (latinsky *ius regale montanorum* = česky *právo horního regálu*). Tento čtyřdílný zákoník byl za vlády českého krále Václava II. vypracován pro Kutnou Horu, hlavní středisko těžby stříbra v českých zemích. Zákoník, publikovaný v letech 1300–1305, byl sepsán v latině římským právníkem Gozziem z Orvieta a brzy přeložen do češtiny a němčiny. Obsahuje mj. přesný popis jednotlivých úřadů a zaměstnání, která se uplatňují při těžbě, výčet jejich práv a povinností, pojednává o prodeji a koupi dolů, předkládá soudní řád pro horníky atd. V 16. století byl přeložen do španělštiny a řídily se jím i stříbrné doly ve španělských koloniích v Americe.

Markéta Babenberská (zemřela 1267), římsko-německá královna a dědička Rakouska z rodu Babenberků. Do českých dějin poprvé výrazně zasáhla v roce 1225, kdy svým sňatkem s německým králem Jindřichem VII. zmařila jeho zasnoubení s dcerou českého krále Přemysla I. Otakara Anežkou Českou. S manželem sdílela dobrovolně i vězení, kam byl uvržen po vzpouře proti otci Fridrichu II. Po Jindřichově předčasné smrti žila v klášteře, odkud byla povolána jako dědička Rakouska. V roce 1252 se stala manželkou pozdějšího českého krále Přemysla II. Otakara, který byl o celých třicet let mladší. V Čechách si získala oblibu, ale bezdětné manželství s Přemyslem bylo v roce 1261 kvůli nástupnickému problému zrušeno a Markéta odešla do Rakouska, kde o šest let později zemřela.

Anežka Česká (asi 1211–1282). Dcera českého krále Přemysla Otakara I. a jeho druhé manželky Konstancie Uherské byla v dětství vychovávána v klášteře. Měla se stát manželkou Jindřicha, syna císaře Fridricha II., ale sňatek se nakonec neuskutečnil a Anežka dala před dalšími nápadníky přednost klášternímu životu. Díky podpoře svého bratra Václava I. založila špitál sv. Františka a mužský i ženský klášter, v němž se v roce 1234 stala abatyší. Korespondovala si s žačkou sv. Františka z Assisi svatou Klárou a s její pomocí dosáhla v roce 1253 papežova souhlasu s pravidly nové řehole. Anežka byla i spoluzakladatelkou mužského rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou. Už za svého života byla považována za světici, o její kanonizaci usilovala Eliška Přemyslovna i Karel IV., ale nakonec byla Anežka prohlášena za blahoslavenou až v roce 1870 a za svatou papežem Janem Pavlem II. v roce 1989.

Přemysl Otakar I. (kolem roku 1155–1230), český kníže a král z rodu Přemyslovců. V českých zemích Přemysl poprvé vládl v letech 1192–1193, znovu se stal panovníkem v roce 1197, kdy mu vládu předal jeho bratr Vladislav Jindřich. Díky obratnému manévrování mezi papežem a jednotlivými kandidáty na císařský trůn dosáhl Přemysl pro sebe i pro své nástupce uznání královského titulu a dalších privilegií, která mu byla stvrzena známou *Zlatou bulou sicilskou* (1212). Panování Přemyslovi zkomplikoval jeho rozchod s manželkou Adlétou Míšeňskou a nový sňatek s Konstancí Uherskou. Král se rovněž dostal do sporu s pražským biskupem Ondřejem, který usiloval o vymanění církve z područí světské moci. Tento konflikt byl nakonec v roce 1222 vyřešen kompromisním konkordátem. Za Přemyslovy vlády došlo i ke změně nástupnického řádu – byla zavedena tzv. primogenitura, při které se panovníkem stával nejstarší syn dosavadního krále. (Už v roce 1216 nechal Přemysl svého nejstaršího syna z druhého manželství Václava uznat šlechtou za budoucího českého krále.) Svou obratnou politikou se Přemysl Otakar I. zařadil k nejvýznamnějším panovníkům české historie.

Václav I. (1205–1253), český král z rodu Přemyslovců. Syn Přemysla I. Otakara byl už v roce 1216 zvolen tzv. mladším králem a v roce 1228 korunován, vlády se však ujal až po otcově smrti o dva roky později. Svůj mocenský zájem upřel zejména na rakouské země, které se snažil získat, musel však čelit i nájezdu Mongolů do střední Evropy. Ve vnitřní politice podporoval kolonizaci a královskou moc upevňoval výstavbou hradů (mj. Zvíkov a Křivoklát) a zakládáním měst. Na svém dvoře hostil proslulé básníky, jeho oblíbenou zábavou byl lov, při němž přišel o oko – odtud jeho přízvisko Jednooký. Špatně snášel zvuk zvonů a nemohl prý usnout v místnosti, kde bylo zlato. V roce 1247 proti němu vypukla

vzpouira části šlechty, která zvolila jeho syna Přemysla mladším králem. Václav vzpouiru potlačil a syna zajal, ale nakonec se s ním smířil.

Přemysl Otakar II. (kolem 1233–1278), rakouský vévoda a český král z rodu Přemyslovců. Druhorozený syn českého krále Václava I. Přemysl – později přezdívaný král železný a zlatý – získal v roce 1247 po smrti svého staršího bratra Vladislava markrabství moravské. Ve stejném roce se dostal do rozporů se svým otcem a byl nespokojenou částí české šlechty zvolen tzv. mladším králem. Václav I. odboj zlomil, ale se svým synem a nástupcem se nakonec smířil. Zájem Přemyslovců se upřel do Rakouska, kde vymřel vládnoucí rod Babenberků. Přemysl se stal v roce 1251 rakouským vévodou a přes značný věkový rozdíl se oženil se sestrou posledního Babenberka Markétou. V roce 1253 zemřel Václav I. a Přemysl se stal i českým králem. Jeho říše se pak rychle rozrůstala, získal mj. Štýrsko, Chebsko, Korutany, a Kraňsko. Své výboje uhasil i ve střetnutí s uherským králem Belou IV. (1260 – bitva u Kressenbrunnu), s jehož vnučkou Kunhutou se po rozvodu s Markétou Babenberskou posléze oženil. V letech 1254 a 1267 podnikl Přemysl Otakar II. dvě křížové výpravy do Pobaltí, kde založil hrad Královec (dnešní Kaliningrad). Své postavení v českém státě upevňoval kolonizací pohraničních území a zakládáním měst. Posilování jeho moci ale vyvolalo opozici části české šlechty, která se spojila s nově zvoleným německým králem Rudolfem Habsburským, jenž uplatnil nárok na Přemyslovy územní zisky. Přemysl se musel před Rudolfem Habsburským pokorit a vzdát se všech zemí s výjimkou Čech a Moravy. V roce 1278 pak došlo k rozhodující bitvě na Moravském poli u Suchých Krut, při níž byl Přemysl poražen a zabit.

Přemysl
Otakar II.

Václav II. (1271–1305), český a polský král z rodu Přemyslovců. Syn a nástupce krále Přemysla Otakara II. neměl jednoduché dětství. Jeho otec zahynul v roce 1278 v bitvě na Moravském poli, když Václavovi bylo teprve sedm let. Nástupce českého trůnu pak zažil věznění Otou Braniborským na Bezdězu a v Braniborsku a do Čech se vrátil až v roce 1283 po zaplacení obrovského výkupného. Tyto krušné zážitky se podepsaly na Václavově tělesném i duševním zdraví, takže podle svědectví současníků např. nesnášel kočky nebo zvuk bouřky. V prvním období vlády Václava silně ovlivňoval nový manžel jeho matky Závíš z Falkenštejna, ale jeho postavení začalo postupně upadat a v roce 1290 byl na králův rozkaz popraven. Václavovi se poté podařilo stabilizovat poměry v českém státě, bohaté nálezy stříbra v Kutné Hoře mu umožnily na přelomu 13. a 14. století provést mincovní reformu a nechat razit nové kvalitní mince – pražské (české) groše. Král podporoval vědu a umění, založil cisterciácký klášter na Zbraslavi, sám byl autorem řady básní. Pokusil se i o vydání zemského zákoníku a založení univerzity, ale v tom pro odpor šlechty neuspěl. I jeho zahraniční politika byla velmi ambiciózní, v roce 1300 byl v Hnězdně korunován na polského krále, a když v roce 1301 vymřel po meči uherský panovnický rod Arpádovců, nabídla část uherské šlechty královskou korunu právě Václavovi. Ten ji přijal pro svého syna Václava III. Nebývalé posílení moci Přemyslovců proti nim ale vytvořilo silnou koalici v čele s německým králem Albrechtem Habsburským. Václavovi II. se podařilo odrazit nebezpečný vpád Albrechtova vojska do Čech, ale v průběhu mírových jednání ve svých 34 letech zemřel.

Václav II.

Václav III. (1289–1306), český, polský a uherský král z rodu Přemyslovců. Jediný syn krále Václava II. a jeho manželky Guty Habsburské panoval nejdříve pod jménem Ladislav V. v Uhrách, ovšem jeho vláda zde skončila neúspěšně. Po otcově smrti v roce 1305 zdědil český a polský trůn, ale v Polsku vypukla proti němu vzpouira a při následném vojenském tažení byl Václav III. zavražděn 4. srpna 1306 v Olomouci. Touto vraždou, jejíž pozadí zůstalo nejasné, vymřel v mužské linii (po meči) rod Přemyslovců a začal zápas o český trůn, který skončil roku 1310 nástupem Jana Lucemburského.

Václav III.

1.6 Český stát za Lucemburků (1310–1437)

Spory o vládu v českých zemích po smrti posledního přemyslovskeho krále Václava III. ukončil v roce 1310 nástup **Jana Lucemburského**, čtrnáctiletého syna tehdejšího císaře Svaté říše římské. Svůj nárok na české království posílil Jan Lucemburský manželstvím s **Eliškou Přemyslovnou**, sestrou Václava III. Mladý panovník se neúspěšně pokusil prosadit vlastní koncepci vlády proti sebevědomé

Nástup
Lucemburků

české šlechtě, která hájila svoje výsady. K roztržce došlo i mezi králem a jeho manželkou a Jan Lucemburský odvezl dědice trůnu **krále Václava** (pozdějšího krále **Karla IV.**) na vychování k francouzskému panovnickému dvoru. Nakonec král na prosazení své moci v českém království rezignoval a vracel se sem jen zřídka kvůli získání finančních prostředků na nákladnou zahraniční politiku. V ní byl Jan Lucemburský podstatně úspěšnější a podařilo se mu také výrazně rozšířit území českého státu, ke kterému připojil **Chebsko, Horní Lužici a většinu Slezska**. V roce 1346 padl tehdy už úplně slepý český panovník v **bitvě u Kresčaku**, v níž bojoval na straně francouzského krále proti Angličanům. Krátce před smrtí pomohl ještě svému synovi Karlu IV. získat titul **krále Svaté říše římské**.

Po smrti Jana Lucemburského nastoupil **Karel IV.** k vládě i v českém státě, který už předtím spravoval za dlouhých nepřítomností svého otce. Na rozdíl od něho ale Karel považoval české země za klíč k vzestupu svého rodu a všemožně se snažil o jejich hospodářské i kulturní povznesení. Podařilo se mu získat zpět královský majetek, který za vlády Jana Lucemburského padl do cizích rukou. Protiváhu ke šlechtě hledal Karel v církvi, z níž pocházela řada jeho předních rádců (např. pražský arcibiskup **Arnošt z Pardubic**). V roce 1344 v Praze vzniklo arcibiskupství a čtyři roky později i **univerzita**. V témže roce 1348 bylo založeno i Nové Město pražské. Nadaný stavitel **Matyáš z Arrasu** a po něm **Petr Parléř** zahájili stavbu gotické **katedrály sv. Víta**, která byla ale definitivně dokončena až ve 20. století. Na místě povodní strženého Juditina mostu byl postaven nový **kamenný most**, který později získal Karlovo jméno. Pro uložení říšských korunovačních klenotů nechal panovník vybudovat pevný hrad **Karlštejn**. Karel rozšířil územní zisky svého otce o **Dolní Lužici, zbytek Slezska, Braniborsko** a některé další oblasti. V jeho době začal být pro území patřící pod vládu českého krále používán pojem **země Koruny české**. Karel IV. nezanedbával ani vládu ve **Svaté říši římské**, v níž od roku 1355 vládl jako císař – jeho **Zlatá bula** zůstala základním zákonem tohoto státního útvaru až do jeho zániku na začátku 19. století. Neúspěchem naproti tomu skončil Karlův pokus o prosazení zemského zákoníku, který by platil v českém státě. Tento zákoník – **Maiestas Carolina** – byl odmítnut českou šlechtou.

Karlův syn a nástupce na českém i říšském trůně **Václav IV.** nedokázal ve zhoršující se politické i hospodářské situaci navázat na úspěchy svého otce. Dostal se do vážných rozporů s českou vysokou šlechtou i s představiteli církve. Došlo dokonce k dvojímu zajetí krále šlechtou a prudký konflikt mezi panovníkem a pražským arcibiskupem vedl k umučení **Jana z Pomuku** – pozdějšího svěťce **Jana Nepomuckého**. Pozici Václava IV. oslabovaly i spory s dalšími členy lucemburského rodu. Tato krize českého státu už ohlašovala příchod husitství, které výrazně ovlivnilo i vládu **Zikmunda Lucemburského**, Václavova bratra a nástupce na českém trůně. Tento nesporně obratný panovník a dědic diplomatického talentu Karla IV. se nebyl schopen prakticky až do své smrti skutečně ujmout vlády v českém království, zachváceném husitstvím.

Vláda Karla IV.

Krize českého státu za Václava IV.

Pro zájemce

Arnošt z Pardubic (1297–1364). Po studiích v benediktinském klášteře v Broumově a na univerzitách v Praze, Boloni a Padově se Arnošt z Pardubic stal děkanem u sv. Víta, v roce 1343 pražským biskupem a o rok později prvním pražským arcibiskupem. V jeho osobě našel český král a římskoněmecký císař Karel IV. důvěrného přítele, rádce a spolupracovníka. Arnošt z Pardubic se podílel na založení pražské univerzity a vydal i *Statuta Arnošta z Pardubic*, která zabezpečovala jednotný právní výklad pro řízení církve v českých zemích. Na přání Karla IV. korunoval jeho dvouletého syna Václava na českého krále a podílel se na jeho výchově. Proslul i svou dobročinností a snahou o mravní nápravu církve i celé společnosti.

Arnošt z Pardubic

Matyáš z Arrasu (1290–1352). Tento francouzský architekt původně pracoval v Avignonu ve

Matyáš z Arrasu

službách papeže, v roce 1344 ho ale čeští panovníci Jan Lucemburský a Karel IV. přivedli do Prahy, aby zde řídil stavbu chrámu sv. Víta. Matyáš z Arrasu vypracoval plány budoucí svatovítské katedrály podle vzoru jihofrancouzských katedrál. Sám stačil ještě vystavět závěr chóru s ochozovými kaplemi a začal i se stavbou svatováclavské kaple, po jeho smrti pokračoval ve stavbě Petr Parlář z Gmündu. Matyášovi z Arrasu se připisují i další významná stavební díla – založení Nového Města pražského a hradu Karlštejna.

Petr Parlář z Gmündu (1332 nebo 1333–1399). Petra Parláře, který se vyučil u svého otce ve švábském Gmündu, povolal v roce 1356 do Prahy český panovník Karel IV., aby pokračoval po Matyášovi z Arrasu ve stavbě chrámu svatého Víta. Teprve třiaadvacetiletý stavitel záhy v Praze zdomácněl a stal se dokonce i konšelem na Hradčanech. Za svého života dokončil ve svatovítské katedrále mj. presbytář a kapli sv. Václava, pro kterou sám vytvořil i sochu tohoto světce. Parlářovu bustu najdeme dodnes v interiéru chrámu sv. Víta. Z dalších Parlářových pražských staveb můžeme uvést kostel Věch svatých a především kamenný most (dnes nazývaný Karlův) se Staroměstskou mosteckou věží. Zřejmě se podílel i na návrhu chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře, jehož stavbu pak vedl jeho syn.

Petr Parlář z
Gmündu

Karlštejn. Tento gotický hrad nechal vybudovat v letech 1348–1357 Karel IV. k důstojnému uložení korunovačních klenotů, říšského pokladu, listin a relikvií (ostatků světců). Výjimečnost stavby zdůrazňovalo i to, že základní kámen k ní položil pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic. Jádrem hradu tvoří velká věž s kaplí svatého Kříže, kde se nachází unikátní soubor obrazů mistra Theodorika, malá věž s císařskou kaplí a kostelem Panny Marie a obytný palác. Hrad prošel stavebními úpravami na konci 16. století a poté znovu v letech 1887–1899 (architekt J. Mocker), kdy získal dnešní novogotickou podobu.

Karlštejn

Maiestas Carolina. Zemský zákoník, který chtěl neúspěšně prosadit český král Karel IV. Návrh zákoníku byl vypracován Karlem a jeho rádci (např. Janem ze Středy) na počátku 50. let 14. století. Zákoník, který zdůrazňoval božský původ královské moci, měl odstranit existující libovůli v soudnictví, zabezpečit finanční zdroje královské pokladny a omezit moc šlechty. (Např. pravomoc výběru královských úředníků měla být napříště výlučně v rukou panovníka.) Zákoník narazil na prudký odpor vysoké české šlechty a byl na podzim roku 1355 při jednání pražského svatováclavského sněmu odmítnut. Karel tedy svůj návrh stáhl a dokonce prohlásil, že rukopis zákoníku shořel. Z hlediska českého státu se jednalo o jeden z nejvážnějších neúspěchů Karlovy politiky.

Maiestas
Carolina

Mistr Theodorik (14. století), dvorní malíř Karla IV. O životě tohoto geniálního umělce se příliš údajů nezachovalo, v roce 1359 je uváděn jako dvorní malíř a majitel domu na Hradčanech a v listině z roku 1365 už jako představený malířského cechu. Jeho tvorba je ve své době ojedinělá svou dokonalostí a jemností, a to především v plastickém zobrazení lidských tváří. K Theodorikovým vrcholným dílům patří především malířská výzdoba kaple sv. Kříže (Utrpení Páně) na Karlštejně, kde kromě nástěnných maleb vytvořil deskové obrazy 130 světců. Je mu připisován i obraz pražského arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi, na němž je zobrazen i klečící Karel IV., a několik obrazů z pražského kláštera Na Slovanech.

Mistr
Theodorik

Jan Lucemburský (1296–1346), český král z rodu Lucemburků. Syn římskoněmeckého císaře Jindřicha VII. se na český trůn dostal v roce 1310 díky podpoře části české šlechty a církevních hodnostářů a svůj nárok podpořil sňatkem s dcerou českého krále Václava II. Eliškou Přemyslovnou. Jím prosazovaná koncepce vlády ale byla neúspěšná a rovněž manželství s Eliškou v podstatě ztroskotalo, a tak Jan Lucemburský přenechal vládu v českých zemích šlechtě, většinu času trávil v cizině a do Čech se vracel jen pro peníze. Mnohem úspěšnější než ve vnitřní politice byl při rozšiřování územního rozsahu českého státu – trvale k němu připojil Chebsko, Horní Lužici a většinu slezských knížectví. Jan Lucemburský byl neobyčejně statečným válečníkem a vyhledávaným společníkem na slavnostech a turnajích. Roku 1333 ho část české šlechty přiměla, aby vládu v českých zemích svěřil svému prvorozenému synovi Václavovi (Karlovi), který pak vládl s titulem markraběte moravského. Janovi se ještě podařilo v roce 1346 prosadit volbu Karla německým králem, ale brzy poté padl tehdy

Jan
Lucemburský

už úplně slepý český král Jan Lucemburský v bitvě u Kresčaku, kde bojoval proti Angličanům na straně francouzského krále.

Karel IV. (1316–1378), český král a římskoněmecký císař z rodu Lucemburků, syn Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny, křestním jménem Václav. V dětství byl po roztržce mezi svými rodiči držen Janem Lucemburským na hradech Loket a Křivoklát a v roce 1323 ho otec odvezl do Francie ke královskému dvoru, kde se mu dostalo vynikajícího vzdělání. Po svém kmotru – francouzskému králi Karlu IV. Sličném – získal při biřmování jméno Karel. Od roku 1330 spravoval državy svého otce v severní Itálii, v roce 1333 si část české šlechty vynutila Karlův návrat do českých zemí, kde vládl s titulem markraběte moravského. V roce 1346 byl zvolen německým králem a ve stejném roce se stal po smrti Jana Lucemburského v bitvě u Kresčaku i králem českým. (Císařskou korunovační jízdu do Říma uskutečnil v roce 1355.) Při své vládě v českých zemích Karel IV. vědomě navazoval na tradici přemyslovských panovníků, Praha se v jeho době stala sídelním městem římskoněmecké říše. Její věhlas byl podpořen zakladatelskou činností Karla IV. – mj. v roce 1344 došlo k povýšení pražského biskupství na arcibiskupství a k zahájení stavby katedrály sv. Víta, v roce 1348 byla založena pražská univerzita a Nové Město pražské, v tomtéž roce byla zahájena i stavba Karlštejna určeného k uložení říšských korunovačních klenotů. Pro odpor české šlechty skončil neúspěchem Karlův pokus o kodifikaci zemského práva v zákoníku *Maiestas Carolina*, naproti tomu některá ustanovení Zlaté buly Karla IV., která upravovala poměry ve Svaté říši římské, platila až do zániku říše na začátku 19. století. Karlovi se podařilo podstatně rozšířit rozsah českého státu a všechna území, která byla pod vládou českého krále, byla spojena do útvaru zvaného země Koruny české. Karel IV. byl celkem čtyřikrát ženatý, se svými manželkami Blankou z Valois, Annou Falckou, Annou Svídnickou a Alžbětou Pomořanskou měl celkem 12 dětí, mj. pozdější panovníky Václava IV. a Zikmunda Lucemburského. Karel byl hluboce věřící a vzdělaný člověk, který aktivně ovládal pět jazyků. K jeho literárním dílům patří autobiografie *Vita Caroli (Život Karlův)* a legenda o svatém Václavu.

Václav IV. (1361–1419), český a německý král z rodu Lucemburků, syn Karla IV. a jeho třetí manželky Anny Svídnické. Jeho otec jej od dětství vychovával jako svého nástupce, proto ho už v roce 1363 nechal korunovat na českého krále a v roce 1376 prosadil jeho zvolení na německý trůn. Po smrti Karla IV. v roce 1378 se ale Václav IV. ocitl v obtížné vnitropolitické i zahraničněpolitické situaci, která byla umocněna nejen existujícím dvojpapežstvím, ale zřejmě i královými nevhodnými povahovými vlastnostmi. Václavova politika v Německu selhala a v roce 1400 část kurfiřtů zvolila jako nového německého krále Ruprechta Falckého. Uvnitř českého státu se vyhroutil králův poměr k arcibiskupovi Janu z Jenštejna, což vyvrcholilo v roce 1393 umučením generálního vikáře Jana z Pomuku (1729 byl svatořečen jako Jan Nepomucký). Konfliktně probíhaly rovněž Václavovy vztahy s českou vyšší šlechtou a v letech 1394 a 1402–1403 byl král držen v zajetí, podruhé dokonce s přispěním svého bratra Zikmunda Lucemburského. Dvorské úřady byly za Václava IV. doménou jeho oblíbenců z řad nižší šlechty, kteří ovšem nevynikali ani potřebnými schopnostmi, ani mravními kvalitami. Od konce 14. století podporoval král reformní hnutí, které požadovalo nápravu existujících poměrů v církvi. Z podnětu hlavní osobnosti této reformní skupiny, kterou byl Jan Hus, upravil Václav IV. v roce 1409 tzv. *Dekretem kutnohorským* poměr hlasů na pražské univerzitě. Spor o odpustky zhoršil poměr mezi Václavem IV. a Janem Husem, ale ani pak král proti sílícímu hnutí nezasáhl. Václav IV. zemřel v srpnu 1419 několik týdnů po první pražské defenestraci na následky srdečního záchvatu.

1.6.1 Gotická kultura

Gotický umělecký sloh, který vystřídal románské umění, vznikl **ve 12. století ve Francii** a trval až do 15. století. (V Itálii ovšem v té době už probíhala renesance.) Název gotika byl původně posměšný („umění barbarských Gótů“). Gotické výtvarné umění vyjadřovalo křesťanskou myšlenku a umělci velmi často pracovali na církevní zakázku. Hlavními rysy gotiky v architektuře jsou **lomený oblouk, žebrová klenba, opěrný systém, vysoké věže i okna**. Nové konstrukční principy umožnily zvětšit výšku

Rysy a díla
gotické kultury

staveb, která se tak pro ně stala dominantním rozměrem. To má i symbolický význam – výška poukazuje na cestu vzhůru, **k Bohu**. Kromě církevních staveb (klášterů, kostelů) vznikaly i stavby světské (hrady, paláce, domy, brány, mosty atd.). Gotické malířství se prosazovalo deskovými obrazy s náboženskou tematikou, freskami, malbami na skle a knižními malbami. Sochařství bylo sice ještě většinou vázáno na architekturu, ale objevují se zde i **volné plastiky**, na nichž se umělci pokoušejí zachytit individuální rysy zobrazovaných postav i výraz jejich duševního stavu. Lidské postavy v malířství i sochařství jsou zobrazovány v mírném esovitém prohnutí, které zdůrazňuje jejich štíhlost i výšku. Nejvýraznějšími gotickými stavbami jsou **katedrály**, které najdeme po celé západokřesťanské Evropě. K nejznámějším patří katedrály ve Francii, zejména pařížská Notre Dame, Chartres a Štrasburku, ve Španělsku katedrála v Seville, ve střední Evropě katedrála v Kolíně nad Rýnem, Svatovítská katedrála v Praze a Svatoštěpánský chrám ve Vídni.

Pro zájemce

Katedrála. V původním významu sídelní kostel biskupa nebo arcibiskupa, ale ve významu architektonickém je to gotický vícelodní chrám s ochozem kolem hlavního oltáře, ke kterému přiléhá věnec kaplí. V tomto druhém případě tedy nemusí jít o sídelní kostel biskupa nebo arcibiskupa. Katedrály s rozsáhlou sochařskou výzdobou a nástěnnými i deskovými malbami představují umělecký i konstrukční vrchol gotického uměleckého stylu. V českých zemích máme čtyři katedrály – svatého Víta na Pražském hradě, svaté Barbory v Kutné Hoře, klášterní kostel v Sedlci u Kutné Hory a kostel svatého Bartoloměje v Kolíně. Pátá katedrála zasvěcená Panně Marii se nacházela u zbraslavského kláštera a byla spolu s ním zničena v roce 1420 husity.

Katedrála

Shrnutí:

V první polovině 6. století n.l. začíná osidlování českých zemí **slovanským obyvatelstvem**. Proti nadvládě kočovných Avarů vypuklo ve 20. letech 7. století n.l. povstání slovanských kmenů v čele s **franským kupcem Sámem**, poté Sámův kmenový svaz odrazil i útok franské říše, ale po smrti svého tvůrce se rozpadl. Prvním skutečným státním útvarem na našem území se tak stala až v 9. století n.l. **Velká Morava**, kterou kolem roku 833 vytvořil **kníže Mojmír**. V upevňování státu pokračoval jeho nástupce **kníže Rastislav**, který pozval na Velkou Moravu **bratry Konstantina a Metoděje**, aby zde vytvořili domácí církevní organizaci. Činnost obou bratrů byla úspěšná, ale po Metodějově smrti byli jejich žáci z Velké Moravy vyhnáni. Největší územní rozmach zaznamenala Velká Morava za **knížetem Svatopluka**, ale po jeho smrti v důsledku sporů ve vládnoucí dynastii a nájezdů Maďarů na začátku 10. století zanikla.

Sámova říše a Velká Morava

Centrum české státnosti se pak přesunulo do Čech, v nichž získal rozhodující úlohu **kmen Čechů** v čele s **rodem Přemyslovců**. Prvním historicky doloženým Přemyslovcem byl **Bořivoj**, který přesunul své sídlo na **Pražský hrad**. Jako světec a ochránce českého státu pak začal být již brzy po své násilné smrti uctíván Bořivojův vnuk **kníže Václav**. Za jeho nástupců prožívá český stát střídavé období vzestupů i krizí, čeští panovníci **Vratislav II.** a **Vladislav II.** získali pro své osoby i královské tituly. Ukončení bojů uvnitř přemyslovského rodu přinesla vláda **Přemysla Otakara I.**, která zahájila období tzv. posledních Přemyslovců. Další z přemyslovských králů **Přemysl Otakar II.** získal rakouské a alpské země, ale jeho panování tragicky uzavřela bitva na **Moravském poli** v roce 1278. Přemyslův syn **Václav II.** opět stabilizoval královskou moc, v jeho době začaly být raženy pražské groše a byl

Vláda Přemyslovců

vydán tzv. **horní zákoník**. Vražda **Václava III.** v Olomouci v roce 1306 ukončila panování Přemyslovců v českých zemích.

Následné spory o český trůn uzavřel nástup **Jana Lucemburského** v roce 1310, kterému se ale nepodařilo prosadit vlastní koncepci vlády proti české šlechtě, a proto se později do českých zemí vracel jen zřídka. Vrcholem středověkého českého státu se stala až vláda **Karla IV.**, který považoval české země za klíč k vzestupu svého rodu. V Karlově době došlo k založení řady významných staveb a institucí (Karlštejn, katedrála sv. Víta, Nové Město pražské, **pražská univerzita** atd.) i k rozšíření území českého státu. Karlovův syn a nástupce na českém trůně **Václav IV.** nedokázal navázat na úspěchy svého otce, krize královské moci v jeho době už ohlašovala příchod **husitské revoluce**.

Vláda
Lucemburků

Pojmy k zapamatování

Paleolit, neolit, Bójové, oppidum, Marobud, stěhování národů, Avaři, Vogastisburg, Fredegarova kronika, staroslověnština, hlaholice, cyrilice, Kristiánova legenda, Přemyslovci, denár, Slavníkovci, správní hrady, Kosmas, úděly, trojhonná úhorová soustava, hradští úředníci, rotunda, bazilika, Přemyslovský cyklus, Přimda, Zlatá bula sicilská, královská města, německá kolonizace, pražský groš, gotika, městské právo, emfyteutické právo, hornická kolonizace, horní zákoník, Svátá říše římská, země Koruny české, Maiestas Carolina, katedrála, volná plastika, lomený oblouk, žebrová klenba.

Kontrolní otázky a úkoly

- 1) Za jakých okolností vznikla tzv. Sámova říše?
- 2) Jakým způsobem ovlivnila kulturu českých zemí a dalších částí Evropy mise Konstantina a Metoděje?
- 3) Jaké byly příčiny zániku Velké Moravy?
- 4) Uveďte příklady významných českých panovníků z rodu Přemyslovců a popište významné momenty jejich vlády.
- 5) Jaké jsou typické rysy románské a gotické architektury?
- 6) Jaké hospodářské, společenské a kulturní změny zasáhly český stát v období vlády posledních Přemyslovců?
- 7) Čím se lišila vláda Karla IV. v českém státě od vlády jeho otce Jana Lucemburského?
- 8) Popište zakladatelskou činnost Karla IV.
- 9) Jaké byly příznaky krize českého státu v období vlády Václava IV.?

Zpracuj stručný životopis některé významné osobnosti českého politického, kulturního nebo náboženského života z období 10.-14. století.

Literatura

Seznam použité literatury:

1. AUGUSTA, P. a kol. *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918*. Praha: Libri 1993.
2. BARTOŠ, J., KOVÁŘOVÁ, S., TRAPL, M. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc: Alda, 1995.

3. ČAPKA, F. *Slovník českých a světových dějin*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 1998.
4. ČAPKA, F. *Dějiny zemí Koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999.
5. ČORNEJ, P. a kol. *Dějiny zemí Koruny české. I*. Praha: Paseka, 1992.
6. ČORNEJ, P. a kol. *Evropa králů a císařů*. Praha: Ivo Železný, 1997.
7. ČORNEJ, P. *Vše podstatné z českých dějin*. Praha: Práh, 1992.
8. FIALA, Z. *Předhusitské Čechy*. Praha: Svoboda, 1968.
9. HONZÁK, F. a kol. *Evropa v proměnách staletí*. Praha: Libri, 1999.
10. HRDLIČKOVÁ, L. *Dokumenty k vývoji českých a světových dějin*. Olomouc, 1994.
11. KARPATSKÝ, D. *Malý labyrint literatury*. Praha: Albatros, 1997.
12. PETRÁŇ, J. a kol. *Dějiny Československa. I, II*. Praha: SPN, 1990.
13. RAMEŠ, V. *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*. Praha: Libri, 2005.
14. ŠAROCHOVÁ, G. V. *České země v evropských dějinách. I*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2006.
15. URBAN, O. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Praha: Svoboda, 1991.
16. VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Victoria Publishing, 1994.
17. VYKOUPILOVÁ, L. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus, 2000.
18. ŽEMLIČKA, J. *Čechy v době knížecí*. Praha: Lidové noviny 1997.
19. ŽEMLIČKA, J. *Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století*. Praha: Melantrich, 1998.

2 Husitství a doba pohusitská

Průvodce studiem

Po prostudování této kapitoly se dozvíte, jaké byly příčiny, průběh a výsledky husitského revolučního hnutí, jak se utvářely osudy českého státu v období vlády Jiřího z Poděbrad a Jagellonců a za jakých okolností došlo k nástupu Habsburků na český trůn. Budete se schopni orientovat v měnící se náboženské situaci v českých zemích v období 15.-17. století a v systému tzv. stavovského státu. Z hlediska kulturního vývoje bude věnována pozornost zejména pronikání renesance a humanismu.

2.1 Jan Hus a počátek husitské revoluce

Po smrti Karla IV. postihla české země **hluboká hospodářská a společenská krize**. V této situaci se nespokojenost společnosti začala obracet zejména proti církvi, která si podle mínění mnohých začala libovat v bohatství a přepychu a zpronevěřila se svému pravému poslání, tj. pečovat o **spásu křesťanů**. Řada **reformních myslitelů**, kteří hlásali nutnost nápravy církve, působila v té době na pražské univerzitě. V jejich čele stanul kněz a univerzitní mistr **Jan Hus**, který od roku 1402 český kázal v **kapli Betlémské** na Starém Městě pražském. Hus odsuzoval tehdejší stav církve, např. prodávání církevních hodností a odpustků a hromadění majetku mnohými kněžími. Inspiraci pro své názory našel u Angličana **Johna Wyclifa**, který tvrdil, že nápravu církve musí uskutečnit stát a jeho představitelé. Husovy myšlenky nacházely silný ohlas ve všech vrstvách české společnosti a zpočátku je podporoval i král Václav IV. Ten dokonce v roce 1409 tzv. **Dekretem kutnohorským** předal kontrolu nad pražskou univerzitou do rukou Husovy skupiny. Díky svým názorům se ovšem Hus dostával do rozporů s čelnými představiteli církve v českých zemích, a nakonec i s papežem. V roce 1412 musel opustit Prahu, nad kterou byl vyhlášen **interdikt**, a následující dva roky působil v jižních a západních Čechách.

Reformní hnutí v českých zemích

V roce 1414 přijal Hus pozvání na koncil v **Kostnici**, který měl vyřešit tehdejší palčivé problémy církve, především to, že v jejím čele nestál jeden papež, ale tři (tzv. **papežské schizma**). Hus doufal, že bude moci na koncilu obhájit svoje názory, ale brzy po příjezdu do Kostnice byl zatčen, odsouzen jako kacíř a **6. 7. 1415 upálen**. O necelý rok později zahynul v Kostnici stejnou smrtí i Husův přítel **Jeroným Pražský**.

Upálení Jana Husa

Husova smrt vyvolala v českých zemích velké pobouření mezi jeho příznivci, kteří byli označováni svými protivníky jako husité. Samotný výbuch husitské revoluce pak zahájily události z **30. července 1419**, kdy husitští radikálové na Novém Městě pražském svrhli z oken novoměstské radnice katolické členy městské rady a usmrtili je (tzv. **první pražská defenestrace**). Několik týdnů po těchto událostech zemřel tehdy už těžce nemocný český král Václav IV.

Počátek husitské revoluce

Pro zájemce

Reformní hnutí. V křesťanské, respektive římskokatolické církvi došlo v průběhu její existence k řadě reforem, jejichž cílem byla většinou náprava poměrů uvnitř církve a reakce na změny probíhající v okolním světě. Mezi významné středověké reformy v církvi patřilo např. clunyjské hnutí v 10.–12. století, které zpříšňovalo podmínky života v kláštorech a kladlo důraz na jeho mravní stránku. Tzv.

Reformní hnutí

gregoriánské reformě spjaté zejména s papežem Řehořem VII. (1073–1085) šlo především o zrovnoprávnění církve ve společnosti a odstranění zásahů světské moci do církevních záležitostí. Překonat těžkou krizi středověké církve se pokusily v první polovině 15. století velké církevní koncily v Kostnici a Basileji. Jeden z nejdůležitějších přelomů v životě katolické církve pak znamenal tridentský koncil (1545–1563), který upřesnil katolickou věrouku, formuloval nové zásady přístupu k životu a poslání kněze, omezil kritizované hromadění církevních úřadů v rukou jedné osoby apod. V letech 1869–1870 se konal 1. vatikánský koncil, který prosadil zásadu neomylnosti papeže ve věcech víry a morálky. Papež Lev XIII. (1879–1903) reagoval z katolického hlediska v okružním listě *Rerum novarum* (*O věcech nových*) na problémy moderní průmyslové společnosti. V roce 1959 se papež Jan XXIII. rozhodl svolat 2. vatikánský koncil, který v letech 1962–1965 potvrdil úsilí katolíků o sblížení s ostatními křesťanskými církvemi, schválil zvýšení úlohy laiků v církvi, zavedl při bohoslužbách národní jazyky místo latiny atd. V historii ovšem v řadě případů došlo k tomu, že snaha o reformu církve přerostla u části stoupenců reformy k oddělení se od „staré církve“. To je v podstatě i případ husitského hnutí v českých zemích v 15. století, i když formálně husité zůstali součástí katolické církve. Zlomový otřes v jednotě církve znamenala činnost řady reformátorů 16. století, která vedla k vytvoření tzv. evangelických církví.

Jan Hus (asi 1371–1415). Český náboženský myslitel a reformátor se narodil v Husinci u Prachatic, po studiu na nižší škole v Prachaticích vstoupil na pražskou univerzitu, kde po absolvování artistické (tj. filozofické) fakulty získal v roce 1396 titul mistra svobodných umění a po dvou letech se zde stal řádným profesorem. Roku 1400 byl Hus vysvěcen na kněze a dal se zapsat ke studiu na teologické fakultě, od roku 1402 také kázal v Betlémské kapli. Hus byl výrazně ovlivněn myšlenkami anglického reformátora Johna Wyclifa a ve svých kázáních i literárních dílech psaných latinsky i česky kritizoval církevní zlořády a nešvary. Ve svém reformním zápalu měl zpočátku podporu českého krále Václava IV. a v roce 1409 po vydání *Dekretu kutnohorského* byl zvolen rektorem pražské univerzity. Husovy radikální postoje, které výrazně ovlivňovaly veřejné mínění, ovšem přivedly svého autora do konfliktu jak s pražským arcibiskupem, tak posléze i s papežskou kurií. Svým vystoupením proti odpustkům proti sobě Hus popudil i Václava IV., protože královská pokladna měla mít z prodeje odpustků značný zisk. V roce 1410 byl Hus dán do klatby a o dva roky později – po jeho veřejném vystoupení proti odpustkům – byl nad Prahou vyhlášen interdikt. Hus poté odešel do jižních Čech, kde se zdržoval na panstvích svých šlechtických příznivců (Krakovec, Kozí Hrádek). Zde vznikla i celá řada jeho stěžejních latinských i českých spisů (*O církvi*, *O šesti bludiech*, *Postila*, *Knížky o svatokupectví*). V roce 1414 se Hus na pozvání uherského a německého krále Zikmunda Lucemburského vydal do Kostnice, aby zde na církevním koncilu obhajoval své učení. V Kostnici byl zatčen, a když odmítl odvolat svoje názory, byl koncilem odsouzen jako kacíř a 6. července 1415 upálen. Jeho popel byl vhozen do Rýna.

Interdikt (latinsky *interdictum* = zákaz). Církevní trest, který zakazoval konání bohoslužeb a udělování svátostí (včetně křtů, pohřbů a oddávání). Tento zákaz se mohl vztahovat na jedince, který tak byl fakticky vyloučen ze společnosti (tzv. klatba), na skupinu osob, místo nebo dokonce celou zemi. Interdikt vyhlášoval papež nebo v některých případech biskup příslušný pro dané území. Interdikty jsou doloženy od 6. století n.l. Z českých dějin je známo např. vyhlášení interdiktu na území pražského biskupství v roce 1216 za sporu krále Přemysla Otakara I. s pražským biskupem Ondřejem. V červenci 1412 vyhlásil papež Jan XXIII. interdikt nad Prahou v souvislosti s působením mistra Jana Husa, který pak raději město opustil.

2.2 Průběh husitské revoluce (1420–1436)

Přivrženci Jana Husa – **husité** – se dělili do několika názorových proudů podle toho, jaké měli požadavky a jakým způsobem je hodlali uskutečnit. Mezi umírněné patřila část **husitské šlechty a učenci z pražské univerzity**, ve středu stáli tzv. **pražané** (husitské měšťanstvo z Prahy a dalších českých měst), radikální požadavky prosazovali **táborský husitský svaz a východočeští husité (orebité, sirotci)**. Střediskem táborského svazu se stala obec Tábor, založená na jaře roku 1420 v

Jednotlivé složky a program husitského hnutí

jižních Čechách, jejíž obyvatelé hodlali důsledně žít podle Božích zákonů. Společným programem všech husitských směrů se staly **čtyři pražské artikuly** (články). První artikul požadoval **svobodný výklad Bible**, druhý se týkal **přijímání podobojí**, tj. při mších husitští kněží podávali věřícím kromě hostie i mešní víno z **kalicha**. (Kalich se stal symbolem husitské revoluce, podle něho byli Husovi stoupenci označováni jako **kališníci** nebo též jako **utrakvisté**.) Třetí článek žádal **zbavení církve majetku** a světského panování a čtvrtý vyhlášoval **trestání těžkých hříchů**. Ostatní Evropa ovšem husitský program nepřijala, husitství se rozšířilo jen v Čechách a v menší míře na Moravě, i další země Koruny české – Lužice a Slezsko – zůstaly katolické.

V čele nepřátel husitství stanula papežská kurie a římský a uherský král **Zikmund Lucemburský**, bratr zemřelého Václava IV. a dědic českého trůnu, kterého ovšem husité odmítli přijmout za nového českého krále. V průběhu let 1420–1431 bylo proti husitům ze zahraničí zorganizováno celkem **pět křížových výprav**, které ovšem všechny skončily ponižujícími vojenskými neúspěchy. Při první z nich v létě roku 1420 se při úspěšné obraně vrchu Vítkov před Prahou proslavil husitský vojevůdce **Jan Žižka z Trocnova**. Díky svému bojovému zanícení, přísné kázni a úspěšné taktice, v níž se výrazně uplatňovalo použití vozové hradby, dosáhla husitská vojska v dalších letech vítězství u Německého (dnes Havlíčkova) Brodu, u Ústí nad Labem, u Tachova, u Domažlic a jinde. Po Žižkově smrti v říjnu 1424 se nejvýraznější postavou mezi husitskými předáky stal tábořský kněz **Prokop Holý**. Dlouhodobé boje ovšem vyčerpávaly a pustošily český stát i okolní země, do nichž směřovaly výpravy husitských oddílů.

Kvůli opakujícím se vojenským neúspěchům v boji proti husitům musel Zikmund Lucemburský začít uvažovat o kompromisu. Husitská delegace se v lednu 1433 dostavila na **církevní koncil v Basileji**, aby zde jednala o svém programu. Když husitští radikálové odmítli ukončit boje, byli v květnu 1434 poraženi spojenými vojsky umírněných husitů a katolíků v **bitvě u Lipan**, v níž padl i Prokop Holý. Kompromisní dohoda uzavřená mezi basilejským koncilem a umírněnými husity (tzv. **basilejská kompaktáta**), která uznávala část husitských požadavků, umožnila konečně v roce 1436 i přijetí Zikmunda Lucemburského za českého krále.

Snahy o zlomení husitství

Basilejská kompaktáta

Pro zájemce

Zikmund Lucemburský (1368–1437), král uherský (od roku 1387), český (od roku 1419), německý (od roku 1410) a císař Svaté říše římské (od roku 1433) z dynastie Lucemburků. Syn krále a císaře Karla IV. a jeho čtvrté manželky Alžběty Pomořanské získal v mládí vynikající vzdělání a svými diplomatickými a politickými schopnostmi se během svého života zařadil mezi nejvýznamnější panovníky středověké Evropy. Už jako pětiletému mu jeho otec přiřkl spoluvládu v Braniborsku a v roce 1379 byl zasnouben s dědičkou polského a uherského trůnu Marií. V zápase o polskou korunu však Zikmund neuspěl a i v Uhrách musel tvrdě bojovat se silnou opozicí. Rovněž čelil Turkům, od nichž utrpěl těžkou porážku v roce 1396 u Nikopole. Využíval také slabé autority svého bratra krále Václava IV. a zasahoval do českých záležitostí. V roce 1411 byl zvolen německým králem a horlivě se snažil o odstranění papežského schizmatu. Inicioval svolání koncilu v Kostnici, jehož výsledky byly také jeho úspěchem. Když v roce 1419 zemřel jeho bratr Václav IV., usiloval Zikmund o získání českého trůnu. V roce 1420 se nechal korunovat za českého krále, ale čeští husité ho neuznali a pokusy o jejich vojenské zlomení pomocí křížových výprav skončily neúspěšně. Cestu k převzetí Čech mu otevřela až porážka husitských radikálů v bitvě u Lipan v roce 1434 a uzavření kompromisních kompaktát o dva roky později. Už předtím byl v roce 1433 korunován v Římě na císaře. Zemřel 9. prosince 1437 ve Znojme při cestě do Uher.

Zikmund Lucemburský

Husitské války. Období ozbrojených střetů mezi husity a jejich českými i zahraničními nepřáteli, ale i mezi jednotlivými husitskými směry navzájem, zahájila tzv. první pražská defenestrace v červenci 1419,

Husitské války

při níž radikální pražští husité zaútočili na Novoměstskou radnici a pobili přítomné katolické konšely a úředníky. Následovalo patnáct let ničivých válek, v nichž husitská vojska dosáhla řady úspěchů díky bojovému zanícení a přísné kázní svých členů, ale i účinné taktice. Jejich velitelé s úspěchem používali vozovou hradbu, která chránila převážně pěší husitské bojovníky před útokem nepřátelských jezdců. Mezi vozy byly umístěny tehdy ještě nepříliš účinné palné zbraně (tarasnice, houfnice), okované cepy a další obdobné zbraně dokázaly prorazit brnění protivníků. Svoji úlohu sehrálo i mistrné využívání terénu. Sláva husitského válečnictví je spjata především s osobnostmi vojevůdců Jana Žižky z Trocnova a po něm Prokopa Holého. S Janem Žižkou jsou spojena např. husitská vítězství u Sudoměře a na Vítkově (1420), u Kutné Hory, Habrů a Německého Brodu (1421–1422), ale i krvavá porážka spojených sil umírněných husitů a katolíků u Malešova (1424). Po Žižkově smrti v roce 1424 husité opětovně odrazili další vojenské vpády ze zahraničí (roku 1426 u Ústí nad Labem, 1427 u Tachova a 1431 u Domažlic) a přešli i k vojenským výpravám do zahraničí (tzv. rejsy nebo spanilé jízdy). Dlouhodobý válečný konflikt ale vyčerpал síly českého státu. Vojska husitských radikálů, která odmítala kompromisní řešení rozporů, byla nakonec poražena koalici umírněných husitů a katolíků v krvavé bitvě u Lipan v roce 1434, v níž padl i Prokop Holý. Tím v podstatě období husitských válek skončilo.

Jan Žižka (kolem 1360–1424). Tento nikdy neporažený husitský vojevůdce pocházel ze zemanské rodiny sídlící v jihočeském Trocnově. Již v mládí získával vojenské zkušenosti v bojích proti Rožmberkům a při lapkovské činnosti, v roce 1409 mu byly jeho činy králem Václavem IV. prominuty. V Polsku se Žižka zúčastnil bojů s řádem německých rytířů a snad i proslulé bitvy u Grünwaldu, po návratu do Čech vstoupil do královské stráže. Při svém pobytu v Praze se seznámil s učením Jana Husa a stal se jeho nadšeným stoupencem. Účastnil se počátečních událostí husitské revoluce v Praze, v roce 1419 odešel společně se svými věrnými do Plzně a odtud do nově založeného Tábora. Při tomto přesunu došlo 25. března 1420 k známé bitvě u Sudoměře, při níž husité pod Žižkovým velením odrazili útok početnějšího a lépe vyzbrojeného panského vojska. V Táboře se stal Žižka jedním ze čtyř hejtmanů a s jeho jménem je spjata řada vítězství husitských vojsk v první fázi revoluce – např. v červenci 1420 na Vítkově, v lednu 1422 u Habrů a Německého Brodu nebo dubnu 1423 u Hořic. Žižka také neváhal velmi tvrdě vystoupit i proti extrémním proudům v husitském hnutí (adamitům a pikartům). Při obléhání hradu Rábí v roce 1421 přišel i o druhé oko (o první přišel už v mládí), ale přesto zůstal v čele vojska. V roce 1423 opustil pro neshody Tábor a ve východních Čechách vytvořil s orebity tzv. Menší Tábor. V červnu 1424 Žižkovo vojsko zvítězilo nad spojenými vojsky pražského městského svazu a šlechty v krvavé bitvě u Malešova, ale v průběhu tažení spojených husitských vojsk na Moravu při obléhání Přibyslavi Žižka 11. října 1424 zemřel. Na znamení smutku se po Žižkově smrti členové jeho východočeského bratrstva začali označovat jako sirotci.

Utrkvisté, utrkvismus. Všeobecné označení husitů, jinak také kališníků nebo strany podobojí. Utrkvismus vycházel z požadavku zrovnoprávnění řadových křesťanů s kněžími při mši, a to prostřednictvím všeobecného přijímání podobojí, tedy těla i krve Páně v podobě chleba a vína (latinsky *sub utraque specie* = přijímat pod obojí způsobou). V soudobé katolické církvi přijímali podobojí kněží, ostatní věřící jen podjednou (tj. pouze chléb). Přijímání vína z kalicha se stalo ústředním bodem utrkvismu a kalich sám symbolem husitského hnutí. Přijímání podobojí i pro laiky zavedli roku 1414 Husův přítel Jakoubek ze Stříbra a Mikuláš z Drážd'an, Jan Hus sám ho dodatečně v Kostnici schválil. Husité se původně snažili prosadit utrkvismus jako všeobecně platné náboženství v českých zemích, po porážce radikálního křídla v bitvě u Lipan v roce 1434 se spokojili v tzv. kompaktech s uznáním utrkvisticko-katolického dvojvěří. V pozdějším období došlo mezi utrkvisty ke štěpení na staroutrkvisty, kteří splývali s katolickou církví, a novoutrkvisty, kteří se sblížovali s jednotou bratrskou a po roce 1517 i s luterány a dalšími reformačními proudy.

Jan Žižka

Utrkvisté,
utrkvismus

2.3 Český stát za Jiřího z Poděbrad a za Jagellonců

Vláda **Jiřího z Poděbrad** přinesla upevnění českého státu po období husitské revoluce. Jiří z Poděbrad, šlechtický vůdce **umírněných kališníků**, nejprve spravoval české země za nezletilého krále **Ladislava Pohrobka** a po jeho náhlé smrti byl 2. března 1458 zvolen českým králem. Pokoušel se obnovit hospodářskou prosperitu i zahraniční prestiž českého státu a být spravedlivým vládcem jak kališníkům, tak i katolíkům („**králem dvojího lidu**“). V roce 1464 navrhl ostatním evropským panovníkům založení **mírového spolku**, který by v mnohém připomínal dnešní mezinárodní organizace. Tento projekt ovšem ztroskotal a Jiřího postavení se prudce zhoršilo poté, když papež prohlásil kompaktáta za zrušená a vyzval ke křížové výpravě proti českému králi. Jiří musel vést válku nejen proti českým katolickým pánům, kteří se proti němu vzbouřili, ale i proti **uherskému králi Matyáši Korvínovi**, jenž chtěl ovládnout české země. Matyáš obsadil Moravu, Slezsko a Lužice a nechal se v roce 1469 korunovat v Olomouci na **českého krále**. V průběhu tohoto boje v roce 1471 Jiří z Poděbrad zemřel a jeho stoupenci zvolili na jeho přání na český trůn **polského prince Vladislava Jagellonského**.

Vláda Jiřího z Poděbrad

Dvojvládí v českém státě ukončila až smrt Matyáše Korvína v roce 1490, po níž se Vladislav Jagellonský stal i uherským králem. Došlo tak ke spojení českého a uherského státu pod vládou jednoho panovníka. Při svém panování v Čechách ovšem nemohl Vladislav postupovat samostatně, ale musel se o moc dělit **se šlechtou a zástupci královských měst**. Pro toto uspořádání státu, v němž se kromě panovníka na moci podílejí i příslušníci privilegovaných stavů, se používá pojem **stavovská monarchie**. Rozhodující význam při správě státu získaly **zemské úřady, zemský sněm a zemský soud**. Jakousi ústavou českého státu se stalo v roce 1500 **Vladislavské zřízení zemské**.

Jagellonci na českém trůně

V této době skončily v českých zemích boje mezi katolíky a kališníky a zavládla určitá náboženská tolerance. Naopak se ovšem začaly vyhrocovat spory mezi **šlechtou a královskými městy**, při nichž šlo o politickou moc ve státě a o některé hospodářské výsady (např. o **právo vařit pivo**). Nakonec byly tyto konflikty v roce 1517 utlumeny kompromisní **Svatováclavskou smlouvou**.

Spory mezi šlechtou a městy

Syn Vladislava Jagellonského, český a uherský král **Ludvík Jagellonský**, se pokusil zastavit vpád Turků do Uher, ale 29. srpna 1526 zahynul v bitvě u **Moháče**. Tím se ve střední Evropě otevřela cesta pro vládu **Habsburků**.

Bitva u Moháče

Pro zájemce

Ladislav Pohrobek (1440–1457), český a uherský král. Jediný syn Albrechta II. Habsburského a Alžběty, dcery Zikmunda Lucemburského, se narodil až pět měsíců po otcově smrti (odtud přízvisko Pohrobek, latinsky *Posthumus*). V roce 1452 se stal uherským a v následujícím roce českým králem. V době jeho nedospělosti řídil správu českého státu Jiří z Poděbrad, zájmy nezletilého krále v Uhrách hájil český šlechtic Jan Jiskra z Brandýsa. Ladislav Pohrobek přijel do Čech na naléhání českých stavů až v roce 1457, ale v době příprav sňatku s princeznou Magdalénou, dcerou francouzského krále Karla VII., náhle v listopadu 1457 zemřel. Příčinou jeho smrti byla zřejmě leukemie, i když už současníci spekulovali o vraždě spáchané v zájmu Jiřího z Poděbrad.

Ladislav Pohrobek

Jiří z Poděbrad (1420–1471). Tento příslušník mocného rodu pánů z Kunštátu se už jako čtrnáctiletý zúčastnil na straně panské jednoty bitvy u Lipan, v níž byla poražena vojska husitských radikálů. Po smrti Hynka Ptáčka z Pirkštejna se Jiří z Poděbrad v roce 1444 dostal do čela české kališnické šlechty, dobyl Prahu a přinutil k poslušnosti i Tábor. V roce 1452 se stal zemským správcem za nezletilého krále Ladislava Pohrobka a po Ladislavově předčasné smrti byl v roce 1458 zvolen českým králem. Před korunovací slíbil papeži, že bude pronásledovat kacíře, ale výklad tohoto slibu

Jiří z Poděbrad

chápal obě strany různě. Zhoršující se vztahy s papežskou kurií se Jiří z Poděbrad snažil kompenzovat rozsáhlou diplomatickou aktivitou a navrhl vytvořit mírovou unii křesťanských evropských panovníků, která by byla navenek namířena proti Turkům. S tímto záměrem vyslal do evropských zemí i poselstvo vedené Lvem s Rožmitálu. Situace Jiřího z Poděbrad se postupně komplikovala, v roce 1462 papež zrušil kompaktata a v roce 1466 prohlásil Jiřího za kacíře, zbavil jej trůnu a vyhlásil proti Čechům křížovou výpravu. Tažení proti Jiřímu z Poděbrad zahájil v roce 1468 uherský král Matyáš Korvín, obsadil skoro celou Moravu, Slezsko a Lužice, ale v roce 1469 byl obklíčen u Vilémova a musel souhlasit s příměřím. Svůj slib ale nedodržel a nechal se zvolit v Olomouci českým králem. Za pokračujících bojů v roce 1471 Jiří z Poděbrad zemřel, když předtím prosadil na český trůn nástupnictví polského rodu Jagellonců.

Matyáš Korvín (asi 1440–1490), uherský a český král z rodu Hunyadyů. Mladší syn uherského magnáta Jana Hunyadyho byl v roce 1458 zvolen uherským králem, i když nebyl příslušníkem tradiční vládnoucí dynastie. Významný podíl na jeho volbě měla i podpora Jiřího z Poděbrad, který v roce 1460 provdal za Matyáše Korvína svoji dceru Kateřinu. Vztah obou panovníků se ale začal zhoršovat po Kateřinině smrti o čtyři roky později, Matyáš využil vnitřních i zahraničních problémů Jiřího z Poděbrad a v roce 1468 zahájil válečné tažení proti „husitskému“ králi. V následujícím roce bylo vojsko Matyáše Korvína obklíčeno u Vilémova a uherský král uzavřel s Jiřím z Poděbrad příměří. Jeho podmínky ale nedodržel a nechal se v roce 1469 v Olomouci korunovat českým králem. Válka pokračovala i po Jiřího smrti a skončila až roku 1478 uzavřením tzv. olomoucké smlouvy, podle níž měl Jiřího nástupce Vladislav Jagellonský vládnout v Čechách a Matyáš Korvín ve vedlejších zemích Koruny české. Matyášovy výboje směřovaly i proti císaři Fridrichovi III. a v roce 1485 obsadil uherský král téměř celé Dolní Rakousy i s Vídní. Významná byla i Matyášova podpora vědy a umění, nechal v renesančním stylu přestavět svoji budínskou rezidenci a s jeho jménem je spjata založení *Academie Istropolitany* v Bratislavě a *Academie Corviny* v Pešti. Po Matyášově smrti zvolila uherská šlechta novým králem Vladislava Jagellonského.

Vladislav Jagellonský (1456–1516), český a uherský král z rodu Jagellonců. Nejstarší syn polského krále Kazimíra IV. byl v souladu s přáním Jiřího z Poděbrad zvolen v roce 1471 českým zemským sněmem za českého krále, ale o svůj trůn musel bojovat s Matyášem Korvínem. Podle tzv. olomoucké smlouvy z roku 1479 došlo k rozdělení českých zemí, Vladislav vládl Čechám, Matyáš Moravě, Slezsku a oběma Lužicím, přitom si oba ponechali titul českého krále. Toto rozdělení českého státu trvalo až do roku 1490, kdy Matyáš Korvín zemřel a Vladislav Jagellonský byl zvolen rovněž uherským králem. Přesídlil poté do Budína a do českých zemí se vrátil už jen třikrát (1497, 1502 a 1509–1510). To přispělo k nárůstu moci stavů na úkor panovníka, k čemuž vedla i málo energická králova politika. V roce 1515 uzavřel Vladislav ve Vídni sňatkové smlouvy s Habsburky, které v roce 1526 vedly k prudké změně mocenských poměrů ve střední Evropě. Se jménem Vladislava Jagellonského je spjata i tzv. vladislavská gotika, v níž vznikla řada významných staveb (Prašná brána a Vladislavský sál v Praze, chrám sv. Barbory v Kutné Hoře).

Ludvík Jagellonský (1506–1526), český a uherský král z rodu Jagellonců. Syn Vladislava Jagellonského a Anny de Foix byl už v roce 1509 korunován českým králem, na český i uherský trůn nastoupil v roce 1516 po smrti svého otce. Podobně jako on se zdržoval většinou v Uhrách, do Čech se vrátil jen dočasně v roce 1522, aby se pokusil změnit mocenské poměry v zemi a obnovit autoritu panovníka. Tento pokus ale dopadl neúspěšně a v roce 1526 Ludvík zahynul v bažině u Moháče na útěku z prohrané bitvy s Turky. Jeho smrt vedla k nástupu Habsburků na český a uherský trůn.

Vladislavské zřízení zemské. První zemský zákoník přijatý v českých zemích. Vznikl za vlády Vladislava Jagellonského a byl schválen na zemském sněmu v roce 1500. Platil až do roku 1627, kdy byl nahrazen *Obnoveným zřízením zemským*. Vladislavské zřízení zemské stranilo šlechtě a omezovalo práva královských měst – popíralo platnost jejich hlasu na zemském sněmu a omezovalo jejich soudní samosprávu. Města, která původně přípravu zákoníku podcenila, proti jeho přijetí protestovala a vyhrocená situace se uklidnila až po kompromisní tzv. *Svatováclavské smlouvě* v roce 1517.

Zemský úředník, zemský úřad. Zemští úředníci řídili vedle panovníka stát a tvořili jádro jeho poradního orgánu – královské rady. V případě nepřítomnosti krále v zemi vládli místo něho. V Čechách začaly zemské úřady vznikat v 1. polovině 13. století, zemští úředníci zde byli původně čtyři (komorník, sudí, písař, pražský purkrabí). Na Moravě tomu bylo podobně, zde měl nejvyšší postavení zemský hejtman. Počet zemských úředníků, kteří byli od 14. století označováni jako nejvyšší zemští úředníci, se v Čechách postupně zvyšoval až na dvanáct. Podle dohody mezi králem a stavy z roku 1497 mělo být osm z nich z řad vyšší šlechty (panského stavu) a zbylí čtyři z řad nižší šlechty (rytířského stavu). Význam zemských úřadů ovšem od 16. století v souvislosti s posilováním moci panovníka klesal.

Zemský úředník, zemský úřad

Sněm, zemský sněm. Shromáždění zástupců obyvatelstva, kteří jsou představiteli státu (země). Tito lidé při jednání na sněmu prosazují zájmy těch, které zastupují. V antice tvořili sněm všichni svobodní občané státu, ve středověkých státech představoval sněm většinou shromáždění zástupců šlechty, duchovenstva a měst, v moderních státech je sněm název parlamentu nebo jedné z jejích komor. První zemský sněm české šlechty se konal v roce 1281, české zemské sněmy projednávaly zejména vypisování daní, válečná tažení za hranice země, ochranu veřejného míru apod. Podobné postavení jako v Čechách měly i zemské sněmy v dalších zemích Koruny české. Význam sněmů v českých zemích výrazně poklesl v 17. století, od 60. let 19. století byly přeměněny na orgány zemské samosprávy.

Sněm, zemský sněm

2.4 Nástup Habsburků na český trůn

Po smrti Ludvíka Jagellonského v bitvě u Moháče zvolili čeští stavové za nového panovníka rakouského arciknížete **Ferdinanda I. Habsburského**, který se stal i uherským králem. Spojil tak pod svou vládou **rakouské země, český stát** i tu **část Uher**, která nebyla obsazena Turky. Vznikl tak základ **habsburské střeoevropské monarchie**, která existovala až do roku 1918. Znamenalo to i další výrazné posílení habsburského rodu, protože Ferdinandův bratr **Karel V.** byl králem (později císařem) Svaté říše římské a také králem Španělska, k němuž patřily i rozsáhlé zámořské kolonie.

Vzestup habsburského rodu

Ferdinand I. sice při nástupu na trůn formálně slíbil českým stavům dodržování jejich práv, ale ve skutečnosti se je snažil oslabovat a omezovat. Posiloval naopak královskou moc a zřizoval **centrální úřady** pro všechny země, kterým vládl. Podporoval také katolickou církev proti nekatolickým církvím, k nimž se v této době hlásila většina obyvatel českých zemí. K těmto nekatolickým vyznáním u nás patřili zejména **kališníci, luteráni** a příslušníci **jednoty bratrské**, která vznikla v Čechách kolem roku 1460 na základě myšlenek **Petra Chelčického**. V roce 1547 potlačil Ferdinand I. odboj české šlechty a měšťanstva a v roce 1556 pozval do českých zemí **jezuitský řád**, který stál v čele boje katolické církve za obnovu jejího vlivu. Pro svoji manželku Annu Jagellonskou, kterou velmi miloval, nechal postavit v blízkosti Pražského hradu nádherný **renesanční letohrádek**.

Snahy o upevnění panovnické moci

Ferdinandův syn **Maxmilián II.** byl vůči nekatolíkům mnohem vstřícnější než jeho otec a v roce 1575 ústně schválil tzv. **Českou konfesi** – společné články víry, na kterých se shodli představitelé nekatolických církví. Další z habsburských panovníků – císař a král **Rudolf II.** – proslul jako sběratel uměleckých předmětů a kuriozit a podporovatel významných umělců a vzdělavců. Na jeho dvoře v Praze, která se stala panovníkovým sídelním městem, působili např. významní hvězdáři **Tycho Brahe** a **Johannes Kepler**, ale i alchymisté a různí podvodníci. V náboženské otázce byl podivínský a náladový Rudolf přinucen proti svému přesvědčení k rozsáhlým ústupkům českým nekatolíkům. V roce 1609 musel podepsat **Majestát**, listinu zaručující náboženskou svobodu šlechtě, měšťanům i poddaným.

Vláda Maxmiliána II. a Rudolfa II.

Pro zájemce

Petr Chelčický a Jednota bratrská. Petr Chelčický (asi 1390 až 1460), o jehož životě víme poměrně málo, byl významný český náboženský myslitel, současník husitské revoluce. Ostře kritizoval současný stav církve, zavrhoval ale i ozbrojený boj a jakékoliv násilí a soudil, že pravá víra se má bránit pouze

Petr Chelčický a Jednota bratrská

duchovními prostředky. Tento svůj názor vyjádřil především ve spise *O boji duchovním*. Ve spise *O trojím lidu řeč* odmítl středověké rozdělení společnosti na tři stavy (tj. šlechtu, duchovenstvo a dělný lid), v díle *Postila* zaujímal stanovisko k různým závažným náboženským otázkám. Asi nejvýznamnější Chelčického dílo je *Siet' viery pravé*, v němž vyjádřil svoji představu pravé víry, která se má projevovat v duchovním společenství věřících. Pravou víru podle Chelčického kazí světská i církevní moc, které si přisvojují práva, jež jim nepatří. Vyznavači myšlenek Chelčického se v polovině 15. století sdružili v náboženskou skupinu, z níž se vyvinula Jednota bratrská. Ta vznikla na přelomu let 1457–1458 v Kunvaldě pod Orlickými horami. Hlásala život ve víře, naději a lásce. Její členové zpočátku odmítali vzdělání (kromě četby Bible) i jakoukoliv činnost vedoucí k zisku. Volbou vlastních kněží se v roce 1467 jednota bratrská oddělila od katolíků i husitů a ustanovila se jako samostatná církev. Postupně došlo k přehodnocení některých původních zásad, např. v otázce vzdělání, díky čemuž se Jednota bratrská stala významným kulturním a vzdělávacím činitelem tehdejší doby. Např. z prvních pěti tiskáren v českých zemích tři patřily právě jí, bratrské školství patřilo ve své době k nejlepším. Péčí Jednoty bratrské byl vydán i šestidílný komentovaný český překlad Bible, tzv. *Bible kralická* (1579–1594). Díky přísné vnitřní kázni i vlivem pronásledování zůstala Jednota bratrská poměrně malou církví, ale soustředila ve svých řadách řadu intelektuálních špiček tehdejší doby. Mezi její nejvýznamnější postavy patřili Jan Blahoslav a Jan Amos Komenský. V podstatě až do vydání *Majestátu o náboženské svobodě* v roce 1609 působila Jednota bratrská nezákonně, ale měla významné ochránce ve šlechtických kruzích. Po bitvě na Bílé hoře byla činnost Jednoty bratrské v českých zemích znemožněna a její příslušníci odešli např. do německých zemí, polského Lešna i do Ameriky.

Ferdinand I. Habsburský (1503–1564), český a uherský král a římskoněmecký císař z rodu Habsburků. Mladší bratr Karla V. byl vychováván ve Španělsku a v roce 1521 se oženil s Annou Jagellonskou. Po smrti jejího bratra Ludvíka Jagellonského v bitvě u Moháče v roce 1526 uplatnil dědické nároky na uherskou korunu a téhož roku byl zvolen také českým králem, přičemž už od roku 1521 vládl i rakouským zemím. Tento panovník položil základy habsburského soustátí ve střední Evropě, přičemž se snažil oslabovat pozice místních stavovských reprezentací (např. vytvářením ústředních úřadů, které byly pod panovníkovým vlivem). V náboženských otázkách obezřetně podporoval protireformaci (např. uvedením jezuitů do Vídně a do Prahy), ale dokázal jednat i velmi pragmaticky (uzavření náboženského míru v Německu v roce 1555). Značné komplikace mu způsobovala situace v Uhrách, jejichž značnou část ovládali Turci, naproti tomu úspěšně se mu podařilo zlomit stavovské povstání v českých zemích, které proti němu vypuklo v roce 1546. Když se Karel V. vzdal císařské koruny a stáhl do ústraní, byl Ferdinand I. v roce 1556 korunován císařem. Tento panovník, který patřil k mecenášům vědy a umění, byl otcem 15 dětí a po smrti své manželky Anny Jagellonské v roce 1547 se oproti dobovému zvyku už znovu neoženil. Jeho nástupcem v císařské hodnosti i ve vládě v nejdůležitějších zemích se stal jeho prvorozený syn Maxmilián II.

Ferdinand I.
Habsburský

Maxmilián II. (1527–1576), český a uherský král a římskoněmecký císař z rodu Habsburků. Prvorozený syn Ferdinanda I. a Anny Jagellonské k nelibosti svého otce od mládí projevoval sympatie k protestantismu, které ovšem zůstávaly omezeny na jeho osobní svět, oficiálně zůstal věrný katolicismu. Po nástupu k vládě v roce 1564 se Maxmilián II. (pro české země Maxmilián I.) snažil ve Svaté říši římské udržet příměří mezi katolíky a luterány, ale zároveň zabránit šíření radikálnějšího kalvinismu. Když v roce 1567 přijel císař do Čech, podařilo se českým stavům přimět ho k tomu, aby ze zemských desek byla vypuštěna kompaktáta, která už naprosto neodpovídala místním náboženským poměrům. V roce 1575 se představitelé hlavních nekatolických církví v českých zemích dohodli na společném vyznání víry, tzv. České konfesi. Panovník sice ústně Českou konfesi schválil, ale po odjezdu ze země ji zakázal vytisknout. Když po dvanáctileté vládě Maxmilián II. v roce 1576 umíral, odmítl prý katolickou zpověď a svátost posledního pomazání. Za svého nástupce ustanovil nejstaršího syna Rudolfa, který byl již v roce 1575 přijat za českého krále.

Maxmilián II.

Rudolf II. (1552–1612), český a uherský král a římskoněmecký císař z rodu Habsburků. Nejstarší syn císaře Maxmiliána II. byl vychováván spolu se svým bratrem Arnoštem ve Španělsku, vlády se ujal

Rudolf II.

v roce 1576 po smrti svého otce. V roce 1583 přenesl své sídlo do Prahy a udělal z ní hlavní sídlo monarchie. Jeho vláda byla poměrně neúspěšná, což se dá přičíst mj. propukající císařově duševní chorobě. Rudolfovu zahraničněpolitickou situaci zkomplikovala válka s Turky a povstání Štěpána Bočkaje v Uhrách, v politickou krizi přerostly i císařovy spory s bratrem Matyášem, ve prospěch kterého se musel v roce 1608 vzdát vlády nad rakouskými zeměmi, Uhrami a Moravou. České stavy si za svoji podporu na Rudolfovi vynutily vydání *Majestátu o náboženské svobodě* (1609). Po dalším vyhocení vztahů musel Rudolf II. v roce 1611 ve prospěch svého bratra rezignovat i na vládu v Čechách a na začátku následujícího roku zemřel. Pozoruhodnou stránkou Rudolfovy osobnosti byly jeho záliby a zájmy, kterým dával často přednost před státními povinnostmi. Současníky udivoval svou sběratelskou vášní, která zahrnovala medailérství, malířská a sochařská díla, grafiku, sklo a různé kuriozity. Na Rudolfově dvoře působili mj. lékař a přírodovědec Tadeáš Hájek z Hájku, astronomové Tycho de Brahe a Johannes Kepler, alchymisté John Dee a Edward Kelley nebo malíři Giuseppe Arcimboldo a Bartholomäus Spranger.

Luterství. Též luteránství. Jeden z hlavních proudů reformačního křesťanství, který je založen na učení německého církevního reformátora Martina Luthera (1483–1546). Luteránství odmítá mj. svrchovanou moc papeže, uctívání svatých, mnišství a víru ve spasení dobrými skutky (věří jen ve spásu vírou). Charakteristické je podřízení luteránských církví světské moci. Luterské vyznání víry, tzv. *Augšpurská konfese*, bylo předloženo roku 1530 na říšském sněmu svolaném římsko-německým císařem Karlem V. do německého Augšpurku. Jeho autorem byl německý humanista Filip Melancthon. Augšpurská konfese (latinsky *Confessio Augustana*) v první části (21 článků) naznačuje základní principy víry, druhá část (7 článků) zdůvodňuje odlišnosti od katolické církve. Augšpurská konfese měla sloužit jako základ dohody mezi katolíky a protestanty a pro uchování jednoty církve a víry, proto se nezmiňuje o některých závažných sporných bodech (např. papežské moci). Státoprávní platnosti v Německu nabyla Augšpurská konfese roku 1555 augšpurským náboženským mírem a dodnes je závazným vyznáním luteránských církví.

Tolar. Měnová jednotka českého původu, jejíž název se v pozměněné podobě objevuje dodnes jako „dolar“. Poprvé byly toлары raženy v roce 1519 v Jáchymově hrabětem Štěpánem Šlikem (německy *Joachimsthaler Münze* = jáchymovská mince), o rok později přiznal Šlikům právo razit toлары i zemský sněm. Na líci měla tato stříbrná mince o váze 27,2 gramu reliéf lva a na rubu postavu svatého Jáchyma. V roce 1528 habsburský panovník Ferdinand I. rodovou ražbu zakázal a ražbu toлары převzal stát. Toлары se razily v Jáchymově, Praze, Kutné Hoře a Kremnici, roku 1548 se staly v habsburské monarchii základní měnovou jednotkou. Tolarové období u nás končí až zavedením koruny v roce 1892.

2.4.1 Renesance

Tento kulturní a umělecký proud, který vznikl ve 14. století v **Itálii**, se programově hlásil k obnově estetických norem a ideálů **antiky** a jejího filozofického a literárního dědictví (francouzsky *renaissance* = znovuzrození, obnovení). Renesance se zrodila v prostředí italských měst (Florence, Benátek, Janova atd.) a postupně se odtud rozšířila i do dalších částí západní a střední Evropy. Často je k ní připojován i další pojem – **humanismus** (lat. *humanus* = lidský), který s sebou přinesl zájem o lidskou existenci, schopnosti člověka a hodnoty pozemského života. Renesance je spjata s řadou přírodních i astronomických objevů (**Mikuláš Koperník**, **Galileo Galilei**, **Giordano Bruno**), ale i s vynálezem knihtisku **Johannem Gutenbergem**, který mj. výrazně napomohl šíření humanistických myšlenek. Renesanční myšlení se výrazně odrazilo např. v literární tvorbě Italů **Danta Alighieriho** (Božská komedie), **Francesca Petrarcy** (Zpěvník), **Giovanni Boccaccia** (Dekameron), **Niccola Machiavelliho** (Vladař), Francouze **Francoise Rabelaise** (Gargantua a Pantagruel), Angličana **Williama Shakespeara** nebo Španěla **Miguela de Cervantes Saavedra** (Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha).

Renesanční **architektura**, která obsáhla jak církevní, tak i světské stavby, navázala na tradici antického stavitelství. Mezi její klíčové prvky patřily kruhový oblouk, kupole, široká půlkruhová nebo pravouhlá okna, rovné linie, arkády a prostorné sály. Na rozdíl od „vysoké“ gotiky se v renesanci prosazoval vyváženější poměr mezi šířkou a výškou, renesanční stavby byly citlivě začleňovány do přírody. Mezi nejvýznamnější renesanční architekty patřili **Filippo Brunelleschi** (dóm ve Florencii) nebo **Donato Bramante** (chrám sv. Petra v Římě). Renesanční **malíři** znovuobjevili perspektivu, vznikaly nejenom nástěnné, ale i deskové a knižní malby, mezi jejich oblíbená témata patřily vedle křesťanských a antických motivů i portréty a davové scény. Renesanční **sochařství** se s řemeslnou dokonalostí snažilo zobrazit krásu lidského těla ve skutečných proporcích. Mezi nejvýznamnější představitele italského renesančního výtvarného umění patřili **Donatello** (socha Davida), **Michelangelo Buonarroti** (sochy Mojžíše a Davida, fresky v Sixtýnské kapli), **Leonardo da Vinci** (obrazy Mona Lisa, Dáma s hranostajem nebo Poslední večeře), **Rafael Santi** (Sixtinská madona). Mezi přední výtvarné umělce mimoitalské renesance patří např. malíři **Albrecht Dürer**, **Hieronymus Bosch** nebo **Jan van Eyck**.

Renesanční umění

Do českých zemí renesance pronikla s poměrně značným zpožděním až v polovině 16. století, protože husitská a pohusitská doba nepřála jejímu šíření. Mezi významné pražské renesanční stavby patří např. letohrádek královny Anny v sousedství Pražského hradu, letohrádek Hvězda v královské oboře na Bílé hoře nebo Schwarzenberský palác. Významné renesanční stavby vznikaly i mimo Prahu – např. zámky v Telči, Náměšti nad Oslavou, Opočně nebo Litomyšli. Humanistická literatura je v našich zemích spjata např. s tiskaři **Jiřím Melantrichem z Aventýna** a **Danielem Adamem z Veleslavína**, představiteli Jednoty bratrské **Janem Blahoslavem** a **Janem Ámosem Komenským**, kronikářem **Václavem Hájkem, z Libočan**, **Bohuslavem Hasištejnským z Lobkovic** a řadou dalších.

Renesance v českých zemích

Pro zájemce

Michelangelo Buonarroti (1475–1564), italský malíř, sochař, architekt a básník. Michelangelo patří k nejvšestrannějším umělcům italské renesance, jeho dílo ale předjímá i nástup nových uměleckých směrů (manýrismus, baroko). Žil a pracoval ve Florencii a Římě. Pro rodnou Florencii vytesal mramorovou sochu Davida, na stěně Sixtýnské kaple ve Vatikánu v Římě vytvořil nejslavnější fresku všech dob – Poslední soud. Některá jeho díla zůstala nedokončena – z náhrobku určeného pro papeže Julia II. byla uskutečněna jen menší část (především socha Mojžíše). Nejvýznamnější Michelangelovy architektonické práce vznikaly až po jeho definitivním přesídlení do Říma – zejména pokračování ve stavbě svatopetrského chrámu. Podle jeho návrhu byl vybudován závěr a kupole. Z pozdního Michelangelova sochařského díla je známá zejména socha Bruta.

Michelangelo Buonarroti

Niccolo Machiavelli (1469–1527), italský renesanční spisovatel a politik. Machiavelli pocházel z chudé šlechtické rodiny z Florencie, ve službách místní vlády byl velvyslancem v různých zemích. Po návratu rodu Medici k vládě ve Florencii žil ve vyhnanství a věnoval se literární činnosti. Jeho stěžejním dílem je *Vladař*, jedno z prvních děl evropské politické literatury. Machiavelli v něm rozebírá příčiny soudobého úpadku Itálie a představuje portrét schopného a racionálního vládce, který by řídil stát bez ohledu na mravnost používaných prostředků. Machiavelli se zapsal i do dějin krásné literatury, a to zejména svou komedií *Mandragora*.

Niccolo Machiavelli

Giovanni Boccaccio (1313–1375), italský renesanční básník a spisovatel. Pocházel z rodiny florentského kupce, v Neapoli studoval právo a sblížil se zde s místními humanisty i s dvorními dámami na královském dvoře. Milostné prožitky z tohoto období výrazně ovlivnily jeho literární činnost, např. jeho román *Fiammetta*. Kromě Neapole pobýval Boccaccio ve Florencii, hodně cestoval a působil i v diplomatických službách. Jeho vrcholným dílem je *Dekameron*, cyklus sta novel spjatých rámcovým příběhem deseti mladých lidí, kteří uprchli před morem z Florencie na venkov a krátí si čas vyprávěním

Giovanni Boccaccio

příběhů. Tyto příběhy vyprávěné v průběhu deseti dnů jsou většinou veselé, vyjadřují radost ze života, hovoří se v nich o milostných tužbách, o lstivých kouscích chytrých žen, o žertech a podvodech, ale i o velkých a ušlechtilých skutcích. Jazyk *Dekameronu* výrazně přispěl ke vzniku spisovné itaštiny.

Giordano Bruno (1548–1600), italský renesanční filozof. Narodil se v rolnické rodině, navštěvoval školu v Neapoli a v 15 letech zde vstoupil do dominikánského kláštera, kde přijal jméno Giordano. Už v klášteře se projevily jeho kritické názory na některé teologické otázky. Vycházel z antické filozofie a domýšlel některé Koperníkovy heliocentrické představy – mj. pochopil, že ani Slunce není středem vesmíru, ale jen jednou z mnoha hvězd v nekonečném vesmíru. Opustil klášter a pronásledován inkvizicí působil mj. v Římě, Ženevě, Paříži a asi půl roku i v Praze. Při pobytu v Benátkách byl zatčen a po dlouhém věznění v Římě upálen.

Giordano
Bruno

Jiří Melantrich z Aventýna (asi 1511–1580), český tiskař a nakladatel. Pocházel z nemajetné kališnické rodiny, studoval na pražské univerzitě a poté odešel do ciziny na zkušenou. V Norimberku ho zaujalo tiskařství a nějakou dobu pracoval v tiskárně v Basileji. Po návratu do vlasti byl zaměstnán v tiskárnách v Prostějově a poté v Praze u Bartoloměje Netolického, jehož tiskárnu v roce 1552 převzal. Postupně z ní vybudoval nejvýznamnější podnik svého druhu v českých zemích, vydal na 200 tisků náboženské a naučné literatury (např. bible zvaná *Melantriška*, překlad *Herbáře* Petra Mattioliho nebo Koldínova *Práva městská*). Melantrichovy tisky vydávané v češtině, němčině, latině a řečtině se vyznačovaly vysokou odbornou i jazykovou úrovní. V roce 1576 se stal Melantrichovým společníkem jeho zeť, univerzitní mistr Daniel Adam z Veleslavína, který úspěšně pokračoval v jeho činnosti.

Jiří Melantrich
z Aventýna

Jan Blahoslav (1523–1571), český spisovatel, překladatel, historik a biskup Jednoty bratrské. Přerovský rodák Jan Blahoslav, který se stal jednou z nejvýznamnějších postav Jednoty bratrské, získal vzdělání v Přerově a Prostějově a poté i na univerzitách v Německu a Švýcarsku. V roce 1557 se stal jedním z biskupů Jednoty bratrské a posléze i jejím písařem, tj. tajemníkem. Jeho činnost byla velmi mnohostranná, např. z pověření jednoty vedl jednání jak s představiteli zahraničních nekatolických církví, tak i u dvora budoucího císaře Maxmiliána II. Podílel se na uspořádání sbírky dokumentů z dějin své církve (*Akta Jednoty bratrské*) a zasloužil se o pozvednutí úrovně bratrského školství. Ve svém spise *Filipika proti misomusům* (tj. odpůrcům vzdělání) hájil potřebu a užitečnost vzdělání. Pod Blahoslavovým vedením byly vydány sbírky duchovních písní, z nichž řadu sám napsal nebo upravil (*Šamotulský a Ivančický kancionál*). Napsal i první českou příručku o hudební teorii a praxi (*Muzica*) a dlouhá léta pracoval též na *Gramatice české*. Je rovněž autorem prvního českého *Slabikáře*, pro který vymyslel dodnes používaný název. Vrcholem Blahoslavova díla byl překlad *Nového zákona*, který se stal součástí *Bible kralické*. Z jazykového hlediska toto dílo zůstalo na dlouhou dobu vzorem spisovné češtiny.

Jan Blahoslav

Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (asi 1461–1510), český šlechtic a spisovatel. Přední představitel latinsky psané humanistické literatury u nás pocházel ze starého šlechtického rodu a po studiích na italských univerzitách, která ukončil doktorátem z církevního práva, se neúspěšně pokoušel o církevní kariéru. V roce 1491 byl dokonce zvolen olomouckým biskupem, ale papež volbu nepotvrdil. Roztrpčený šlechtic se uchýlil do ústraní na hrad Hasištejn u Chomutova a svůj další život zasvětil vědám, umění a literární činnosti. Jeho knihovna patřila ve své době k největším v Evropě, on sám proslul jako básník evropského formátu, i když v Čechách jeho dílo příliš velký ohlas nemělo. Z jeho tvorby jsou významné např. latinské moralizující básně *Žaloba ke sv. Václavu na mravy Čechů* nebo *O ubohosti Čech*.

Bohuslav
Hasištejnský z
Lobkovic

Hájkova Kronika česká. Literární dílo katolického kněze Václava Hájka z Libočan (zemřel 1533), které vyniká obratným vyprávěčstvím, méně už historickou přesností – autorovi šlo spíše o poutavost jím vypravovaných příběhů než o přesné zachycení událostí. Kronika popisuje české dějiny od příchodu praotce Čecha až po korunovaci Ferdinanda I. Vůbec poprvé se zde setkáváme s pověstmi o Horymírovi, Daliborovi atd. Pro autorovo vypravěčské umění a vlasteneckou tendenci se stala jeho kronika jednou z nejčtenějších knih i v dalších staletích, a to tím spíše, že díky Hájkovu katolictví nebyla

Hájkova
Kronika česká

v době pobělohorské zakázána. Historickou nevěrohodnost Hájkovy kroniky napadl zejména Gelasius Dobner v období českého národního obrození.

Shrnutí

Po smrti Karla IV. byly české země zasaženy **hlubokou krizí**, která našla své vyústění v kritice Husitství tehdejšího stavu církve. Mezi českými reformními mysliteli zaujal přední místo **Jan Hus**, jehož upálení **v Kostnici v červenci 1415** vyvolalo pobouření mezi jeho příznivci, které záhy přerostlo ve výbuch husitské revoluce. Přívrženci Jana Husa se lišili podle svých požadavků a cílů, k umírněným patřila **husitská šlechta** a **pražané**, k radikálním pak **východočeský** a **táborský husitský svaz**. Společným programem všech husitů se staly **čtyři pražské artikuly**. Husitská vojska úspěšně odrazila pět křížových výprav namířených proti nim, mezi husitskými vojevůdci prosluli zejména **Jan Žižka** a **Prokop Holý**. Po porážce husitských radikálů v **bitvě u Lipan v květnu 1434** byla uzavřena mezi husity a basilejským koncilem tzv. **basilejská kompaktáta**, která vycházela vstříc husitskému programu.

Ke stabilizaci českého státu rozvráceného husitskými válkami přispěl **Jiří z Poděbrad**, který vládl nejprve jako zemský správce, po smrti Ladislava Pohrobka pak byl zvolen v roce 1458 českým králem. Mezi významné projekty tohoto „krále dvojího lidu“ patřil pokus o založení **spolku panovníků**, který by řešil mírovou cestou spory mezi státy. Hlavním protivníkem Jiřího z Poděbrad se stal uherský král **Matyáš Korvín**, který obsadil Moravu, Slezsko a Lužice a nechal se v roce 1469 v Olomouci korunovat na českého krále. Válka byla ukončena až za nástupce Jiřího z Poděbrad **Vladislava Jagellonského**, který posléze spojil pod svojí vládou český a uherský stát.

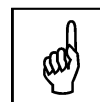
Vláda Jiřího z Poděbrad a Jagellonců

V období vlády jagellonské dynastie došlo v českém státě k oslabení královské moci ve prospěch privilegovaných stavů, v náboženské oblasti zavládla určitá tolerance, ale docházelo k politickým i hospodářským sporům mezi šlechtou a královskými městy. Fatální důsledky pro poměry ve střední Evropě měla **bitva u Moháče v roce 1526**, v níž zahynul český a uherský panovník **Ludvík Jagellonský** a otevřela se cesta pro dominanci **Habsburků** v tomto prostoru.

Habsburský panovník **Ferdinand I.** se snažil posílit královskou moc a postavení katolické církve v českých zemích, které bylo výrazně otřeseno nástupem reformačních konfesí. Jeho syn **Maxmilián II.** byl vůči nekatolíkům mnohem vstřícnější a ústně schválil společné vyznání víry nekatolických církví – **Českou konfesi**. Další habsburský panovník **Rudolf II.**, který proslul jako sběratel uměleckých předmětů a mecenáš významných umělců a vzdělavců, byl v roce 1609 přinucen podepsat **Majestát**, který zaručoval širokou náboženskou svobodu.

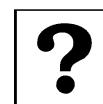
První Habsburkové na českém trůně

Pojmy k zapamatování

Interdikt, Dekret kutnohorský, odpustky, papežské schizma, koncil, první pražská defenestrace, pražané, čtyři pražské artikuly, kališníci, utrakvisté, křížové výpravy, basilejská kompaktáta, „král dvojího lidu“, stavovská monarchie, zemské úřady, zemský sněm, Vladislavské zřízení zemské, Svatováclavská smlouva, centrální úřady, luteráni, Jednota bratrská, letohrádek, Česká konfese, Majestát Rudolfa II., Augšpurská konfese, tolar, humanismus, arkády.

Kontrolní otázky a úkoly

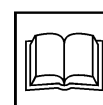

- 1) Jaké byly příčiny vypuknutí husitské revoluce?
- 2) Charakterizujte život a působení Jana Husa.
- 3) Objasněte základní body husitského programu
- 4) Popište vládu Jiřího z Poděbrad.
- 5) Vysvětlete pojem stavovská monarchie a popište vládu jagellonských panovníků v českém státě.
- 6) Objasněte okolnosti nástupu Habsburků na český a uherský trůn.
- 7) Charakterizujte náboženskou situaci v českém státě v období 16. století.
- 8) Vysvětlete pojmy Česká konfese a Majestát Rudolfa II.
- 9) Popište základní rysy renesančního výtvarného umění a uveďte jména jeho významných představitelů.
- 10) Uveďte jména významných představitelů české humanistické literatury.

Zpracuj písemně chronologický přehled důležitých událostí dějin českých zemí od 9. století až do roku 1609. U těchto událostí bys měl umět zdůvodnit, proč je zařazuješ do tohoto přehledu, tj. proč je právě tato událost důležitá pro české dějiny, popř. i pro dějiny jiných zemí. Počet událostí vybraných ke každému století by se měl rámcově pohybovat kolem čísla deset.

Literatura

Seznam použité literatury:

1. AUGUSTA, P. a kol. *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918*. Praha: Libri 1993.
2. BARTOŠ, J., KOVÁŘOVÁ, S., TRAPL, M. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc: Alda, 1995.
3. ČAPKA, F. *Slovník českých a světových dějin*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 1998.
4. ČAPKA, F. *Dějiny zemí Koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999.
5. ČORNEJ, P. a kol. *Dějiny zemí Koruny české. I*. Praha: Paseka, 1992.
6. ČORNEJ, P. a kol. *Evropa králů a císařů*. Praha: Ivo Železný, 1997.
7. ČORNEJ, P. *Vše podstatné z českých dějin*. Praha: Práh, 1992.
8. ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*. Praha: Hart, 1995.
9. HONZÁK, F. a kol. *Evropa v proměnách staletí*. Praha: Libri, 1999.
10. HARNA, J., FIŠER, R. *Dějiny českých zemí. I., II*. Praha: Fortuna, 1998.
11. HROCH, M. a kol. *Encyklopedie dějin novověku 1492–1815*. Praha: Libri, 2005.
12. JANÁČEK, J. *Rudolf II. a jeho doba*. Praha: Paseka 2003.
13. KARPATSKÝ, D. *Malý labyrint literatury*. Praha: Albatros, 1997.
14. KEJŘ, J. *Husité*. Praha: Panorama, 1984.
15. KUČERA, J. P., KAŠE, J., BĚLINA, P. *České země v evropských dějinách. II*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2006.
16. PETRÁŇ, J. a kol. *Dějiny Československa. I, II*. Praha: SPN, 1990.
17. RAMEŠ, V. *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*. Praha: Libri, 2005.
18. ŠAROCHOVÁ, G. V. a kol. *České země v evropských dějinách. I*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2006.
19. URBAN, O. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Praha: Svoboda, 1991.
20. VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Victoria Publishing, 1994.
21. VYKOUPILO, L. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus, 2000.

3 České země jako součást centralizované habsburské monarchie

Průvodce studiem

Při studiu této kapitoly se seznámíte s klíčovými událostmi a osobnostmi v českých dějinách od vzniku třicetileté války až do období českého národního obrození. Budete schopni pochopit podstatné změny v ekonomice, politice i kultuře, které přineslo v českých zemích pobělohorské období i osvícenská reformy Marie Terezie a Josefa II., a získáte základní znalosti o procesu vytváření moderního českého národa v procesu tzv. národního obrození.

3.1 České země v době stavovského povstání a za třicetileté války

Na počátku 17. století se začaly vyhrocovat náboženské i mocenské spory v Evropě, které vyústily v třicetiletou válku. Bezprostřední příčinou jejího vzniku se staly události v českých zemích. Vzrůstalo zde napětí mezi nekatolickými stavy a královskými místodržícími (vysokými úředníky zastupujícími krále), kteří nerespektovali **Majestát** o náboženské svobodě Rudolfa II. Otevřený konflikt vypukl v květnu 1618, kdy skupina opozičních šlechticů vtrhla na Pražský hrad a vyhodila dva místodržící a jejich písaře z oken do hradního příkopu. Touto **defenestrací** začalo **české stavovské povstání proti Habsburkům (1618–1620)** a také **třicetiletá válka (1618–1648)**.

Vyhrocení náboženských a politických rozporů

Čeští stavové vytvořili vládu, která měla prozatímně spravovat zemi, a v létě 1619 zvolili českým králem říšského **knížete Fridricha V. Falckého**. Nepodařilo se jim ale v zahraničí získat významnější pomoc pro svůj boj. V rozhodující bitvě 8. listopadu 1620 na **Bílé hoře** před Prahou bylo stavovské vojsko poraženo a Fridrich Falcký, později posměšně označovaný jako „zimní král“, uprchl ze země. Habsburský císař **Ferdinand II.** využil svého vítězství k podstatnému posílení panovnické moci v českých zemích. V létě roku 1621 bylo na Staroměstském náměstí v Praze popraveno 27 účastníků stavovského povstání, mnoha dalším byl zkonfiskován jejich majetek, který císař daroval nebo levně prodal svým stoupencům, např. **Albrechtovi z Valdštejna**. V roce 1627 bylo vydáno **Obnovené zřízení zemské**, jakási ústava českého státu. Podle něho měli nyní Habsburkové dědičný nárok na český trůn a jediným povoleným náboženstvím se stalo **katolictví**. Kdo ze šlechticů nebo měšťanů nechtěl vyznávat katolickou víru, musel opustit zemi. Mezi četnými emigranty byl i **Jan Amos Komenský**.

Porážka stavovského odboje

Další vývoj třicetileté války, která skončila až v roce 1648 **vestfálským mírem**, už nic nezměnil na podřízení českých zemí **habsburské nadvládě**. I v dalším průběhu válečných operací, které zasáhly značnou část Evropy, probíhaly na našem území pustošivé boje mezi habsburskými vojsky a jejich protivníky, např. **Švédy**. Těm se v roce 1648 mj. podařilo dobýt Pražský hrad, odkud odvezli část cenných uměleckých sbírek císaře Rudolfa II. Hladem, epidemiemi a válečnými útrapami ubyla v českých zemích asi třetina obyvatelstva, zanikla řada vesnic a ve městech zůstalo mnoho domů pustých. **Horní a Dolní Lužice** přestaly být v tomto období součástí zemí Koruny české a byly připojeny k Sasku.

Důsledky třicetileté války pro české země

Pro zájemce

Centralizovaná monarchie. Stát, ve kterém mají rozhodující podíl na moci ústřední (centrální) orgány moci, zpravidla jmenované nebo kontrolované panovníkem. Pojem centralizovaná monarchie se používá zejména pro situaci, kdy se panovníkovi podařilo oslabit moc stavů a upevnit svoje postavení. V českých zemích k rozhodujícímu zvratu v tomto směru vedl vývoj po porážce stavovského povstání proti Habsburkům (1618–1620) a vydání Obnoveného zřízení zemského (1627 pro Čechy, 1628 pro Moravu).

Centralizovaná monarchie

Jan Amos Komenský, (1592–1670), český vědec, pedagog, spisovatel a biskup jednoty bratrské. Narodil se pravděpodobně v Nivnici, dětství prožil v Uherském Brodě, později bydlel u své tety ve Strážnici. Navštěvoval bratrskou školu v Přerově a později studoval teologii v Německu v Herbornu a Heidelbergu. Od roku 1614 vyučoval na bratrské škole v Přerově. Roku 1616 byl vysvěcen na kněze a od roku 1618 řídil bratrský sbor ve Fulneku, kde ho zastihla zpráva o porážce českého stavovského povstání. Po bitvě na Bílé hoře se musel jako bratrský kněz skrývat a v té době ho postihla i osobní tragédie – zemřela mu manželka a dvě děti. Koncem roku 1623 sepsal Komenský alegorické dílo *Labyrint světa a ráj srdce*. Roku 1628 musel definitivně opustit vlast a odejít do polského Lešna, kde působil jako učitel, sekretář, archivář a později jako biskup jednoty bratrské. V Lešně napsal mnoho ze svých pedagogických děl (*Brána jazyků otevřená, Velká didaktika, Informatorium školy mateřské*, atd.). V letech 1641–1642 pobýval v Anglii, kde napsal *Předchůdce vševědy* a v práci na této tzv. pansofii pokračoval i za svého pobytu ve Švédsku v letech 1642–1648. V té době zasáhl aktivně i do politiky, ale vestfálský mír roku 1648 zmařil veškeré naděje českých exulantů na návrat do vlasti. Tato skutečnost spolu se smrtí jeho druhé manželky vyvolaly u Komenského pocity zklamání a beznaděje, které vyjádřil v díle *Kšaft umírající matky jednoty bratrské*. Při čtyřletém pobytu v Uhrách se pokusil uskutečnit v praxi svůj plán školské reformy. Z té doby pocházejí pedagogická díla *Svět v obrazech* a *Škola hrou*. V roce 1656 došlo k požáru Lešna, kde vyhořela bratrská tiskárna a shořela i Komenského knihovna s jeho rukopisy a slovníkem *Poklad jazyka českého*. Posledních čtrnáct let svého života strávil Komenský v Amsterdamu, kde vyvrcholila jeho vědecká činnost. Nejvýznamnějším dílem této doby je *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, v níž se zabývá myšlenkami všenápravy. Toto dílo však zůstalo nedokončené. J. A. Komenský zemřel v Amsterdamu a pochován je v Naardenu.

Jan Amos Komenský

Fridrich V. Falcký (1576–1632), falcký kurfiřt od roku 1610 a český král od roku 1619. Do historie vešel tento panovník jako „zimní král“, protože vládl v Čechách jen jednu zimu mezi léty 1619 a 1620. Jako vůdce Protestantské unie a zeť anglického krále Jakuba I. Stuarta vzbuzoval u českých stavů naděje na vydatnou zahraniční pomoc pro jejich povstání proti Habsburkům. Tyto naděje se ale nespĺnily a po prohrané bitvě na Bílé hoře 8. listopadu 1620 uprchl Fridrich Falcký z Čech. V dalším průběhu válečného konfliktu ztratil i své rodové državy v Německu a zbytek života prožil v exilu. Zemřel v roce 1632 v Mohuči. Jeho syn Ruprecht Falcký bojoval v anglické revoluci na straně anglického krále Karla I.

Fridrich V. Falcký

Albrecht z Valdštejna (1583–1634), český šlechtic a vojevůdce. Pozdější proslulý vojevůdce pocházel z urozeného, ale nepřilíš zámožného českého šlechtického rodu. Ve dvanácti letech osířel, žil u svého poručníka a prošel řadou evangelických škol v českých zemích i v zahraničí. Na začátku 17. století se zúčastnil protitureckých bojů v Uhrách a v roce 1606 přestoupil z kariérních důvodů ke katolictví. V době stavovského povstání proti Habsburkům byl jmenován velitelem jednoho z moravských pluků, v roce 1619 se však zmocnil v Olomouci plukovní pokladny a utekl i s částí svého pluku do Vídně. Jako plukovník císařské armády pak bojoval proti vojskům českých stavů a po jejich porážce se nesmírně obohatil statky zkonfiskovanými účastníkům povstání. Jeho rozsáhlé panství se rozkládalo zejména ve východních Čechách. V roce 1622 byl Albrecht z Valdštejna povýšen na hraběte, o rok později na knížete a v roce 1625 se stal vévodou frýdlantským. Svůj oslnivý mocenský vzestup

Albrecht z Valdštejna

potvrdil i sňatkem s dcerou císařského rádce Isabelou z Harrachu. Na své náklady vybudoval pro císaře Ferdinanda II. silnou armádu, v čele níž porazil v roce 1626 dánské vojsko u Dessavy, o rok později dobyl severní Německo a za odměnu obdržel vévodství meklenburské. Rostoucí Valdštejnova moc ale proti němu vyvolala sílící odpor německých knížat a císař ho musel odvolat z čela armády. V roce 1631 ho ale kvůli zhoršující se vojenské situaci povolal zpět, Valdštejn v čele své armády vytlačil z Čech saské vojsko a svedl u Lützeniu bitvu se Švédy, v níž zahynul švédský král Gustav II. Adolf. V roce 1633 nastal Valdštejnův pád, stejně rychlý, jako byl jeho vzestup. Tajná jednání, která vedl se Švédy a Francií, skončila neúspěšně, císařským patentem byl v lednu 1634 zbaven vrchního velení a brzy poté prohlášen za zrádce. V únoru 1634 pak byl svými důstojníky zavražděn v Chebu.

3.1.1 Třicetiletá válka (1618–1648)

České stavovské povstání, které utrpělo rozhodující porážku v bitvě na Bílé hoře v listopadu 1620, bylo jen první fází celoevropského konfliktu – třicetileté války. Příčinami tohoto rozsáhlého střetnutí byly jak **náboženské spory**, tak i **protikladné zájmy** jednotlivých evropských států a mocenských uskupení. Na straně Habsburků v tomto střetnutí stála zejména **Katolická liga** (svaz katolických knížat ve Svaté říši římské), proti nim se postavila **Protestantské unie**, ke které se postupně přidávaly nejen další nekatolické státy (**Nizozemí, Dánsko, Švédsko**), ale i katolická **Francie**, jejímž cílem bylo oslabení habsburské moci.

Příčiny
třicetileté
války

V počáteční fázi třicetileté války měli Habsburkové a jejich spojenci převahu, „zimní král“ Fridrich V. Falcký, který musel uprchnout z českých zemí, nedokázal ubránit ani svá rodová území v Německu (tzv. **válka falcká**, 1621–1623). Nová protihabsburská koalice se pak seskupila kolem ambiciózního dánské krále **Kristiána IV.** I v této tzv. **válce dánské** (1625–1629) byly ale habsburské síly úspěšnější, a to zejména zásluhou **Albrechta z Valdštejna**, který na vlastní náklady vybudoval pro habsburského císaře silnou armádu. Dánsko bylo donuceno k míru a protestantská koalice se rozpadla. Habsburský císař Ferdinand II. poté jednak odvolal až příliš úspěšného a sebevědomého Albrechta z Valdštejna z velení svých vojsk, jednak se pokusil tzv. **restitučním ediktem** (1629) obnovit ztracené pozice katolické církve ve Svaté říši římské. Tím si ovšem proti sobě popudil i do té doby neutrální luteránská knížata a vznikla nová protihabsburská koalice – tentokrát v čele se Švédskem. Švédský král **Gustav II. Adolf** se se svou dobře vycvičenou armádou vylodil v Německu a začala další fáze konfliktu – **válka švédská** (1630–1635). Švédští spojenci – Sasové – vtáhli do Čech, dočasně obsadili Prahu a s nimi se nakrátko vrátili i čeští protestantští emigranti. V této tíživé situaci císař znovu povolal Albrechta z Valdštejna do čela své armády. V nerozhodné bitvě u Lützeniu v roce 1632 Gustav II. Adolf padl, jeho soupeř Albrecht z Valdštejna byl pak o dva roky později pro podezření ze zrady císaře zbaven velení a posléze zavražděn v Chebu.

Průběh války

V závěrečné fázi třicetileté války, tzv. **válce švédsko-francouzské** (1635–1648), vstoupila do konfliktu proti Habsburkům přímo Francie, jejíž politiku řídil **kardinál Richelieu**. V tomto období se válečné operace opět odehrávaly i na území českých zemí. V krvavé bitvě u Jankova ve středních Čechách byla v roce 1645 císařská vojska poražena Švédy, kteří v témže roce obléhali i Brno a v roce 1648 i Prahu.

Zásah Francie

Dlouhý konflikt vyčerpával síly obou válčících táborů, z nichž ani jeden nebyl schopen dosáhnout rozhodného vítězství. Proto byl ve vestfálských městech Münsteru a Osnabrückeru uzavřen v roce 1648 kompromisní tzv. **vestfálský mír**. V západní Evropě byla posílena role Francie, Švédsko se stalo nejdůležitější mocností na Baltu, byla uznána suverenita Nizozemí. Španělsko výrazně ztratilo na svém velmocenském postavení, moc císaře ve Svaté říši římské se stala v podstatě formální, naproti tomu si rakouští Habsburkové upevnili moc ve svých rodových zemích ve střední Evropě. Zklamána byla česká nekatolická emigrace, jejíž požadavky zůstaly nesplněny. Třicetiletá válka způsobila těžké hospodářské i lidské ztráty, silně postiženo bylo zejména Německo i české země.

Vestfálský mír

Pro zájemce

Kristián IV. (1577–1648), dánský a norský král z oldenburské dynastie. Kristián IV. nastoupil vládu v roce 1588 ve svých jedenácti letech a do své plnoletosti vládl za pomoci regentské rady. Reformoval soudnictví i správu své země, podporoval rozvoj manufaktur a v době jeho vlády v Kodani vznikla řada renesančních staveb. Do doby jeho panování spadá rovněž založení dánských osad ve východní Indii. Králova zahraniční politika už tak jednoznačně úspěšná nebyla. V době třicetileté války, do které Dánsko vstoupilo v roce 1625 na protihabsburské straně, utrpěla dánská vojska těžkou porážku v roce 1626 u Luttteru a v následujícím roce se vojsko Albrechta z Valdštejna zmocnilo Šlesvicka, Holštýnska a celého Jutského poloostrova. Dánsku se nakonec podařilo v roce 1629 uzavřít poměrně výhodný mír v Lübecku. V závěrečné fázi třicetileté války se Dánsko nečekaně postavilo na protišvédskou stranu, ale opět utrpělo řadu porážek a ztratilo část svého území.

Kristián IV.

Gustav II. Adolf (1594–1632), švédský král (od roku 1611) z dynastie Vasovců. S jeho jménem je spjat velmocenský vzestup Švédska. Králi se dostalo vynikajícího vzdělání, hovořil několika jazyky, s oblibou četl antické klasiky a byl podporovatelem vědy a obchodu. S jeho jménem je spjata řada reforem, mj. soudnictví, školství a státní správy. Důležitá byla i jeho vojenská reforma, během níž zavedl ve švédské armádě přísnou kázeň a udělal z ní účinný nástroj své zahraniční politiky. V roce 1613 uzavřel mír s Dánskem a o čtyři roky později s Ruskem. Ve válce s Polskem (1621–1629) získal řadu území v Polsku a Prusku. Od roku 1630 se švédská vojska zapojila na protihabsburské straně do třicetileté války, přičemž Gustav II. Adolf osobně vedl invazi do Německa. Protestanty (mj. i českými emigranty) byl vítán jako osvoboditel. V roce 1631 švédská armáda drtivě porazila vojska císaře a Katolické ligy v bitvě u Breitenfeldu, ale o rok později se utkala s vojskem Albrechta z Valdštejna u Lützenu jihozápadně u Lipska, kde v nerozhodné krvavé bitvě Gustav II. Adolf padl. Jeho nástupkyní na švédském trůně se stala jeho dcera Kristina

Gustav II.
Adolf

3.2 České země po skončení třicetileté války

Třicetiletá válka české země velmi těžce postihla a z hospodářského úpadku se jen pozvolna vzpamatovávaly. **Poddaní rolníci**, jejichž počet se v důsledku válečných útrap výrazně snížil, se bez souhlasu svých vrchností nemohli stěhovat a byli zatíženi vysokými daněmi. Rovněž byli povinni bezplatně pracovat se svým nářadím, popř. i zvířecím potahem na půdě svých pánů (tzv. **roboty**). Proto neměli dostatek času na řádné obdělávání svých vlastních pozemků. To vyvolávalo jejich nespokojenost, která se projevovala i místními povstáními. K tomu nejrozsáhlejšímu došlo v roce **1680** zejména v severních a západních Čechách a po jeho potlačení vydal habsburský panovník **Leopold I. robotní patent**, který stanovoval maximální délku roboty na **tři dny v týdnu**.

Situace
poddaných po
třicetileté
válce

Náboženský život v českých zemích byl ovlivněn **rekatolizací**, díky níž byla převážná část obyvatelstva, která se před třicetiletou válkou hlásila k nekatolickým církvím, převedena ke katolictví. Významnou úlohu přitom sehrál **jezuitský řád**, který se uplatňoval v kazatelské činnosti, školství a literární tvorbě. Důležitou součástí české katolické tradice se stalo uctívání **Jana z Nepomuku**, který byl v roce **1729** prohlášen za svatého. V působivém barokním slohu bylo vybudováno nebo přestavěno velké množství **kostelů i jiných církevních i světských budov**, které trvale výrazně ovlivnily tvářnost české krajiny. V českých zemích působila v období baroka celá řada vynikajících stavitelů a architektů – např. **Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferové, Jan Blažej Santini, Jan Bernard Fischer z Erlachu** a další. K představitelům českého barokního sochařství patřili zejména **Ferdinand Maxmilián Brokof** a **Matyáš Bernard Braun**, k významným malířům např. **Karel Škréta, Jan Kupecký** nebo **Petr Brandl**, v hudbě vynikli např. **Adam Michna z Otradovic**.

Rekatolizace a
barokní
umělecký sloh

Habsburská monarchie, jejíž součástí české země byly, vedla i po skončení třicetileté války řadu vojenských konfliktů. Jejím protivníkem byla zejména sílíci **Francie**, v níž vládl **Ludvík XIV.** („král Slunce“), a také **Turci**, kteří stále ovládali značnou část Uher. V létě roku 1683 dokonce turecká armáda oblehla hlavní město habsburské monarchie Vídeň, ale s pomocí spojeneckých oddílů pod velením polského krále byla poražena. V následujícím období pak započalo postupné vytlačování Turků ze střední a jihovýchodní Evropy.

Vojenské konflikty po skončení třicetileté války

Syn a nástupce Leopolda I. **Josef I.** nestačil za své krátké vlády uskutečnit většinu svých reformních záměrů. Za panování jeho bratra **Karla VI.** byla v roce 1713 vydána tzv. **pragmatická sankce**, podle níž měla být vláda na celém území habsburské říše soustředěna vždy v rukou jednoho panovníka a jeho bezprostředních dědiců. V případě vymření mužské linie mělo nástupnictví přecházet i na **ženské potomky**. Toto ustanovení se realizovalo v roce 1740, kdy na trůn nastoupila dcera Karla VI. **Marie Terezie**.

Pragmatická sankce

Pro zájemce

Berní rula. Tímto pojmem je označován první úplný soupis pozemků a poddaných, který byl pro daňové účely pořízen na území Čech po třicetileté válce (1618–1648). Berní rula evidovala podle krajů, panství a míst všechny poddanské usedlosti a měšťanské domy v zemi, uváděla jejich vybavení půdou, dobytčím, zaměstnání jejich držitelů atd. Na základě tohoto soupisu se odhaduje, že Čechy po třicetileté válce měly asi 1 milion obyvatel a že v důsledku válečných událostí zůstala asi třetina domů pustých. Obdobou berní ruly na Moravě byly lánové rejstříky.

Berní rula

Pozemková vrchnost. Toto označení bylo používáno pro vlastníka panství a jeho rodinu. Vlastník řídil panství a udržoval na něm pořádek, chránil a soudil poddané a vyžadoval od nich robotu a dávky. Vrchnost byla buď světská (panovník, šlechta), nebo církevní (biskupové, kláštery apod.). V pozdější době se pozemkovou vrchností stávala i města nebo jednotliví měšťané.

Pozemková vrchnost

Nevolnictví. Jako nevolnictví je označována osobní závislost poddaných rolníků na jejich feudální vrchnosti, která je charakteristická omezením jejich osobní svobody (např. se mohli stěhovat jen se souhlasem vrchnosti), vysokým podílem robotních povinností a omezeným právem disponovat s půdou, na které pracovali. Především v západní Evropě se tento stav postupně zmírňuje, naopak ve střední a východní Evropě dochází v období 17.–18. století k jeho utužení, které se někdy označuje pojmem druhé nevolnictví. V českých zemích je tento vývoj spojován právě s obdobím po třicetileté válce, kdy v souvislosti s úbytkem obyvatelstva dochází ke zvyšování robotních povinností, zesílení připoutání poddaných k půdě a zvyšování jejich daňové zátěže.

Nevolnictví

Leopold I. (1640–1705), římskoněmecký císař a český a uherský král z rodu Habsburků. Druhorozený syn císaře Ferdinanda III. a Marie Španělské byl zpočátku určen pro církevní kariéru, v důsledku náhlé smrti svého staršího bratra Ferdinanda IV. v roce 1654 se ale stal dědicem habsburských držav. V roce 1655 byl zvolen králem uherským, o rok později českým a po smrti svého otce v roce 1657 se ujal vlády v celé habsburské říši. Byl velkým milovníkem umění a sám složil řadu církevních i světských hudebních skladeb. V období jeho téměř půlstoletí dlouhé vlády došlo k úspěšnému zvratu v dlouhodobém konfliktu s Turky, kteří v roce 1683 dokonce oblehli Vídeň. V Uhrách se panovník musel vyrovnávat s povstáními šlechty, která odmítala posilování panovnické moci. Na západě se Leopold I. střetával s Francií, která pod vládou Ludvíka XIV. usilovala o územní zisky a mocenskou nadvládu v Evropě. Vyvrcholením těchto střetů byla tzv. válka o dědictví španělské (1701–1714). V českých zemích je s vládou Leopolda I. spjato mj. velké nevolnické povstání v roce 1680, které císaře přimělo vydat robotní patent, představující první významný zásah panovníka do vztahů

Leopold I.

mezi feudály a poddanými. Při svém nástupu k moci budil Leopold I. značné naděje českých stavů, kteří ho roku 1658 oficiálně požádali, aby přenesl svou rezidenci natrvalo do Prahy.

Josef I. (1678–1711), český a uherský král, císař Svaté říše římské z dynastie Habsburků. Tento syn Josefa I. císaře Leopolda I. sice podědil po svém otci vášeň pro lov a hudbu, ale od svých vládnoucích předchůdců se lišil sklonem k milostným dobrodružstvím a mnohem menší mírou zbožnosti. Roku 1687 byl jako devítiletý korunován uherským králem a v roce 1690 králem římským. Vládu nastoupil po smrti svého otce v roce 1705. Obklopil se politiky, kteří podporovali rozvoj výroby a obchodu a připravovali reformy v duchu merkantilismu. Vedl dynamickou zahraniční politiku, díky vojenské genialitě prince Evžena Savojského zaznamenal řadu úspěchů zejména během války o dědictví španělské (1701–1714). Situaci mu zkomplikovalo povstání části uherské šlechty vedené Františkem II. Rakoczim. Během mírových jednání s uherskými povstanci tento netypický Habsburk, který vešel do dějin i jako podporovatel hudby a umění, podlehl neštovicím.

Ludvík XIV. (1638–1715), francouzský král z dynastie Bourbonů. Syn Ludvíka XIII. a Anny Rakouské se stal králem v roce 1643 v pěti letech po otcově smrti, ale skutečně začal vládnout až v roce 1661 po smrti kardinála Mazarina, který do té doby řídil státní záležitosti. Mazarinovi se také podařilo zvítězit ve střetech s měšťanskou a šlechtickou opozicí v zemi, a tak za Ludvíka XIV., označovaného také jako král Slunce, došlo k dovršení panovnického absolutismu ve Francii. Král byl přesvědčen o tom, že on sám je ztělesněním státu („*Stát jsem já*“). Obklopil se řadou schopných spolupracovníků, kteří uskutečňovali jeho záměry (např. J. B. Colbert nebo S. Vauban). V zahraniční politice je jeho vláda charakteristická řadou expanzivních válečných konfliktů, které sice Francii přinesly územní zisky a velmocenskou prestiž, ale za cenu rostoucího hospodářského i lidského vyčerpání země. Poslední z dlouhé řady těchto střetů byla válka o dědictví španělské, ve které se nakonec Ludvíkovi XIV. podařilo prosadit na španělský trůn svého vnuka Filipa V. Stejně neblahý dopad jako války měly na finanční rovnováhu státu i nákladné stavby (např. zámek ve Versailles) a rozmařilý život královského dvora, kde významnou úlohu hrály královny milenky. Negativní vliv na hospodářství měl i masový odchod hugenotů ze země po zrušení tolerančního ediktu nantského. Za Ludvíka XIV. došlo k rozvoji francouzské kultury (např. spisovatelé P. Corneille, J. Racine nebo Moliere). Když Ludvík XIV. v roce 1715 zemřel, vládu po něm převzal jeho pravnuček Ludvík XV.

3.2.1 Baroko a rokoko

Barokní umělecký sloh vznikl koncem 16. století v **Itálii** a odtud se v 17. a 18. století šířil do ostatních evropských zemí a jako první evropský umělecký sloh se přenesl také do **španělských a portugalských kolonií v Americe**, např. Mexika a Brazílie. Název baroko je pravděpodobně odvozen z portugalského slova *barocco*, které označuje perlu nepravidelného tvaru. (Původně byl tento název chápán jako hanlivý.) Barokní umění, ve kterém se odrážela hluboká náboženská víra, bylo často využíváno jako **nástroj snahy o obnovení vlivu katolické církve**. Baroko se snažilo působit na city člověka, ohromovalo svou **velkolepostí a mohutností**, stavělo na odiv **okázalost a nádheru**. Pro barokní stavitelství byl typický **cit pro velkolepost**, architekti dokázali své stavby i vhodně vkomponovat do přírodního prostředí. Budovaly se **zámky a městské paláce**, ale především **církevní stavby**, jejichž cílem bylo přivábit co největší počet věřících. Stavitelé zvlnili tvary svých staveb a vyplnili je množstvím ozdob. Vnitřky chrámů i zámků byly bohatě zdobeny **sochami a nástěnnými malbami**, malby v kupolách kostelů měly působit jako uměle vytvořený nebeský prostor. Výtvarníci využívali **výrazných barev a protikladu světla a stínu**. Sochaři i malíři často zpodobňovali **svaté mučedníky**, snažili se vyjadřovat protikladné duševní stavy lidí – smutek nebo radost, utrpení nebo blaženost. Mezi významné představitele barokního umění patří např. architekti **Giovanni Lorenzo Bernini** (chrám sv. Petra ve Vatikánu), **Johan Bernard Fischer z Erlachu** (zámek Schönbrunn ve Vídni), malíři **Peter Paul Rubens** (obraz Únos dcer Leukippových), **Rembrandt van Rijn** (obraz Noční hlídka) nebo hudební skladatelé **Johann Sebastian Bach**,

Charakter barokního slohu

Antonio Vivaldi a **Georg Fridrich Händel**. V českých zemích představuje baroko jeden z vrcholů umělecké tvorby. Proniklo sem zejména po třicetileté válce (1618–1648), a proto bylo později často spojováno s rekatolizací a sociálním útlakem poddaných v tomto období. V tomto období přišla do českých zemí celá řada významných umělců z Itálie, Bavorska a Francie.

Za závěrečnou fázi barokního uměleckého stylu bývá považováno **rokoko** (z francouzského *rocaille* = mušle, lastura). Vzniklo ve **Francii** počátkem 18. století a odtud se rozšířilo po celé Evropě. Jeho charakteristickými rysy byly **zjemnělost, lehkost, hravost a dekorativnost**, které vystřídalý barokní monumentalitu a náboženský mysticismus. Rokoko se uplatnilo zejména v **architektuře** (pavilony, letohrádky, umělé jeskyně, vnitřní bytové prostory), **uměleckém řemesle, výrobě porcelánu a v dekorativní malbě**, v níž se často objevují např. pastýřské nebo antické alegorické motivy. K výrazným rokokovým památkám u nás patří např. přestavba zámku v Dobříši nebo letohrádek Mitrovských v Brně.

Rokoko

3.3 České země v době osvíceneckého absolutismu Marie Terezie a Josefa II.

Marie Terezie nastoupila v roce 1740 na habsburský trůn za obtížných okolností. Proti mladé panovnici se vytvořila silná koalice evropských států, které zamýšlely rozdělit si mezi sebe země habsburské monarchie. Vypukla **válka o dědictví rakouské** (1740–1748), v níž se Marii Terezii podařilo uhájit své země s výjimkou **Kladska** a většiny **Slezska**, které zabral pruský král **Fridrich II.** Ani další velký konflikt – **sedmiletá válka** (1756–1763) – už na této ztrátě nic nezměnil.

Válečné konflikty v době Marie Terezie

Počáteční vojenské neúspěchy ukázaly, že je nutné reformovat vnitřní život habsburské monarchie. Marie Terezie se snažila přebudovat svůj stát tak, aby se vyrovnal vyspělým západoevropským velmocím. Byly vytvořeny **společné centrální orgány** všech habsburských zemí (kromě Uher), které se staly předchůdci pozdějších ministerstev a vlád. Velká pozornost byla věnována **školským reformám**, v rámci nichž byla vytvářena síť škol a zavedena povinná školní docházka pro děti od 6 do 12 let. Řada reforem odstraňovala překážky hospodářského rozvoje, mj. byly zrušeny celní hranice mezi jednotlivými zeměmi habsburské monarchie, zavedena **jednotná soustava měr a vah** a stát se snažil podporovat rozvoj průmyslové i zemědělské výroby. Pro daňové účely byly pořizovány soupisy půdy a obyvatelstva, v soudnictví bylo odstraněno mučení.

Reformy Marie Terezie

Reformy v duchu osvíceneckého absolutismu ještě prohloubil syn Marie Terezie **Josef II.** Hned na počátku své samostatné vlády vydal v roce 1781 **patent o zrušení nevolnictví**, který odstraňoval osobní závislost rolníků na jejich vrchnostech. Poddaní se nyní mohli už bez souhlasu svých pánů stěhovat, vstupovat do manželství a dávat děti studovat nebo vyučit řemeslu. Další významnou reformou Josefa II. z roku 1781 byl **tolerancní patent**, který kromě katolického náboženství povoloval i některá nekatolická vyznání (**luteránské, kalvínské a pravoslavné**). Josef II. postupoval ve svých reformách daleko radikálněji než jeho matka, a to bez ohledu na dosavadní tradice a mínění svého okolí. Zrušil velké množství klášterů a církev postavil plně do služeb státu. Reorganizoval městskou správu a síť středních škol i univerzit. Byla také spojena čtyři dosud samostatně existující pražská města (Staré Město, Nové Město, Malá Strana a Hradčany) do jednoho celku, čímž vznikla Praha v novodobém smyslu. Po smrti Josefa II. byly za vlády jeho bratra **Leopolda II.** některé z jeho reforem odvolány.

Reformy Josefa II.

Pro zájemce

Kladsko. Toto historické území je nazvané podle stejnojmenného města na řece Nise. V 10. století ^{Kladsko} bylo Kladsko českým knížetem Boleslavem II. připojeno k českému státu, k němuž patřilo s přestávkami osm století. Mezi jeho držiteli najdeme i Jiřího z Poděbrad, který ho předal svým synům. V roce 1742 odstoupila habsburská panovnice Marie Terezie Kladsko spolu s většinou Slezska pruskému králi Fridrichu II. jako důsledek prohry v tzv. 1. slezské válce. Součástí Pruska a posléze sjednoceného Německa bylo Kladsko až do 1945, kdy po porážce nacismu připadlo Polsku.

Osvícenství. Myšlenkový, kulturní a politický směr 17.–19. století, který se prosadil v evropském, ale i ^{Osvícenství} v mimoevropském prostoru (např. USA). Osvícenství vycházelo z názoru, že člověk by se měl ve svém jednání řídit spíše rozumem než náboženskou vírou, věřilo v sílu vědeckého poznání a proti různým výsadám prosazovalo přirozenou rovnost všech lidí. Autorem termínu byl Voltaire, teoreticky pojem osvícenství definoval německý filozof Imanuel Kant ve stati *Co je osvícenství?* Kolébkami osvícenství byly zpočátku Holandsko a Anglie (např. filozof John Locke), postupně se myšlenky osvícenství šířily do dalších zemí. Ve Francii sehrála významnou úlohu *Encyklopedie aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*, která měla shrnout dosavadní lidské vědomosti do jednoho díla. Mezi významné francouzské myslitele patřili např. Charles Louis Montesquieu, Jean Jacques Rousseau nebo Francois Marie Arouet, zvaný Voltaire. Osvícenecké myšlenky – např. rozdělení a kontrola moci ve státě nebo přirozená práva člověka – se výrazně projeví i v revolučních hnutích této doby (např. Velká francouzská revoluce, boj anglických osad v Severní Americe za nezávislost atd.). Ve střední a východní Evropě došlo ke spojení osvíceneckých myšlenek s absolutistickou mocí panovníků, kteří zaváděli ve svých zemích řadu reforem v duchu osvícenství (u nás např. Josef II.).

Marie Terezie (1717–1780), česká a uherská královna a rakouská vévodkyně z rodu Habsburků. ^{Marie Terezie} Nejstarší dcera císaře Karla VI. se ujala vlády v roce 1740 na základě tzv. pragmatické sankce, která stanovovala nedělitelnost dědičných zemí habsburské monarchie a určovala nástupnictví v mužské i ženské linii. Mladá královna po svém nástupu ale musela v tzv. válce o dědictví rakouské (1740–1748) čelit silné koalici evropských států, které si chtěly habsburskou monarchii rozdělit. V tomto boji přišla ve prospěch Pruska o Kladsko a většinu Slezska a ani pozdější pokus získat tyto země zpět v sedmileté válce (1756–1763) nebyl úspěšný. Války prokázaly zaostalost habsburské monarchie, kterou se Marie Terezie snažila překonat řadou reforem v duchu osvícenského absolutismu. Tyto tzv. tereziánské reformy posílily moc panovníka na úkor stavů, vznikly centrální úřady a rozhodující část správy přešla na úředníky jmenované státem. Byly uskutečněny daňové, soudní a školské reformy, sjednocena soustava měr a vah. Stát podporoval zakládání manufaktur, obchod a rozvoj průmyslové výroby a zasahoval mnohem více do vztahů mezi feudály a poddanými. Marie Terezie měla i velmi bohatý rodinný život, ze šťastného manželství s Františkem Štěpánem Lotrinským se jí narodilo šestnáct dětí, jejichž výchově věnovala velkou péči.

Josef II. (1741–1790), český a uherský král a římskoněmecký císař z dynastie Habsburků. ^{Josef II.} Nejstarší syn Marie Terezie a Františka Štěpána Lotrinského vládl od roku 1765 jako spoluvládce své matky, plné vlády se ujal až po její smrti v roce 1780. Josef II. byl přesvědčeným stoupencem podstatných změn tehdejší společnosti, desetileté období jeho samostatné vlády bylo vyplněno horečnou reformní činností. Pokračoval v centralizaci státní správy habsburské monarchie, kterou započala Marie Terezie. Tolerančním patentem z října 1781 vyhlásil náboženskou svobodu pro některá nekatolická vyznání. Ve stejném roce byla patentem o zrušení nevolnictví uvolněna osobní závislost rolníků na jejich feudální vrchnosti. Rovněž byla zrušena řada starších nařízení diskriminujících židovské obyvatelstvo. Josefovy reformy se týkaly i katolické církve, kterou chtěl dostat pod naprostou státní kontrolu. Byla zrušena většina klášterů a zřízeny generální semináře pro výchovu státu oddaných kněží. V zahraničněpolitickém ohledu nebyla příliš úspěšná válka s Turky, která vypukla v roce 1788 a která

pohlcovala značnou část státních příjmů. Josefovy reformy prováděné bez ohledu na překážky a tradice vyvolávaly značný odpor zejména privilegovaných vrstev společnosti – šlechty a církve. Když Josef II. v roce 1790 zemřel, byla řada jeho reforem zrušena, mj. berní a urbaniální reforma z roku 1789, která měla nahradit robotu poddaných peněžními a naturálními dárkami.

Leopold II. (1747–1792), římskoněmecký císař a český a uherský král z rodu Habsburků. Třetí syn Leopold II. Františka Štěpána Lotrinského a Marie Terezie vládl od roku 1766 jako velkovévoda v Toskánsku, kde úspěšně provedl řadu reforem v duchu osvícenského absolutismu. Po smrti svého staršího bratra Josefa II. se ujal v roce 1790 vlády v habsburské monarchii. Aby uklidnil velmi napjatou vnitropolitickou situaci, odvolal některé reformy svého bratra a rovněž v roce 1791 uzavřel mír s Turky. V září 1791 se nechal korunovat na českého krále. Po Leopoldově předčasné smrti v roce 1792 se novým habsburským panovníkem stal jeho syn František II.

3.3.1 Klasicismus a empír

Klasicismus je umělecký sloh, který se výrazně v Evropě projevoval zejména v období konce 18. Rysy a představitelé klasicismu a empíru století a první třetině 19. století. Hlavní inspirací klasicismu bylo **antické umění** se svou **ušlechtilou prostotou a velkolepou krásou**. Klasicistní tvůrci také podle antického vzoru stanovili **přesná pravidla**, kterými by se měla umělecká tvorba řídit. Klasicismus se vyznačoval **vyrovnaností, přehledností a jasností**. Jako řada dalších uměleckých slohů měl svůj počátek v Itálii, plně se rozvinul ve Francii v době vlády Ludvíka XVI. Výrazně se uplatnil v **architektuře** (např. katedrála svatého Pavla v Londýně, budova Kapitolu v USA, u nás např. zámek v Dobříši nebo budova Stavovského divadla v Praze). Mezi významné klasicistní tvůrce v literatuře patří německý básník **J. W. Goethe** nebo francouzští dramatici **P. Corneille, J. Racine a Moliere**, v hudbě vynikli **W. A. Mozart, J. Haydn a L. van Beethoven**. Na klasicismus přímo navazuje (nebo je dokonce považován za jeho poslední období) **empír** (francouzsky *empire* = císařství), který vznikl na začátku 19. století ve Francii v období vlády císaře Napoleona I. a rozšířil se do celé Evropy, kde se uplatňoval až do poloviny 19. století. Empír vycházel zejména z řeckých a římských motivů, jím inspirovaní umělci zdůrazňovali **střízlivou jednoduchost a ušlechtilou prostotu**, ve stavitelství usilovali o **velkolepý účinek** dosahovaný majestátním uspořádáním jednotlivých prvků do harmonického celku. Mezi typické rysy empíru patří **členění stěn na přísně ohraničená pole**, ploché tvary nábytku z ebenu a s mosaznými ozdobami, barevná úspornost (černá, bílá, zlato). V ženské módě přinesl empír vysoko podkasané, dlouhé řasnaté splývavé šaty z lehkých průsvitných látek. Z malířů z Napoleonova okolí se nejvíce proslavil **Jacques-Louis David**, mezi sochaři **Antonio Canova**. Z empírových staveb je známý např. triumfální oblouk v Paříži, u nás zejména zámek Kačina u Nových Dvůrů.

3.4 České země v 1. polovině 19. století

Počátek 19. století byl v českých zemích ovlivněn revolučními událostmi ve **Francii**. Habsburská Francouzská revoluce a napoleonské války monarchie, které po krátké vládě **Leopolda II.** vládl jeho syn **František II.**, se účastnila válek s revoluční a posléze napoleonskou Francií. Na našem území se v roce 1805 odehrálo jedno z nejvýznamnějších střetnutí těchto konfliktů – **bitva u Slavkova** (tzv. bitva tří císařů) – ve které francouzská armáda pod Napoleonovým velením rozdrtila ruská a rakouská vojska. Po Napoleonově porážce hrála habsburská monarchie, jejíž vnitřní i zahraniční politiku řídil **kancléř Metternich**, významnou úlohu na **Vídeňském kongresu** (1814–1815), který uspořádal poměry v Evropě na několik dalších desetiletí. Vnitřní politika rakouské vlády byla v tomto období určována snahou o **zachování stability režimu** a obavami z rozšíření revolučního hnutí. To vedlo k posilování cenzury a zvyšování role policejního aparátu. Podle svého hlavního tvůrce bývá toto období označováno jako **metternichovský absolutismus**.

V této době ale dochází i k **vytváření novodobého českého národa**. Tento proces, který začal už Počátky národního obrození na konci 18. století, je označován jako **české národní obrození**. Zpočátku se těchto snah účastnil jen

poměrně úzký okruh vlasteneckých vzdělanců, kteří pocházeli většinou z řad **česky smýšlejících kněží, úředníků, učitelů a měšťanstva**. Ve svém úsilí o vytvoření moderního českého jazyka, vědy a kultury byli podporováni i částí české šlechty. Velká pozornost byla přitom věnována českému jazyku, o jehož moderní podobu se zasloužili zejména **Josef Dobrovský, Josef Jungmann** a někteří další obrozenci. Průkopníkem českého dějepiscetví se stal **František Martin Pelcl**, novinář a nakladatel **Václav Matěj Kramerius** vydával od osmdesátých let 18. století česky psané noviny a založil nakladatelství českých knih nazvané **Česká expedice**. Skupina divadelníků kolem **Václava Tháma** začala uvádět ve **Vlasteneckém divadle (tzv. Boudě)** v Praze české divadelní hry.

Oživený zájem o národní minulost se v roce 1818 projevil založením **Vlasteneckého (dnes Národního) muzea** v Praze a v roce 1831 vznikla **Matice česká**, vydavatelství českých vědeckých knih. Koncept českých dějin vytvořil ve svém díle *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě* historik **František Palacký**, v přírodních vědách vynikli mj. **Jan Svatopluk Presl** a **Jan Evangelista Purkyně**. Své první výrazné úspěchy zaznamenala i česká krásná literatura, např. v dílech **Karla Hynka Máchy** nebo **Josefa Kajetána Tyla**.

V předvečer revolučního roku 1848 se začal formovat i politický program českého národa. Zásahu na tom měli zejména novinář a spisovatel **Karel Havlíček Borovský**, právník a pozdější politik **František Ladislav Rieger** a radikálně demokraticky smýšlející novinář a spisovatel **Karel Sabina**. Zárodkem radikálně demokratické politiky se stal tajný spolek **Repeal**, který vznikl v roce 1844 v Praze.

Vytváření české vědy a literatury

Formování politického programu

Pro zájemce

Napoleon Bonaparte (1769–1821), francouzský vojevůdce, konzul a císař (jako Napoleon I. v letech 1804–1815). Narodil se na Korsice v rodině zchudlého šlechtice, v roce 1785 vstoupil do francouzské armády. Poprvé se proslavil v době Velké francouzské revoluce při dobývání Toulonu. Zpočátku spojil svoji kariéru s jakobíny, proto byl po jejich pádu za vlády Direktorata v nemilosti. V říjnu 1795 potlačil v Paříži dělostřelbou povstání přívrženců krále a v roce 1796 byl jmenován velitelem dílčí francouzské armády, která velmi úspěšně operovala v Itálii. V letech 1798-1799 vedl vojenskou výpravu do Egypta, která přes počáteční úspěchy skončila kvůli námořní převaze anglického loďstva porážkou. Ještě před závěrem egyptského tažení se Napoleon nečekaně vrátil v listopadu 1799 do Francie, svrhl Direktorium a byl jmenován prvním konzulem (od roku 1802 doživotním konzulem). Upevnil státní správu, usmířil se s katolickou církví a v roce 1804 se nechal korunovat císařem Francie. Majetkové a občanské poměry v zemi stabilizoval vydáním *Občanského zákoníku*. V řadě válečných konfliktů s armádami protifrancouzských koalic prokázal svůj geniální vojevůdčovský talent a podařilo se mu dostat pod svoji kontrolu značnou část Evropy. Jednu ze svých nejúspěšnějších bitev svedl na našem území v prosinci 1805 u Slavkova s ruskou a rakouskou armádou. Počátkem Napoleonova pádu se stalo tažení do Ruska v roce 1812, při němž utrpěl obrovské ztráty. V roce 1813 byl u Lipska poprvé poražen v otevřené bitvě a o rok později musel po obsazení Paříže armádami protifrancouzské koalice abdikovat a odejít na ostrov Elba. Ještě jednou se na jaře 1815 do Francie vrátil a obnovil svoji vládu, ale v krvavé bitvě u belgického městečka Waterloo byl definitivně poražen. Zbytek života strávil jako zajatec Britů na ostrově Svatá Helena, kde také v roce 1821 zemřel.

Napoleon Bonaparte

Clemens Wenzel Nepomuk Lothar Metternich (1773–1859), rakouský šlechtic, diplomat a politik. Pocházel ze starobylého šlechtického rodu v Porýní, který byl v 17. století povýšen do hraběcího stavu. V roce 1803 obdrželi Metternichové titul říšského knížete, v českých zemích jim od roku 1630 patřilo panství Kynžvart. Clemens Metternich byl od mládí předurčen pro diplomatickou dráhu, sňatkem s Eleonorou Kounicovou se spřiznil s předními šlechtickými rody v českých zemích, což významně urychlilo jeho kariéru. V roce 1801 byl jmenován velvyslancem v Drážďanech, v roce 1806 v Paříži, o tři

Metternich

roky později se stal rakouským ministrem zahraničí a v roce 1810 dokonce kancléřem habsburské monarchie. Jeho snahou bylo udržení velmocenského postavení Rakouska, třeba i dočasně ve stínu napoleonské Francie. Proto mj. zprostředkoval sňatek francouzského císaře Napoleona I. s dcerou rakouského císaře Františka I. Marií Luisou. (Mezi milenky knížete Metternicha patřila i vévodkyně Vilemína Zaháňská, známá z *Babičky* Boženy Němcové.) Díky Metternichově politice Rakousko v roce 1813 pružně změnilo válčící strany, přidalo se na stranu protifrancouzské koalice a významně se podílelo na Napoleonově porážce, což mu umožnilo hrát v průběhu Vídeňského kongresu (1814–1815) jednu z rozhodujících rolí. Cílem Metternichovy strategie bylo zakonzervovat vzniklé politické poměry v habsburské monarchii i v Evropě. Rakouský absolutistický režim, jehož byl kancléř Metternich hlavním představitelem, potlačoval jakákoliv hnutí za občanská i národnostní práva. Tato snaha byl úspěšná až do roku 1848, kdy výbuch revoluce Metternicha smetl a kníže sám se musel urychleně zachránit útekem z Vídně. Ani po porážce revoluce už ale pro něj nebylo v rakouské politice místo.

František II. (1768–1835), rakouský císař a český a uherský král z dynastie habsbursko-lotrinské. František II. Nejstarší syn císaře Leopolda II. nastoupil k vládě po smrti svého otce v roce 1792. Na rozdíl od svých předchůdců na trůně, kteří v duchu osvícenství reformovali svoji říši, byl František II. konzervativním panovníkem a odpůrcem osvíceneckých myšlenek. V osobním životě se císař, který byl čtyřikrát ženatý, zajímal o knihy, sbíral portréty, měl zálibu v botanice a hudbě (hrál na housle). V době své vlády se musel vyrovnávat s nástupem revoluční a posléze napoleonské Francie. Habsburská monarchie utrpěla v boji s Francií řadu porážek (např. 1805 u Slavkova, 1809 u Wagramu) a musela se smířit s velkými územními ztrátami. V roce 1804 se Napoleon Bonaparte prohlásil francouzským císařem a v reakci na to František II. přijal titul rakouského císaře (pod jménem František I.). O dva roky později i formálně zanikla Svatá říše římská, jejímž byl František II. posledním císařem. Do popředí rakouské politiky se v té době dostal kancléř Metternich, který prosadil taktické sblížení s Francií a sňatek Františkovy dcery Marie Luisy s Napoleonem. V roce 1813 po Napoleonově katastrofě při ruském tažení změnila habsburská monarchie opět válčící strany a hrála důležitou roli při konečné Napoleonově porážce a novém uspořádání Evropy na Vídeňském kongresu (1814–1815). Přes císařovo výrazně konzervativní zaměření začala mj. v jeho době v některých částech jeho říše průmyslová revoluce a v českých zemích probíhaly obrozenecké kulturní aktivity.

Bouda na Koňském trhu. První čistě české divadlo, které v letech 1786–1789 existovalo v Praze na Bouda Koňském trhu (dnešním Václavském náměstí). Oficiálně se nazývalo Vlastenecké divadlo a jeho hlavní postavou byl herec, překladatel a dramatik Václav Thám, kolem něhož se zde shromáždilo několik autorů, kteří psali historické hry z českých dějin, veselohry, rytířské hry apod. Když byla Bouda na příkaz pražského magistrátu stržena (jednalo se o dřevěnou budovu), byla další česká představení přenesena mj. do zrušeného kláštera U Hybernů.

Krameriusovy c. k. vlastenecké noviny a Česká expedice. První česky psané noviny začal Krameriusovy
c. k.
vlastenecké
noviny a
Česká
expedice vydávat Václav Matěj Kramerius, tiskař a novinář, který byl už od roku 1786 redaktorem *Schönfeldských císařských královských pražských novin*, v nichž zajišťoval celý obsah, zavedl v nich pravidelné rubriky, rozšířil jejich obsah o hospodářskou osvětu a zprávy o činnosti českých vlastenců. Od roku 1789 začal Kramerius vydávat svůj vlastní list, původním názvem *Pražské poštovské noviny*, které od roku 1791 nesly název *Krameriusovy c. k. (císařské královské) vlastenecké noviny*. Tyto noviny, kolem nichž se soustředil okruh národně uvědomělých publicistů, se staly významným prostředkem vzdělatelského a buditelského úsilí v období českého národního obrození. Stejně významnou úlohu hrálo i nakladatelství *Česká expedice*, které Kramerius založil v Praze v roce 1790. Záhy se toto nakladatelství stalo jedním z nejdůležitějších center českého národního obrození. Vycházela tu vedle kalendářů a knížek lidového zábavného čtení (např. rytířských příběhů, cestopisů, dobrodružných próz apod.) i vzdělávací literatura určená širokému okruhu čtenářů. Ačkoliv šlo převážně o texty z doby renesance, důležité bylo, že se v moderní jazykové úpravě dostávaly k většímu množství čtenářů. Tak se vytvářelo publikum ochotné, schopné a zvyklé číst česky, což představovalo nezbytný předpoklad pro rozvoj nové české literatury. Po smrti V. M. Krameria převzal Českou expedici jeho syn

Václav Rodomil Kramerius, který ale nedokázal ve změněných podmínkách udržet jeho prosperitu. Definitivně podnik zanikl v roce 1848.

Matice česká. Původním posláním byla Matice česká fondem určeným k vydávání českých knih, který byl založen 1. ledna 1831 v Praze. Provolání, které vyzývalo k finančním příspěvkům, podepsali tehdy mj. Josef Jungmann, František Palacký a Josef Svatopluk Presl. Díky tomuto úsilí vzniklo nakladatelství, které umožnilo vydání významných prací českých vědců doby národního obrození – např. Jungmannova *Slovníku česko-německého*, Palackého *Dějiny národa českého v Čechách i v Moravě*, *Slovanských starožitností* Pavla Josefa Šafaříka atd. Matice česká vydávala i *Časopis Národního muzea*, podporovala i další literární a vědeckou činnost a působila až do roku 1949. Matice česká

Josef Jungmann (1773–1847), český jazykovědec, básník a překladatel. Tento vůdčí představitel českého národního obrození pocházel ze ševcovské rodiny z Hudlic u Berouna. Vystudoval práva a poté přijal místo učitele na gymnáziu v Litoměřicích. Od roku 1815 působil na Staroměstském gymnáziu v Praze, od roku 1834 jako jeho ředitel. Jungmann si vytýčil úkol vytvořit českou vědeckou a náročnou uměleckou literaturu, proto překládal do češtiny díla Goetha, Schillera, Miltona atd. V roce 1820 vydal první česky psanou učebnici literární teorie a poetiky *Slovesnost aneb sbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu*. Spolu s J. Preslem a J. E. Purkyněm se podílel na vydávání prvního českého vědeckého časopisu *Krok*. Ve svém jazykovědném působení oživoval zapomenutá slova staré češtiny a vytvářel i slova nová. V roce 1825 vydal *Historii literatury české*, která obsahuje soupis všech známých českých literárních památek. Životním Jungmannovým dílem byl i pětidílný *Slovník česko-německý*, který obsahuje kolem 120 tisíc slov a na jehož přípravě pracoval více než třicet let. Josef Jungmann

František Martin Pelcl (1734–1801), český historik a představitel národního obrození. Rodák z Rychnova nad Kněžnou působil dlouhá léta jako vychovatel v šlechtických rodinách a rozvíjel rozsáhlou vědeckou a vlasteneckou aktivitu, přičemž osvícenský criticismus se u něho pojil s národním a jazykovým vlastenectvím. V roce 1793 se F. M. Pelcl stal prvním profesorem české řeči a literatury na pražské univerzitě. O českou historickou vědu se zasloužil zejména vydáním třísvazkové *Nové kroniky české*, která měla nahradit čtenářsky populární, ale historicky nespolehlivou *Kroniku českou* Václava Hájka z Libočan. Předstupněm k *Nové kronice české* byly další Pelcovy historické práce, např. díla o Karlu IV. a Václavu IV., *Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách* atd. Pokusil se rovněž vydat *Obranu jazyka slovanského* Bohuslava Balbína, vydání však bylo zabaveno. Pelcl spolupracoval i s dalšími představiteli národního obrození, např. s Josefem Dobrovským a Václavem Matějem Krameriem. František Martin Pelcl

Repeal. Tímto anglickým pojmem znamenajícím *zrušení* se označuje irské národní hnutí ve 20.–40. letech 19. století, které bojovalo za odvolání unie Irska s Velkou Británií, jež byla vytvořena zákonem z roku 1801. Cílem Repealu byla samospráva Irska. Původně šlo o masové hnutí ovládané katolickou církví, postupně ale v jeho činnosti převládly tajné a nezákonné formy odporu. Název Repeal si dal i tajný spolek radikálních českých a německých studentů a řemeslníků, který vznikl pravděpodobně na konci roku 1844 v Praze. Původně šlo spíše o volnou hospodskou společnost v počtu asi 40 osob, která pěstovala vlasteneckou zábavu, od roku 1847 získala ale její činnost politický náboj. V revolučním roce 1848 se pak členové Repealu – např. Emanuel Arnold, Karel Sabina nebo Josef Václav Frič – výrazně zapojili do probíhajících událostí. Repeal

3.4.1 Romantismus

Tento myšlenkový a umělecký směr vznikl v Evropě na přelomu 18. a 19. století. Proti přesným pravidlům umělecké tvorby zdůrazňoval **tvůrčí svobodu**, kladl důraz na **cit, víru a obrazotvornost**. Romantičtí umělci hledali své vzory ve **středověkých mýtech, legendách a hrdinských eposech**. Často je upoutával život nespoutaných osob, které žily v souladu s přírodou (divochů, Cikánů). Postavy romantických literárních děl se bouří proti společnosti, a stávají se proto společenskými vydědenci. Jiní romantici hledali životní vzor u prostého lidu na venkově, sbírali **lidové písně a pohádky**. Rysy a představitelé romantismu

Nejvýznamněji se romantismus uplatnil v **literatuře, hudbě a malířství**. K výrazným literárním tvůrcům období romantismu patřili např. **George Gordon Byron, Victor Hugo, Alexandr Sergejevič Puškin, Adam Mickiewicz**, u nás pak **Karel Hynek Mácha**. V malířství hledali umělci rovněž náměty v přírodě, rozvíjelo se krajinářství, ale často bylo zachycováno i hrdinství během revolučních a národně osvobozenecých bojů (např. **Eugene Delacroix, Francisco Goya**). Hudebníky ovlivněné romantismem silně přitahovaly citové náměty, snažili se zachytit dojmy z přírody a často je ovlivňovala i lidová píseň. Vynikli zde např. **Giuseppe Verdi, Fryderyk Chopin** nebo **Richard Wagner**. V architektuře začíná romantismem období, kdy byly napodobovány historické stavitelské slohy (gotika, renesance, baroko). Často byly zakládány přírodní tzv. anglické parky, které byly zdobeny uměleckými zříceninami, dřevěnými lidovými stavbami a napodobeninami tureckých věží.

Pro zájemce

Karel Hynek Mácha (1810–1836), český básník, spisovatel a dramatik. Asi nejvýznamnější představitel českého romantismu se narodil v Praze v rodině mlynářského pomocníka, studoval gymnázium, později filozofii a práva. Už na gymnáziu psal básně, navštěvoval hrady, zámky a zříceniny a dostal se při své pěší cestě až do severní Itálie. Hrál ochotnický v českých představeních a sympatizoval s revolučním hnutím počátku 30. let 19. století. Jeho osudovou láskou se stala dcera pražského kniháře Eleonora Šomková (Lori). Máchův život skončil v šestadvaceti letech po těžkém onemocnění a prochlazení při hašení požáru. Ve své literární tvorbě byl ovlivněn četbou evropské romantické literatury, z jeho díla je nejvýznamnější rozsáhlá lyrickoepická báseň *Máj*, kterou vydal vlastním nákladem krátce před smrtí. Tato básnická skladba nebyla ve své době kritikou přijata a ocenily ji až následující literární generace. Další Máchova zahrnuje lyrickou prózu (*Krkonošská pouť*), povídky ze současnosti (*Márinka*) a historickou prózu (*Křivoklad*). Je i autorem románu *Cikáni*, řady lyrických básní a zlomků historických dramát.

Karel Hynek
Mácha

Shrnutí

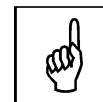
České stavovské povstání proti Habsburkům, které začalo **pražskou defenestrací v květnu 1618**, skončilo porážkou stavovského vojska v **bitvě na Bílé hoře 8. listopadu 1620**. Habsburský císař **Ferdinand II.** využil svého vítězství k upevnění své moci, **Obnovené zřízení zemské** potvrdzovalo dědičný nárok Habsburků na český trůn a povolovalo jako jediné náboženství katolictví. I v dalším průběhu třicetileté války probíhaly boje na území českých zemí, které byly silně zpustošeny. V důsledku válečných událostí se zhoršilo postavení poddaných rolníků v českých zemích, kteří byli ve zvýšené míře zatíženi robotou a dalšími povinnostmi vůči svým vrchnostem. Náboženský život v českých zemích byl výrazně ovlivněn **rekatolizací**, při níž hrál významnou úlohu **jezuitský řád**. Do podoby české krajiny výrazně zasáhl **barokní umělecký sloh**. I po skončení třicetileté války vedla habsburská monarchie řadu válečných konfliktů, zejména s Turky a s Francií. V době vlády **Karla VI.** byla v roce 1713 vydána tzv. **pragmatická sankce**, podle níž nastoupila v roce 1740 na trůn dcera Karla VI. **Marie Terezie**. Ta musela záhy čelit snaze koalice nepřátelských států, které si chtěly mezi sebe rozdělit země habsburské monarchie (tzv. **války o dědictví rakouské**). Doba vlády Marie Terezie byla vyplněna řadou správních, školských a hospodářských reforem, které měly modernizovat habsburskou monarchii. V reformní činnosti v duchu tzv. **osvícenského absolutismu** pokračoval pak syn Marie Terezie **Josef II.**, který mj. vydal **toleranční patent** a **patent o zrušení nevolnictví**.

České země v
pobělohorském
období

Počátek 19. století byl v českých zemích ovlivněn řadou válečných konfliktů s revoluční a posléze napoleonskou Francií, na našem území se mj. v roce 1805 odehrála **bitva u Slavkova**. Klíčovou osobností rakouské vnitřní i zahraniční politiky se v té době stal **kancléř Metternich**. V této době dochází i k formování novodobého českého národa, vytváří se základy moderního českého jazyka, kultury a vědy. Tento proces je označován jako **české národní obrození**.

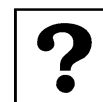
Počátek 19. století a národní obrození

Pojmy k zapamatování

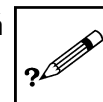
České stavovské povstání, třicetiletá válka, Obnovené zřízení zemské, královský místodržící, vestfálský mír, centralizovaná monarchie, Katolická liga, Protestantská unie, válka falcká, válka dánská, válka švédská, restituční edikt, válka švédsko-francouzská, vestfálský mír, robota, robotní patent, pragmatická sankce, rekatolizace, berní rula, pozemková vrchnost, nevolnictví, baroko, rokoko, toleranční patent, patent o zrušení nevolnictví, osvícenství, osvícenský absolutismus, klasicismus, empír, metternichovský absolutismus, Vídeňský kongres, Bouda, Česká expedice, Matice česká, Repeal, Krameriusovy c. k. vlastenecké noviny, romantismus.

Kontrolní otázky a úkoly

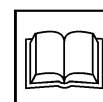

- 1) Jaké byly příčiny vypuknutí českého stavovského povstání (1618–1620) proti Habsburkům? Jaké byly důsledky porážky tohoto povstání?
- 2) Popište příčiny, průběh a výsledky třicetileté války.
- 3) Charakterizujte hospodářskou, náboženskou a kulturní situaci v českých zemích po skončení třicetileté války.
- 4) Uved'te významné rysy barokního uměleckého slohu a jmenujte některé významné umělce spjaté s tímto slohem.
- 5) Popište nejdůležitější reformy Marie Terezie a Josefa II.
- 6) Jakým způsobem se odrazily napoleonské války v dějinách českých zemí? Co to byl tzv. metternichovský absolutismus?
- 7) Jmenujte některé významné představitele českého národního obrození a charakterizujte jejich činnost.

Stručně popiš a datuj některou významnou událost českých dějin z období let 1618-1848, která výrazně ovlivnila i dějiny jiných států.

Literatura

Seznam použité literatury:

1. AUGUSTA, P. a kol. *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918*. Praha: Libri 1993.
2. BARTOŠ, J., KOVÁŘOVÁ, S., TRAPL, M. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc: Alda, 1995.
3. BĚLINA, P. a kol. *Dějiny zemí Koruny české. II*. Praha: Paseka, 1992.
4. ČAPKA, F. *Slovník českých a světových dějin*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 1998.
5. ČAPKA, F. *Dějiny zemí Koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999.

6. ČORNEJ, P. a kol. *Dějiny zemí Koruny české. I.* Praha: Paseka, 1992.
7. ČORNEJ, P. a kol. *Evropa králů a císařů.* Praha: Ivo Železný, 1997.
8. ČORNEJ, P. *Vše podstatné z českých dějin.* Praha: Práh, 1992.
9. ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách.* Praha: Hart, 1995.
10. HARNA, J., FIŠER, R. *Dějiny českých zemí. I., II.* Praha: Fortuna, 1998.
11. HERRE, F. *Metternich.* Praha: Themis, 1996.
12. HONZÁK, F. a kol. *Evropa v proměnách staletí.* Praha: Libri, 1999.
13. HROCH, M. a kol. *Encyklopedie dějin novověku 1492–1815.* Praha: Libri, 2005.
14. HROCH, M. *Na prahu národní existence.* Praha: Mladá fronta, 1999.
15. KOŘALKA, J. *Češi v habsburské říši 1815–1914.* Praha: Argo, 1998.
16. KOŘALKA, J. *František Palacký.* Praha: Argo, 1999.
17. KUČERA, J. P., KAŠE, J., BĚLINA, P. *České země v evropských dějinách. III.* Praha, Litomyšl: Paseka, 2006.
18. KVAČEK, R. a kol. *Dějiny Československa. II.* Praha: SPN, 1990.
19. LNĚNIČKOVÁ, J. *České země v době předbřeznové 1792–1848.* Praha: Libri, 1999.
20. MANFRED, A. Z. *Napoleon Bonaparte.* Praha: Svoboda, 1975.
21. PEČENKA, M. a kol. *Encyklopedie moderní historie.* Praha: Libri, 1995.
22. PETRÁŇ, J. a kol. *Dějiny Československa. I, II.* Praha: SPN, 1990.
23. RAMEŠ, V. *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů.* Praha: Libri, 2005.
24. URBAN, O. *České a slovenské dějiny do roku 1918.* Praha: Svoboda, 1991.
25. VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech.* Praha: Victoria Publishing, 1994.
26. VYKOUPILOVÁ, L. *Slovník českých dějin.* Brno: Julius Zirkus, 2000.

4 České země v moderní době

Průvodce studiem

V této kapitole získáte poznatky o průběhu revolučních událostí roku 1848 v českých zemích i v dalších částech Evropy a dále o vývoji habsburské monarchie a české společnosti v 2. polovině 19. a na začátku 20. století. Budete schopni analyzovat změny, které přinesla průmyslová revoluce do podoby krajiny i životního stylu obyvatelstva. V závěrečné podkapitole se seznámíte s průběhem 1. světové války a historickými procesy, které vyústily ve vznik samostatného československého státu.

4.1 Revoluční rok 1848 v habsburské monarchii a v českých zemích

Revoluční události roku 1848 výrazně zasáhly také **habsburskou monarchii a české země**, které byly její součástí. Kromě požadavků na **zavedení občanských práv** vystupovaly v mnohonárodnostní habsburské monarchii do popředí zejména **státoprávní, jazykové a kulturní zájmy jednotlivých národů**, které na jejím území žily. (Tyto zájmy byly ovšem často vzájemně protikladné.) Dalším palčivým problémem habsburské monarchie byla **existence roboty** a dalších pozůstatků poddanské závislosti rolníků na jejich vrchnostech.

Požadavky
revolučního
hnutí

Když v březnu 1848 vypuklo povstání vídeňského obyvatelstva, byl císař **Ferdinand V.** přinucen propustit nenáviděného **kancléře Metternicha** a slíbit přijetí ústavy. V Uhrách se vytvořila samostatná revoluční vláda a nejvýraznějším představitelem maďarského revolučního hnutí se stal **Lajos Kossuth**. V Praze se **11. března 1848** sešli ve Svatováclavských lázních představitelé českého politického života a vypracovali **petici**, která obsahovala **jazykové, státoprávní a občanské požadavky českého národa**. V dubnu byl v Praze vytvořen **Národní výbor**, který reprezentoval české veřejné mínění. Ve svých požadavcích ale nebyli představitelé vznikající české politiky jednotní. **Liberálové**, mezi které patřili např. **František Palacký, Karel Havlíček Borovský** nebo **František Ladislav Rieger**, žádali zavedení základních občanských svobod, zrovnoprávnění češtiny s němčinou a dosažení větších politických pravomocí pro země Koruny české. **Revoluční demokraté** jako **Karel Sabina, Josef Václav Frič, Karel Sladkovský** a **Emanuel Arnold** prosazovali radikální reformy, které by umožnily širokým vrstvám obyvatelstva účast na politickém životě.

Vypuknutí
revoluce

Postupně se také projeví rozpory mezi Čechy a českými Němci. Zatímco čeští Němci se přikláněli k připojení českých a rakouských zemí ke sjednocenému Německu, česká politická reprezentace prosazovala **zachování habsburské monarchie**, v níž by ale jednotlivé národy měly rovnoprávné postavení. Proto také Češi prostřednictvím Františka Palackého odmítli svoji účast na **sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem**, na němž zástupci německých států jednali o sjednocení Německa. V červnu 1848 se v Praze sešel **Slovanský sjezd**, jehož se účastnili zástupci slovanských národů žijících v habsburské monarchii. Jednání sjezdu bylo ale brzy přerušeno vypuknutím povstání v Praze (tzv. „**svatodušní bouře**“), které bylo po několika dnech potlačeno vojsky rakouského generála **Windischgrätze**.

Rozpory mezi
Čechy a Němci

Centrum revolučních událostí se pak přeneslo do Vídně, kde se sešel **ústavodárný říšský sněm**, který v září 1848 **zrušil v habsburské monarchii robotu a poddanství**. Protirevoluční síly ale postupně získaly převahu. Nové povstání vídeňského obyvatelstva bylo v říjnu 1848 potlačeno rakouskou armádou a v Olomouci, kam před revolucí uprchl z Vídně císařský dvůr, byl novým rakouským císařem v prosinci 1848 vyhlášen tehdy osmnáctiletý **František Josef I.**, který se opět hodlal vrátit k absolutistické formě vlády. Ústavodárný říšský sněm, který od listopadu 1848 jednal v

Porážka
revoluce

Kroměříži, byl v březnu 1849 rozeznán vojskem a jím připravovaná ústava nevešla v platnost. Přípravy na tzv. „**májové spiknutí**“ byly v květnu 1849 v Praze policií odhaleny a řada jejich účastníků byla uvězněna. Potlačeno bylo i revoluční hnutí v severní Itálii i v Uhrách, v nichž se proti maďarské revoluční vládě postavily i síly nemaďarských národů včetně Slováků. Tak byla revoluce v habsburské monarchii poražena, ale řada jejích myšlenek se uplatnila v následujících desetiletích.

Pro zájemce

Josef Václav Frič (1829–1890), český politik, básník a spisovatel. Syn pražského advokáta a představitel českého vlasteneckého hnutí se zapsal do historie v revolučním roce 1848, když jako student filozofie patřil k vůdcům revolučních demokratů. Po porážce pražského červnového povstání, kterého se aktivně zúčastnil, uprchl před zatčením a podílel se na vojenské výpravě slovenských dobrovolníků. Po návratu do Prahy se zapojil do příprav tajného protirakouského spiknutí, byl zatčen a v květnu 1851 odsouzen na 18 let vězení. V roce 1854 byl amnestován, od března 1859 žil více než dvacet let v emigraci. Po návratu do českých zemí se už nedokázal výrazněji politicky prosadit. Je autorem poměrně rozsáhlého literárního díla, z něhož asi nejzajímavější jsou čtyřsvazkové *Paměti* a sbírka romantických básní *Písně z bašty*.

Josef Václav
Frič

Karel Sabina (1813–1877), český publicista, spisovatel, literární kritik a politik. Patřil ve 30. letech 19. století k představitelům nové generace české inteligence, která se hlásila k romanticko-demokratickým ideálům. Redigoval mj. Pražské noviny, Českou včelu, Slovana aj. Jako jeden z prvních pochopil a vyložil přínos svého blízkého přítele K. H. Máchy pro českou literaturu. V bouřlivém roce 1848 patřil k radikálně demokratickému křídlu české politiky a za účast na tajném protirakouském spiknutí byl v květnu 1849 zatčen a odsouzen k trestu smrti, který mu byl později změněn na 18 let vězení. Trest si odpykával v olomouckém vězení, odkud byl v roce 1857 po amnestii propuštěn. (Z vězeňských zážitků čerpá jeho román *Oživené hroby*.) Po propuštění žil v tíživých hmotných podmínkách a od roku 1859 podával zprávy rakouské policii o českém politickém životě. Když bylo jeho konfidentství v roce 1872 odhaleno, byl vyloučen z české společnosti. Zemřel v bídě v roce 1877. Z jeho literárního díla jsou dodnes nejživější libreta k operám Bedřicha Smetany *Prodaná nevěsta* a *Braniboři v Čechách*.

Karel Sabina

Alfréd Windischgrätz (1787–1862), český šlechtic a rakouský vojenský velitel. Svou vojenskou zahájil kníže Windischgrätz za napoleonských válek. Poměrně rychle postupoval v hodnostech a v roce 1840 se stal velícím generálem v Čechách. V revolučním roce 1848 se kníže Windischgrätz, jenž vlastnil panství na Tachovsku, stal jedním z hlavních „zachránců“ habsburské monarchie. Potlačil červnové povstání v Praze, při němž byla zastřelena jeho manželka, a v říjnu téhož roku krvavě udusil i revoluční hnutí ve Vídni. Naproti tomu neuspěl v boji proti revoluci v Uhrách, což vedlo v dubnu 1849 k jeho odvolání a odchodu do ústraní. Až do konce života pak patřil k vedoucím osobnostem konzervativní šlechtické opozice.

Alfréd
Windischgrätz

František Palacký (1798–1876), český historik a politik. Narodil se v Hodslavicích v rodině protestantského kazatele a učitele. Po studii na evangelických školách v Trenčíně a Bratislavě působil ve šlechtických rodinách jako vychovatel, od roku 1825 žil trvale v Praze. V roce 1831 byl jmenován zemským historiografem s úkolem sepsat dějiny Království českého. Díky sňatku se finančně zajistil a mohl se plně věnovat vědecké a politické práci, mj. se stal členem Královské české společnosti nauk a redigoval *Časopis Českého muzea*. Jeho stěžejním historickým dílem se staly *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, které vyšly nejdříve německy a později v rozšířené pětidílné verzi i česky. Koncepce tohoto díla vycházela z historického střetávání a prolínání slovanského a německého živlu,

František
Palacký

přičemž vyvrcholením českých dějin bylo pro Palackého období husitství. V revolučním roce 1848 zasáhl Palacký výrazně i do politiky jako vůdčí představitel českého liberálního směru a jeho programem se stalo přetvoření habsburské monarchie na národnostně spravedlivý stát. Předsedal Slovanskému sjezdu v Praze a působil jako neformální vůdce českých poslanců na zasedáních Ústavodárného sněmu ve Vídni a v Kroměříži. Po porážce revoluce byl donucen stáhnout se do ústraní a věnovat se pouze vědecké práci. Do politického života se vrátil až počátkem 60. let 19. století, po neúspěšném prosazování českých státoprávních požadavků se zasadil o odchod českých poslanců z českého zemského sněmu i říšské rady. Zemřel jako uctívaný „otec národa“ v roce 1876.

Lajos Kossuth (1802–1894), maďarský politik, novinář a revolucionář. Pocházel z uherské šlechtické rodiny, po studiích působil jako právník. Na uherském sněmu proslul svými demokratickými projevy, pro svou publicistickou činnost byl i vězněn. V roce 1848 vystupoval jako vůdčí představitel maďarské revoluce. Odmítl národnostní požadavky nemaďarských národů v Uhrách a v září 1848 byl jmenován předsedou výboru pro obranu země. Pod dojmem úspěchů maďarské revoluční armády byla v dubnu 1849 vyhlášena nezávislost Uher a Kossuth byl jmenován prezidentem, ale s pomocí Ruska se nakonec vídeňské vládě podařilo maďarskou revoluční armádu porazit. Kossuth ještě před konečnou kapitulací uprchl do emigrace a v nepřítomnosti byl v roce 1851 odsouzen k trestu smrti. I když se mohl po rakousko-uherském vyrovnání v roce 1867 kdykoliv do vlasti vrátit, odmítal jiné řešení než úplnou nezávislost a žil až do smrti v zahraničí.

Lajos Kossuth

4.1.1 Revoluce v letech 1848–1849

V období let **1848–1849** zasáhly revoluční události velkou část Evropy. Prakticky ve všech zemích, v „Jaro národů“ nichž revoluce vypukly, byla příčinou nespokojenost s dosavadním politickým uspořádáním, velmi často byly požadavky na **rozšíření občanských a sociálních práv**. Národy, které se cítily být utlačované, bojovaly za své osvobození, jiné usilovaly o **sjednocení do jednoho státního celku**. Poeticky je toto období označováno jako „**Jaro národů**“. V jednotlivých revolucích působila řada skupin, jež se od sebe často výrazně lišily v metodách i cílech, které chtěly dosáhnout. U značné části obyvatelstva se také postupně projevovala obava z revolučních zmatků a touha po stabilizaci poměrů, kterou měla přinést vláda „pevné ruky“. Přes neúspěch, který postihl většinu z těchto revolučních hnutí, zůstala řada jejich myšlenek živá a uplatnila se v budoucnosti.

Ve **Francii** vznikla proti královskému režimu silná republikánská a demokratická opozice, která chtěla rozšířit politická práva a svobody včetně volebního práva. Když v únoru 1848 vláda zakázala protestní shromáždění v Paříži, vypuklo povstání a na pařížských ulicích byly postaveny barikády. Král **Ludvík Filip** se vzdal moci, odešel do exilu a ve Francii byla vyhlášena **republika**. Pro nezaměstnané dělníky zřídila nová vláda tzv. **národní dílny**, v nichž měli nalézt obživu. Když ale vláda nákladné národní dílny zrušila, reagovali dělníci v červnu 1848 novým povstáním, které bylo krvavě potlačeno. Do popředí politického vývoje ve Francii, v níž značná část obyvatelstva toužila po uklidnění poměrů, se dostal synovec Napoleona I. **Ludvík Bonaparte**, který byl zvolen prezidentem republiky. V prosinci 1851 pak provedl státní převrat a o rok později se po vzoru svého strýce prohlásil císařem **Napoleonem III.**

Revoluce ve Francii

V Itálii, která byla rozdrobena do řady státních celků, se už před rokem 1848 projevovala silná touha po **sjednocení** (tzv. **risorgimento**). Tomu však bránily zejména zájmy panovnických rodů Habsburků a Bourbonů, kterým patřila většina italského území. Názory na způsob sjednocení a způsob vlády se také výrazně lišily. V čele revolučních demokratů, kteří chtěli vyhnat Rakušany, sjednotit Itálii a vyhlásit republiku, stáli **Giuseppe Mazzini** a **Giuseppe Garibaldi**. Jiní Italové vkládali naděje na sjednocení země do savojské dynastie, která vládla **Sardinskému království** a byla v Itálii považována za jedinou vládnoucí dynastii domácího původu. V průběhu let 1848–1849 došlo na řadě míst Itálie k revolučním povstáním a Sardinské království vedlo válku proti habsburské monarchii. Povstání byla ale potlačena a **rakouský maršál Radecký** porazil sardinskou armádu. Do jednotlivých italských států se pak vrátili původní panovníci a sjednocení Itálie bylo oddáleno.

Revoluční Itálie

Podobně jako Itálie bylo před rokem 1848 rozdrobeno i **Německo**, proto i zde bylo jedním ze základních požadavků revolučního hnutí kromě zavedení občanských svobod i **vytvoření jednotného státu**. Po několika povstáních na řadě míst Německa se v květnu 1848 ve **Frankfurtu nad Mohanem** sešel sněm zástupců jednotlivých německých států, kteří měli jednat o celoněmecké ústavě. Při jednáních sněmu se však střetávali republikáni se stoupenci ústavní (konstituční) monarchie. Také existovaly spory o to, zda do sjednoceného Německa mají patřit i rakouské a české země, nebo ne. (Za český národ odmítl účast na frankfurtském sněmu František Palacký.) Nakonec sněm přijal ústavu, podle níž se Německo mělo stát spolkovým státem v čele s císařem. Císařská koruna byla nabídnuta pruskému králi, který ji ale z rukou revolucionářů odmítl přijmout. I revoluční hnutí v Německu pak bylo poraženo a k vytvoření jednotného německého státu došlo až později za odlišných okolností.

Pokus o
sjednocení
Německa

Pro zájemce

Risorgimento. Tento název hnutí za sjednocení Itálie vznikl podle časopisu *Il Risorgimento* (italsky *znovuobnovení, vzkříšení*), jehož šéfredaktor hrabě C. B. Cavour se stal jako ministerský předseda Sardinského království jedním hlavních tvůrců tohoto sjednocení. Po napoleonských válkách se Itálie vrátila k stavu územní rozdrobenosti, přičemž severní části země byly ovládnuty habsburskou monarchií, ve střední části byl obnoven papežský stát a na jihu vládli v Království obou Sicílií panovníci z rodu Bourbonů. Do čela hnutí za sjednocení Itálie se postavilo hospodářsky vyspělé Sardinské království, v němž vládla savojská dynastie, a souběžně působilo i italské revoluční hnutí (revolucionáři Giuseppe Mazzini a Giuseppe Garibaldi). Po neúspěchu pokusů v revolučních letech 1848–1849 došlo ke sjednocení Itálie v následujícím období. V roce 1859 Sardinské království ve spojení s Francií porazilo ve válečném konfliktu Rakousko a připojilo ke svému území Lombardii. Ještě v průběhu této války došlo k povstáním v středoitalských státech Modeně, Parmě a Toskánsku, které se na základě lidového hlasování sjednotily v roce 1860 se Sardinským královstvím. V Království obou Sicílií vypuklo v dubnu 1860 lidové povstání podpořené severoitalskými dobrovolníky vedenými G. Garibaldim. V říjnu 1860 se i zde lidové hlasování vyslovilo pro připojení k Sardinskému království, jehož panovník Viktor Emanuel II. byl v březnu 1861 prohlášen v Turíně za italského krále. Mimo zůstávalo ještě Benátsko ovládané Rakouskem a papežský stát, jehož garantem byla Francie. V prusko-rakouské v roce 1866 se Itálie postavila na stranu Pruska a získala za to území Benátska, o čtyři roky později pak využila zaneprázdnění Francie prusko-francouzskou válkou a obsadila papežský stát. Tím bylo italské sjednocení dovršeno a Řím se stal v lednu 1871 hlavním městem Italského království.

Risorgimento

Frankfurtský parlament. První celoněmecký demokraticky zvolený parlament, jehož svolání umožnila revoluce v březnu 1848. Nejprve se ve Frankfurtu nad Mohanem sešel 31. března 1848 tzv. *Vorparlament* (předparlament), který měl připravit jednání celoněmeckého zastupitelského orgánu. K jednání byl za Čechy pozván politik a historik František Palacký, který však pozvání odmítl. Vlastní parlament se pak na základě přímého volebního práva sešel 18. května 1848. Vypracoval říšskou ústavu, podle níž mělo být sjednocené Německo spolkovým císařstvím s vládou odpovědnou dvoukomorovému parlamentu. Pruský král ale odmítl převzít císařskou korunu, která mu byla frankfurtským parlamentem nabídnuta, a po porážce revoluce většina vlád německých států odvolala z parlamentu své zástupce. Část poslanců se ještě sešla v červnu 1849 ve Stuttgartu, ale tento tzv. *Rumpfparlament* (kusý parlament) byl rozeznán vojskem. Přes neúspěch parlamentu sehrály jeho koncepce významnou úlohu při sjednocení Německa v 60. letech 19. století a při tvorbě následujících německých ústav.

Frankfurtský
parlament

Napoleon III. (1808–1873), vlastním jménem Karel Ludvík Napoleon Bonaparte, francouzský prezident a císař. Syn Ludvíka Bonaparta, bratra francouzského císaře Napoleona I., musel v sedmi

Napoleon III.

letech opustit Francii a žít v exilu. Studoval historii, ekonomii i vojenství a po smrti jediného syna Napoleona I. Orlika se považoval za jediného legitimního dědice císařství. Jeho pokusy o převrat ve Francii v roce 1836 a 1840 ale skončily neúspěšně a byl na šest let uvězněn v pevnosti. Příležitost mu přinesla až revoluce v únoru roku 1848. Byl zvolen poslancem a v prosinci 1848 i francouzským prezidentem. K moci ho vynesla především nespokojenost rolníků, kterým sliboval ochranu jejich vlastnických práv a snížení daní. Zpočátku vládl liberálně, ale posléze se stále více orientoval na podporu armády, v prosinci 1851 provedl státní převrat a o rok později se dal prohlásit císařem jako Napoleon III. Během své vlády podporoval rozvoj průmyslu a moderní přestavbu Paříže a podpořil výstavbu Suezského průplavu. Rozšířil koloniální panství Francie v jihovýchodní Asii a zasáhl do řady válečných konfliktů (mj. krymská válka v letech 1853–1856, boj Sardinského království proti Rakousku v roce 1859). V roce 1870 se rozhodl pro válečný konflikt proti Prusku, ale Francie byla rychle poražena, Napoleon III. byl spolu s obklíčenou stotisícovou armádou u Sedanu zajat a internován v Německu. Po svržení císařství novou francouzskou revolucí se už do Francie nevrátil a dožil v emigraci ve Velké Británii.

Jan Josef Václav Radecký z Radče, (1766–1858), český šlechtic a rakouský vojevůdce. Jeden z nejproslulejších vojevůdců habsburské monarchie pocházel ze starého českého šlechtického rodu, který byl dva roky před jeho narozením povýšen do hraběcího stavu. (Původním rodovým sídlem byla tvrz Radeč u Nového Bydžova.) Radecký si zvolil vojenskou kariéru, vstoupil do kyrysnického pluku a zúčastnil se v letech 1788–1789 války s Tureckem. Za napoleonský váleček rychle postupoval v hodnostech i funkcích, bojoval v bitvách u Aspern a Wagramu a v bitvě národů u Lipska v roce 1813 sestavoval jako náčelník generálního štábu bitevní plán spojeneckých armád. Po skončení napoleonských váleček byl poněkud odsunut do ústraní (mj. velel i olomoucké pevnosti), až v roce 1831 se stal velitelem rakouské armády v severní Itálii a v roce 1836 byl jmenován polním maršálem. Jeho největší úspěchy nastaly v revolučních letech 1848–1849, kdy porazil armádu sardinského krále Karla Alberta v bitvách u Custozzy a Novary a stal se jedním z hlavních zachránců habsburské monarchie v tomto bouřlivém období. Poté byl až do roku 1857 vojenským guvernérem lombardsko-benátského království. Už za svého života byl považován za vojenskou legendu habsburské monarchie, na jeho počest mj. Johann Strauss starší složil známý *Radeckého pochod*.

Jan Josef Václav Radecký z Radče

4.2 České země v 50. a 60. letech 19. století

Po porážce revolučního hnutí v letech 1848–1849 byl v habsburské monarchii obnoven absolutistický způsob vlády, jehož symbolickým představitelem se stal ministr vnitra **Alexandr Bach** (tzv. **bachovský absolutismus**). Hlavními oporami tohoto režimu se staly **armáda, policie, úřednictvo a katolická církev**. Někteří představitelé českého politického života z let 1848–1849 byli vězněni (např. Karel Sabina), ostatní se v tomto období museli vzdát veřejného působení. Vládě se podařilo umlčet i žurnalistu a spisovatele **Karla Havlíčka Borovského**, který ji ve svých novinových článcích ostře kritizoval.

Bachovský absolutismus

Bachovský absolutismus skončil až v roce 1859, kdy **císař František Josef I.** po neúspěších v zahraniční politice odvolal ministra Bacha a v následujícím roce vydal tzv. **Říjnový diplom**, kterým sliboval zavedení **parlamentního způsobu vlády**. V únoru 1861 pak byla přijata tzv. **Schmerlingova ústava**, která obnovovala v habsburské monarchii veřejnou politickou činnost. Jejím problémem ovšem bylo, že rozhodující pravomoci svěřovala do rukou ve Vídni sídlících ústředních orgánů habsburské monarchie – vlády a parlamentu (**říšské rady**). S tím ovšem nebyli spokojeni představitelé některých národů žijících v habsburské monarchii (např. Maďaři, Češi, Poláci, Jihoslované), kteří pro sebe požadovali určitou míru samostatnosti, třeba i v rámci habsburské monarchie. Přes tyto nedostatky vedlo vydání ústavy k **oživení politického a kulturního života**.

Obnovení ústavnosti

Signálem pro další výraznou změnu ve státoprávním uspořádání habsburské monarchie se stala **prusko-rakouská válka** v roce 1866. Po porážce v rozhodující bitvě této války u **Hradce Králové**

Rakousko-uherské vyrovnání

bylo Rakousko vytlačeno z rozhodování o záležitostech Německa. V následujícím roce pak došlo k **rakousko-uherskému vyrovnání**, které výrazně vycházelo vstříc požadavkům maďarské politické reprezentace. Habsburská monarchie byla rozdělena na dvě části: rakouské země včetně zemí českých (tzv. Předlitavsko) a uherské království (tzv. Zalitavsko). Tak vzniklo **Rakousko-Uhersko**. Oba celky spojoval společný **panovník, armáda, zahraniční politika a část financí**, ale každý měl svou vlastní vládu a parlament. Pro Zalitavsko byla obnovena platnost uherské ústavy z roku 1848, pro Předlitavsko byla vydána nová ústava **v prosinci 1867**. Základní principy tohoto uspořádání platily až do zániku habsburské monarchie v roce 1918.

Pro zájemce

Bachův absolutismus. Toto období obnovení absolutismu v habsburské monarchii, ke kterému došlo po porážce revoluce 1848–1849, je pojmenováno podle hlavní postavy vídeňské vlády – ministra vnitra Alexandra Bacha. Hlavními oporami bachovského absolutismu byla katolická církev, úřednictvo, armáda a policie. Formálně byl absolutismus obnoven tzv. *silvestrovskými patenty*, císařskými nařízeními z 31. prosince 1851, jimiž byla zrušena tzv. oktrojovaná (vnucená) ústava z roku 1849. Ze základních občanských práv byla potvrzena pouze rovnost před zákonem, zrušení poddanského vztahu rolníků a ochrana státem povolených náboženství. V hospodářské oblasti zaváděl nový režim svobodu podnikání, rušil dovozní cla a celní hranice uvnitř státu, umožňoval zakládání bank a akciových společností apod. Období bachovského absolutismu skončilo v červenci 1859 odvoláním ministra A. Bacha a vydáním tzv. *Říjnového diplomu* 20. října 1860.

Bachův absolutismus

Karel Havlíček Borovský (1821–1856), český žurnalista, spisovatel a politik. Pocházel z kupecké rodiny, gymnázium studoval v Německém (dnes Havlíčkově) Brodě, v Praze vstoupil do kněžského semináře, který pro prudký rozchod s církví opustil. Krátký čas strávil jako vychovatel v Rusku, své dojmy odtud zachytil v knize *Obrazy z Rus*. Od poloviny 40. let 19. století se účastnil českého veřejného života jako novinář (Pražské noviny, Národní noviny) a od července 1848 i jako poslanec říšského sněmu. Ve svých článcích vystupoval s požadavky pravdivosti a umělecké hloubky literární tvorby, snažil se o politické uvědomování svých čtenářů v duchu demokratických ideálů. Výjimečného literárního mistrovství dosahoval ve svých epigramech – krátkých satirických básních – ve kterých útočil zejména na státní moc, policii a církev. I po porážce revoluce v roce 1848 pokračoval Karel Havlíček Borovský dál ve své kritické novinářské činnosti, na což rakouská vláda reagovala jeho internací v tyrolském Brixenu (1851–1855). Právě zde vznikla Havlíčkova nejvýznamnější básnická díla – satirické skladby *Král Lávra*, *Křest svatého Vladimíra* a *Tyrolské elegie*. Necelý rok po svém návratu z Brixenu K. H. Borovský zemřel.

Karel Havlíček Borovský

František Josef I. (1830–1916), rakouský císař a český a uherský král z habsbursko-lotrinské dynastie. Jeho rekordně dlouhá 68 let trvající vláda začala v roce 1848, kdy se v 18 letech stal v Olomouci, kam dvůr utekl před vídeňskou revolucí, císařem místo svého strýce Ferdinanda V. Po nástupu Františka Josefa I. došlo v habsburské monarchii k obnovení absolutismu, jehož neudržitelnost se ukázala až na konci 50. let 19. století v souvislosti se zahraničněpolitickými neúspěchy. Poté se monarchie změnila v konstituční stát, ovšem silná pozice panovníka zůstala vždy zachována. Habsburská monarchie v době vlády Františka Josefa I. prošla řadou převratných změn v zahraniční i vnitřní politice, byla vytlačena ze svých pozic v Itálii a Německu, v roce 1867 získala dualistickou rakousko-uherskou podobu, některé její části včetně českých zemí zažily rozsáhlý průmyslový rozvoj atd. Osobní život císaře byl provázen řadou tragédií, mezi něž patřila vražda jeho manželky Alžběty, sebevražda jediného syna Rudolfa, poprava bratra Maxmiliána v Mexiku a zavraždění synovce a nástupce trůnu Františka Ferdinanda d'Este v Sarajevu, které se stalo bezprostřední příčinou vypuknutí 1. světové války. Osobně byl František Josef I. mimořádně pracovitý, ale bez fantazie a tvůrčí odvahy,

František Josef I.

přísně dbal na dodržování všech předepsaných forem života u dvora, měl smysl pro detaily a vynikal skvělou pamětí. Zemřel v průběhu 1. světové války 21. listopadu 1916, Rakousko-Uhersko ho přežilo o necelé dva roky.

4.3 Hospodářství a kultura českých zemí v 2. polovině 19. století

V 2. polovině 19. století zaznamenaly české země pozoruhodný **hospodářský i kulturní vzestup**. Už od 30. let se zde začala prosazovat průmyslová výroba, díky níž se postupně staly jednou z hospodářsky nejvyspělejších částí habsburské monarchie. Zpočátku se tovární výroba s využitím parních strojů uplatňovala především v **textilním průmyslu**, který se rozvíjel např. na Liberecku a Brněnsku, především v hornatých pohraničních oblastech českých zemí měl zázemí **keramický a sklářský průmysl**. Ve významných průmyslových střediscích (Plzeň, Praha, Liberec, Brno, Ostrava) postupně vznikaly velké **hutnické a strojírenské závody** a rostla **těžba uhlí** v ostravských, severočeských a kladenských dolech. Dokonalejší postupy začaly být využívány i v zemědělství, na něž byl navázán vyspělý český **potravinářský průmysl (cukrovarnictví, pivovarnictví, lihovarnictví)**. Na přelomu 19. a 20. století se začal rozmáhat **chemický průmysl** a výroba související s používáním elektrické energie a spalovacích motorů (elektrárny, automobilový průmysl atd.). S průmyslovým rozvojem českých zemí bylo spjato mnoho významných osobností – např. **František Křížík, Emil Škoda, Václav Klement, Václav Laurin, Emil Kolben** a řada dalších. Hospodářská vyspělost české společnosti se výrazně prokázala např. na **Zemské jubilejní výstavě v Praze v roce 1891**.

Rozvoj průmyslu v českých zemích

V souvislosti s průmyslovou revolucí se měnila také tvářnost české krajiny i podoba české společnosti. V českých zemích byla vybudována **železniční síť**, která propojila nejdůležitější centra a umožnila rychlou přepravu surovin, zboží i osob. Města se rozšiřovala, byly bourány středověké hradby a vznikala nová předměstí. V průmyslových oblastech žilo velké množství dělníků, jejichž životní podmínky byly zpočátku většinou velmi tíživé.

Velký posun zaznamenaly v 2. polovině 19. století i **česká kultura a umění**. Už v 50. letech – v době tzv. bachovského absolutismu – vznikla vrcholná díla **Karla Jaromíra Erbena** (sbírka *Kytice*) nebo **Boženy Němcové** (*Babička*). Uvolnění politických poměrů na začátku 60. let umožnilo i rozvoj spolkové a žurnalistické činnosti, byly založeny např. česká tělovýchovná a národní organizace **Sokol** nebo pěvecký spolek **Hlahol**. Začalo být vydáváno velké množství českých knih a novin. Do kultury vstoupila nová generace českých umělců – např. básník, spisovatel a žurnalista **Jan Neruda**, hudební skladatel **Bedřich Smetana**, malíř **Josef Mánes** a řada dalších. Významnou událostí se pak pro českou kulturu stalo v roce 1881 otevření **Národního divadla** (po požáru pak znovu v roce 1883), s nímž byla spjata celá generace českých umělců. Moderní umělecké směry konce 19. století se v českém prostředí přihlásily o slovo v roce 1895 **Manifestem české moderny**, který podepsali např. Otokar Březina, Antonín Sova nebo František Xaver Šalda. Světovou proslulost získala česká pěvkyně **Emma Destinová**. V architektuře se v českých zemích v druhé polovině 19. století vystřídal řada tzv. **historizujících slohů** (zejména novorenesance), na přelomu 19. a 20. století pak převládla **secese** a před 1. světovou válkou **česká moderna** a **kubismus**.

Rozmach české kultury

Pro zájemce

Průmyslová revoluce. Tento proces, který vedl ke vzniku moderní společnosti založené na průmyslové tovární velkovýrobě s rozsáhlým využitím strojů, začal už na konci 18. století v Anglii, v první polovině 19. století v některých státech západní a střední Evropy a USA a koncem 19. století v

Průmyslová revoluce

Rusku a Japonsku. Jako první zasáhla průmyslová revoluce textilní průmysl, kde zejména v bavlnářství začala být zaváděna tovární velkovýroba s využitím nových technických vynálezů. Průmyslovou revoluci v těžkém průmyslu umožnil vynález parního stroje (James Watt) v roce 1769, který zahájil „věk páry“. Rozsáhlé používání parního stroje v průmyslu vedlo k prudkému zvýšení těžby uhlí a výroby železa. Pára umožnila i revoluci v dopravě, proto rychle rostla železniční síť v západní a později i střední a východní Evropě. Průmyslová revoluce přinesla i masivní využití vědeckých poznatků ve výrobě. Od druhé poloviny 19. století se těžiště světové ekonomiky postupně přenáší do USA, na přelomu století předstihl tento stát Velkou Británii ve výrobě uhlí a železa a ve výrobě bavlny. Počátek 20. století je v USA spjat s rozmachem automobilového průmyslu, který je charakteristický pásovou výrobou a velkými výrobními linkami (např. továrny Henryho Forda). Pro dělnictvo byly zpočátku důsledky průmyslové revoluce problematické, úmorná tovární práce a život ve špinavých a přeplněných městech se negativně podepisovaly na zdraví a délce života dělníků, rozsáhle byla rovněž využívána levnější pracovní síla žen a dětí. Sociální napětí mezi dělnictvem, charakterizované šířením socialistických myšlenek, vedlo jednotlivé vlády k řadě opatření, která se týkala např. délky pracovní doby, sociálního a zdravotního pojištění, úpravy pracovních podmínek apod. V dlouhodobém výhledu přinesla ovšem průmyslová revoluce růst životní úrovně pro všechny vrstvy obyvatelstva.

František Křižík (1847–1941), český elektrotechnik, vynálezce a podnikatel. Pocházel z velmi chudých poměrů, maturitu na české reálce v Praze nesložil, protože neměl na zaplacení poplatků. Křižíkův první vynález je spjat s jeho zaměstnáním u železnice, kde zdokonalil signalizační zařízení. Velký úspěch mu přinesla konstrukce obloukové lampy, za kterou dostal na elektrotechnické výstavě v Paříži v roce 1881 zlatou medaili. S Křižíkovým jménem byly spjaty projekty veřejného osvětlení českých měst, elektrických pouličních drah a první elektrifikované železniční trati v Rakousku-Uhersku, která vedla mezi Tábořem a Bechyní. Velkou popularitu mu přinesla jíím navržená světelná fontána na pražské Jubilejní výstavě v roce 1891. Křižíkova továrna, založená roku 1880 původně v Plzni, vyráběla po přemístění do pražského Karlína kromě obloukových lamp i elektrická dynamo, motory, lustry atd. Bohužel Křižíkova obchodní zdatnost nedosahovala jeho vynikajících technických schopností, zadlužil se a po nucené přeměně továrny na akciovou společnost v roce 1917 odešel do ústraní.

František
Křižík

Emil Kolben (1862–1943), český elektrotechnik, vynálezce a podnikatel. Tento propagátor využití střídavého proudu měl to štěstí, že po absolvování pražské techniky získal stipendium, které mu umožnilo získat neocenitelné zkušenosti v zahraničí. (V USA pracoval dokonce jako asistent u T. A. Edisona.) Po návratu do českých zemí založil v roce 1896 v Praze-Vysočanech továrnu Kolben a spol., která vyráběla elektrické stroje a přístroje, obloukové lampy atd. Slučováním s dalšími podniky nakonec vznikl strojírenský koncern Českomoravská-Kolben-Daněk (ČKD), který rychle dosáhl mezinárodního uznání výrobou elektrických motorů, turbín, transformátorů, kompletních zařízení pro vodní i parní elektrárny atd. Emil Kolben v ČKD zastával funkci vrchního ředitele a místopředsedy správní rady. Kvůli židovskému původu musel ale po obsazení českých zemí nacistickým Německem své funkce opustit a v roce 1943 zemřel v židovském ghettu v Terezíně.

Emil Kolben

Manifest České moderny. Tento programový dokument nastupující generace českých literárních tvůrců byl otištěn v roce 1895 v časopise Rozhledy. Sestavil ho Josef Svatopluk Machar s Františkem Xaverem Šaldou a podepsali ho Otokar Březina, Antonín Sova, Vilém Mrštík a další. Manifest obsahoval kromě politických požadavků všeobecného hlasovacího práva a ochrany utlačovaných vrstev i program literární – autoři se v něm zasazovali za nezávislost tvůrců, za právo na svobodný literární projev a kritický soud. Literatura se měla vymanit ze služebnosti politice a její nejvyšší hodnotou měla být vnitřní pravdivost. Přibližně ve stejné době se podobná stanoviska objevila i v dalších evropských literaturách – např. slovinské nebo bulharské.

Manifest
České
moderny

Miroslav Tyrš (1832–1884), český umělecký kritik a historik umění a organizátor tělovýchovného hnutí v českých zemích. Zejména s ním a s Jindřichem Fügnerem je spjata založení *Tělocvičné jednoty pražské* v roce 1862, která od roku 1864 nesla název *Sokol Pražský*. Miroslav Tyrš se věnoval výchově cvičitelského sboru, vypracoval sokolské řády v duchu demokracie a českého vlastenectví, rozvíjel i

Miroslav Tyrš

zakládání sokolských jednot na venkově. Zejména díky jeho úsilí se mohl v Praze konat v roce 1882 první všesokolský slet. Tyrš zasahoval i do politického života – od roku 1869 byl poslancem zemského sněmu a v roce 1873 byl zvolen i do říšské rady za okres Tábor. Neméně důležitá byla i jeho činnost vědecká – svými články a statěmi položil základy novodobé české výtvarné kritiky, zabýval se zejména studiem antického a renesančního umění, ale i soudobé výtvarné produkce. V roce 1882 byl jmenován mimořádným profesorem na pražské univerzitě. Tragicky zahynul během léčebného pobytu v horské vesničce Oetz v Tyrolských Alpách v srpnu 1884.

Jan Neruda (1834–1891), český básník, dramatik, prozaik a novinář. Vůdčí představitel literární generace májovců absolvoval gymnázium, nedokončil studia práv a filozofie a poté se definitivně rozhodl pro novinářskou dráhu. V roce 1860 vstoupil do redakce časopisu *Čas*, ale jeho nejdůležitější žurnalistické působení bylo spjato od roku 1865 s mladočeskými *Národními listy*, do nichž psal mj. své proslulé fejetony, podepisované často trojúhelníčkem. Přestože proslul jako vynikající tanečník a skvělý společník, zůstal celý život starým mládencem. Dojmy z dětství prožitého na Malé Straně se inspiroval ve své nejproslulejší próze *Povídky malostranské*, v níž zachytil pestrou mozaiku lidí a lidiček. Do poezie vstoupil Neruda v roce 1858 básnickou sbírkou *Hřbitovní kvítí*, která zůstala pro svůj pesimismus a drsnost výrazu ve své době nepochopena. I většina dalších Nerudových básnických sbírek (*Knihy veršů*, *Písně kosmické*, *Balady a romance*, *Prosté motivy*, *Zpěvy páteční*) byla pro současníky poněkud ve stínu autorovy prozaické a novinářské činnosti a jako zdroj moderní české poezie je objevila až následující literární generace.

Ema Destinová (1878–1930), česká pěvkyně světové proslulosti. Vlastním jménem Emilie Pavlína Kittlová, svůj umělecký pseudonym převzala po své učitelce zpěvu. Byla všestranně umělecky nadaná – dlouho váhala mezi hudbou, literaturou a malířstvím. Poprvé tato sopranistka úspěšně vystoupila v roce 1898, poté účinkovala v řadě předních operních scén světa – mj. v Berlíně, Paříži, Londýně a New Yorku. Vynikla zejména v italské a francouzské opěře, dále i v dílech R. Wagnera a B. Smetany. Za 1. světové války byla kvůli odhalené spolupráci s protirakouským odbojem internována na svém zámku ve Stráži nad Nežárkou, poté se jí už nepodařilo úplně obnovit přerušenu uměleckou kariéru.

4.3.1 Novorenesance a secese

Novorenesanční umělecký sloh, programově navazující na renesanci, se projevil zejména v poslední třetině 19. století. Díky vynikajícím architektům novorenesance překonala nepůvodnost jiných historizujících slohů, které se vracely do minulosti, a tvůrčím způsobem se uplatnila při stavbě

reprezentačních a kulturních světských budov (divadla, muzea, školy). Mezi významné architektky tohoto uměleckého stylu patřil např. v Německu **J. G. von Semper**, v českých zemích pak **J. Zítěk**, **J. Schulz**, **A. Wiehl** atd. K pozoruhodným novorenesančním stavbám patří např. budovy Národního divadla, Národního muzea a Rudolfiny v Praze nebo zámek v Průhonicích.

Posledním univerzálním výtvarným slohem, který se objevil na přelomu 19. a 20. století, byla **secese** (latinsky *odloučení*, *odštěpení*). Název tohoto slohu naznačuje odklon od dosud převládajících historizujících slohů – novogotiky a novorenesance. Počátky secese můžeme nalézt v německém mluvícím prostředí (Mnichov, Vídeň) 90. let 19. století, tento sloh ale výrazně poznamenal i francouzské a anglické prostředí. Mezi typické znaky secese patří **ornamentálnost, dekorativnost, časté využití rostlinných motivů, asymetrie, křivek a lomených barev**. Secese se uplatnila **ve všech druzích výtvarného umění, ve výrobě šperků, nábytku, skla, porcelánu i v architektuře**. Česká secese se výrazně projevila v **architektuře** (Jan Kotěra, Dušan Jurkovič), **v malířství a grafice** (Vojtěch Preissig, **Alfons Mucha**, Jan Preisler) nebo v **sochařství** (František Bílek, Ladislav Šaloun).

Pro zájemce

Alfons Mucha (1860–1939), český malíř a grafik. Začínal svoji uměleckou dráhu jako dekorační malíř, od roku 1885 studoval na mnichovské akademii a od roku 1888 žil v Paříži, kde pracoval především jako ilustrátor pro pařížská nakladatelství a časopisy. Světového úspěchu dosáhl svou plakátovou tvorbou, zejména ho proslavil plakát pro pařížskou herečku Sarah Bernhardtovou. Je považován za jednoho z nejvýznamnějších tvůrců evropské secese. Od roku 1904 působil Mucha střídavě v USA a Francii, do Prahy se vrátil roku 1910. Zde pracoval např. na výzdobě Obecního domu a na monumentálním cyklu *Slovanská epopej*. V samostatném československém státě se podílel na navrhování známek a bankovek.

Alfons Mucha

4.4 Česká společnost a politika od rakousko-uherského vyrovnání do 1. světové války

Rakousko-uherské vyrovnání v roce 1867 znamenalo pro českou veřejnost velké zklamání, protože neřešilo státoprávní požadavky Čechů. Čeští politici pro tyto své požadavky, označované jako **české historické právo**, nacházeli podporu na masových shromážděních českého obyvatelstva – tzv. **táborech**. Řešením napjaté situace se měly stát v roce 1871 tzv. **fundamentální články** (fundamentálky), což byl plán česko-rakouského vyrovnání, který by vytvořil z Českého království určitý zvláštní celek v rámci Rakouska-Uherska. Mělo dojít k ustavení české zemské vlády a posílení pravomocí českého zemského sněmu. Císař František Josef I. rovněž přislíbil, že se nechá **korunovat na českého krále**. Pro odpor maďarských a německých politiků se ovšem fundamentální články ani korunovace nakonec neuskutečnily.

Neúspěšné
fundamentální
články

Čeští politici se poté uchýlili k tzv. **pasivní politice**, při které se odmítali účastnit zasedání zastupitelských orgánů – zemských sněmů i říšské rady. Tento napohled hrdý a zásadový postoj je ovšem zbavoval možnosti výrazněji ovlivňovat aspoň v dílčích záležitostech politické dění. Český veřejný život tehdy formovaly zejména dva politické proudy – tzv. **staročeši** (např. František Palacký a František Ladislav Rieger) a **mladočeši** (např. Karel Sladkovský a bratři Julius a Eduard Grégrovi). Tyto skupiny ovšem zpočátku působily v rámci jedné politické strany, která nesla název **Národní strana**. Zatímco staročeši se při prosazování národních požadavků chtěli opírat o **českou šlechtu**, mladočeši měli zázemí zejména ve středních vrstvách českého národa – **měšťanstvu, bohatších rolnících a inteligenci**. Pod tlakem mladočechů nakonec čeští politici pasivní politiku opustili a nejenže v roce 1879 začali zasedat v říšské radě, ale stali se i přímo součástí vládní koalice. Za svoji vstřícnost při podpoře vlády, v jejímž čele stál **hrabě Eduard Taaffe**, ale získali jen menší ústupky (v rámci tzv. **drobečkové politiky**), a to zejména v oblasti školství a zavádění češtiny jako úředního jazyka.

Staročeši a
mladočeši

Tyto ústupky ovšem ještě zostrily spory mezi Čechy a Němci v českých zemích. Němci, kteří v této době tvořili asi třetinu obyvatel Čech a čtvrtinu obyvatel Moravy a původně byli ekonomicky i kulturně vyspělejší než Češi, se stále více cítili ohroženi vzrůstajícím hospodářským, politickým i kulturním vlivem početnějšího českého obyvatelstva. Výsledkem bylo rostoucí odcizení mezi oběma národy a vypjaté česko-německé spory, při nichž každá ze stran pocítovala posílení té druhé jako vlastní ohrožení. Řešením této neutěšené situace měly být v roce 1890 tzv. **punktace**, pokus o česko-německé vyrovnání, při kterém by bylo území Čech v podstatě rozděleno podle národnostního principu. Česká veřejnost ovšem punktace odmítla a staročeši, kteří je prosazovali, na to doplatili drtivou volební porážkou a následnou politickou bezvýznamností.

Punktace

Vítězní mladočeši ovšem museli čelit novým politickým stranám, které vznikaly v souvislosti s pronikavými změnami v české společnosti. Už od 70. let 19. století působila v českých zemích **Československá sociálně demokratická strana dělnická**, která hájila především zájmy vzrůstajícího počtu dělníků. **Agrární strana**, do jejíhož čela se postupně propracoval **Antonín**

Diferenciace
politické scény

Švehla, zastupovala rolnický venkov, **katolické neboli křesťansko-sociální strany** nacházely ohlas v křesťansky cítících skupinách obyvatelstva, **národně sociální strana** sdružovala národně smýšlející dělníky i některé příslušníky středních vrstev. Nepřehlédnutelnou postavou české politické scény se stal od 80. let 19. století **Tomáš Garrigue Masaryk**. I když jeho vlastní politická strana – nejčastěji označovaná jako **realistická** – nebyla příliš početná a voličsky silná, on sám velmi výrazně zasahoval do společenského a politického života. Velmi podobné politické strany jako mezi Čechy vznikaly i mezi německým obyvatelstvem českých zemí.

Vliv tradičních i nově vznikajících politických stran byl ovšem výrazně závislý na volebním právu do zastupitelských orgánů, které se původně nevztahovalo na méně majetné voliče a také na ženy. Velkou změnou se v tomto směru stala volební reforma v Předlitavsku v roce 1896, která poprvé umožnila volit nemajetným mužům v tzv. **páté volební kurii**. Všeobecné a rovné volební právo pro muže ve věku od 24 let pro volby do říšské rady bylo pak uzákoněno v roce 1906 a poprvé se podle tohoto zákona volilo v následujícím roce. (Ženy získaly volební právo až v období Československé republiky.)

Reformy
volebního
práva

Pro zájemce

Karel Sladkovský (1823–1880), český novinář a politik. Pocházel z rodiny malostranského krejčího, studoval gymnázium a filozofii v Praze a po absolvování práv ve Vídni se vrátil v revolučním roce 1848 do Prahy. Stal se jedním z vůdců radikálních studentů, účastnil se bojů na barikádách a po porážce povstání se zapojil i do tajného protirakouského spiknutí. V květnu 1849 byl společně s ostatními účastníky spiknutí zatčen a odsouzen k trestu smrti, který mu byl změněn na dvacet let vězení. Po propuštění v roce 1857 žil pod kontrolou policie a do veřejného života se mohl vrátit až počátkem 60. let 19. století. Pracoval pak jako žurnalista mj. v Národních listech, stal se poslancem českého zemského sněmu a jedním z vedoucích představitelů demokratického křídla české politické reprezentace. Po vzniku mladočeské strany v roce 1874 se stal jejím předsedou a z této funkce aktivně ovlivňoval český politický život, mj. měl velkou zásluhu na vybudování Národního divadla.

Karel
Sladkovský

Julius Grégr (1831–1896), český politik, právník a novinář. Narodil se v rodině lesmistra v Březhradu u Hradce Králové, mládí strávil nedaleko Písku. Po studii práv v Praze a soudní praxi si otevřel advokátní kancelář ve Frýdlantu v severních Čechách, ale od roku 1860 se začal plně věnovat politice. Získal povolení pro vydávání prvních českých politických novin – Národních listů, ve kterých působili mj. i přední čeští spisovatelé Jan Neruda, Vítězslav Hálek nebo Jakub Arbes. Společně se svým bratrem Eduardem Grégrem se postavil do čela mladočeského proudu v české politice, byl poslancem v českém zemském sněmu i v rakouské říšské radě. Podílel se na všech důležitých akcích české politiky v 60. až 90. letech 19. století. V roce 1891 stál u triumfu mladočechů při volbách do říšské rady, ale brzy poté odešel kvůli těžké nemoci do ústraní.

Julius Grégr

Antonín Švehla (1873–1933), český politik. Přední představitel agrární strany se narodil v Hostivaři u Prahy, studoval na gymnáziu a odborné hospodářské škole a od konce 90. let 19. století se angažoval v politickém životě. Díky svému politickému talentu se stal nejprve faktickým a od roku 1909 i formálním vůdcem agrární strany, jejíž členskou základnu rozšířil o střední a malé rolníky. Za první světové války se podílel na domácím protirakouském odboji a byl jedním z organizátorů převratu 28. října 1918. Díky Švehlově obratné politice se agrární strana – pod názvem *Republikánská strana československého venkova* – stala i díky jí řízené pozemkové reformě nejsilnější politickou stranou v ČSR. Švehla sám od roku 1922 zastával funkci premiéra, v níž se zasloužil o upevnění demokratického zřízení nového státu. V roce 1927 se jednoznačně postavil za znovuzvolení T. G. Masaryka do prezidentské funkce, ale koncem 20. let musel pro vážné onemocnění odejít z politického života.

Antonín
Švehla

Eduard Taafe (1833–1895), rakouský politik. Šlechtický rod, z něhož pocházel, byl původem z Irska a v 18. století se jedna z jeho větví usídlila v českých zemích. Eduard Taafe vystudoval práva ve Vídni a

Eduard Taafe

poté zahájil službu ve státní správě habsburské monarchie (mj. 1861–1863 místodržitelství rada v Praze, 1863–1867 zemský prezident Solnohradska). V roce 1879 byl jmenován předsedou vlády rakouské části Rakouska-Uherska a v této funkci vydržel rekordních 14 let. Jeho politice chyběla viditelná dlouhodobá koncepce, ale vyznačovala se nesmírně úspěšným manévrováním a improvizací. (Sám Taaffe žertem mluvil o „vytloukání klínu klínem.“) Přiměl českou politickou reprezentaci ke vstupu do říšské rady i k podpoře vlády, na šíření socialistických myšlenek mezi dělnictvem reagoval jednak zostřenou represí, jednak sociálním zákonodárstvím (mj. omezení délky pracovní doby, zákaz dětské práce, nemocenské a úrazové pojištění apod.). Za jeho vlády prožila habsburská monarchie jedno z nejstabilnějších období ve svých dějinách, došlo i k částečnému zrovnoprávnění češtiny s němčinou na úradech (tzv. *Stremayrova jazyková nařízení*) a ve školství (mj. rozdělení pražské univerzity na českou a německou). K Taafově odstoupení v roce 1893 rozhodující měrou přispěl neúspěch pokusu o česko-německé vyrovnání (tzv. punktace), který znamenal rozpad vládní koalice.

Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937), český filozof, sociolog a politik. Po studiu na gymnáziu v Brně a ve Vídni absolvoval filozofickou fakultu vídeňské univerzity, v roce 1878 se habilitoval svým spisem *Sebevražda* a v letech 1882–1914 působil jako profesor filozofie a sociologie Univerzity Karlovy v Praze. V roce 1878 se jeho manželkou stala emancipovaná Američanka Charlotta Garrigue. Masaryk aktivně zasahoval do veřejného života v českých zemích, mj. založil časopis *Atheneum* a výrazně se zapojil do sporů o pravost *Rukopisů královédvorského a zelenohorského*. Na přelomu 19. a 20. století se v tzv. hilsneriádě postavil proti pověře o židovské rituální vraždě. Napsal rovněž řadu významných spisů, mezinárodní proslulost získaly zejména jeho práce *Otázka sociální a Rusko a Evropa*. Stal se zakladatelem tzv. realistického hnutí, které usilovalo o modernizaci české politiky, jím vedená politická strana sice nezískala masovou podporu, ale soustředila ve svých řadách významné představitele české inteligence. Po vypuknutí 1. světové války odešel Masaryk do emigrace a v zahraničí zahájil boj proti habsburské monarchii. Spolu s M. R. Štefánikem a E. Benešem organizoval vznik československých vojenských jednotek – legií a získal podporu dohodových mocností pro vznik nezávislého Československa. Po vzniku republiky byl zvolen v listopadu 1918 jejím prezidentem a tento úřad zastával až do své abdikace v prosinci 1935. Ve své funkci usiloval o udržení a upevnění demokratického zřízení, byl a je považován za zakladatele a symbol československého státu. Poslední období svého života strávil na zámku v Lánech, kde také 2. září 1937 zemřel.

Tomáš
Garrigue
Masaryk

4.5 První světová válka a vznik Československa (1914–1918)

4.5.1 Průběh 1. světové války

První světová válka vznikla jako konflikt mezi tzv. **Ústředními mocnostmi** (Německo, Rakousko-Uhersko, Turecko a Bulharsko) a tzv. **Dohodou**, která byla zpočátku tvořena Francií, Velkou Británií a Ruskem. V průběhu války se pak na stranu těchto dohodových mocností přidaly i další významné státy – Japonsko, Itálie a v roce 1917 i Spojené státy americké. Celkem se tohoto válečného konfliktu nakonec aktivně zúčastnilo 34 států.

Příčiny 1.
světové války

Mezi základní příčiny 1. světové války patřily rozpory mezi velmocemi, mezi které se např. řadilo dlouhodobé napětí mezi Německem a Francií, dále spory mezi Ruskem a Rakousko-Uherskem o vliv na Balkáně nebo snaha Velké Británie a Francie zabránit Německu v rozšiřování jeho mocenského vlivu a získávání dalších kolonií.

Bezprostřední příčinou války se stal **atentát na následníka rakousko-uherského trůnu Františka Ferdinanda d'Este**, který na něho 28. června 1914 v Sarajevu spáchali příslušníci tajné skupiny **Mladá Bosna** ve spolupráci se srbskou organizací **Černá ruka**. Rakousko-Uhersko obvinilo z atentátu Srbsko, a když to odmítlo splnit některé podmínky rakouského ultimáta, vyhlásilo mu 28. července 1914 válku. V následujících dnech pak do válečného konfliktu vstoupila v souladu s podepsanými spojeneckými smlouvami řada dalších států, a válka se tak stala světovou. V jejím čtyřletém průběhu válčící strany zmobilizovaly kolem 70 milionů vojáků, z nichž kolem 10 milionů padlo. Válka těžce

Rozsah a
dopady
válečného
konfliktu

doléhala i na civilní obyvatelstvo v zázemí (např. v zásobování potravinami), protože bojující státy se snažily využít většinu svých hospodářských zdrojů pro vojenské účely. V průběhu války byla masově používána moderní vojenská technika – účinné dělostřelectvo, kulometry, tanky, letadla, ponorky, otravné plyny atd.

I když se bojovalo i např. v Africe a na Blízkém východě, hlavní válečné fronty se nacházely v Evropě. Srbsku se nejprve podařilo zastavit útok rakousko-uherské armády, ale když se proti němu postavilo i Bulharsko, nedokázali Srbové čelit náporu svých protivníků. V roce 1915 vstoupila do války na straně Dohody i **Itálie**, která si činila nároky na část území Rakouska-Uherska. Na východní frontě bojovaly proti početnějším ruským armádám lépe vyzbrojené rakouské a německé jednotky. V roce 1917 se ale v důsledku revolučních událostí ruská armáda v podstatě rozpadla a **bolševici**, kteří převzali v Rusku moc, uzavřeli v březnu 1918 s Německem a Rakouskem-Uherskem mír, aniž se přitom ohlíželi na mínění dalších dohodových států.

Vývoj na válečných frontách

Rozhodující pro výsledek celé války se stala **západní fronta**, na níž stáli proti sobě na jedné straně Francouzi a Britové, na straně druhé pak Němci. Těm se zpočátku podařilo rychlým útokem přes Belgii a Lucembursko proniknout až téměř k Paříži, kde byli zastaveni v bitvě na řece Marne. V dalším průběhu vojenských operací se úporně bojovalo v prostoru východní Francie. Zvláště těžké bitvy s obrovskými počty obětí na obou stranách, při nichž ani jedna ze stran nedokázala rozhodujícím způsobem zvítězit, se odehrály u francouzské pevnosti **Verdunu** a na řece **Sommě**. V roce 1917 vstoupily do války na straně Dohody i **Spojené státy americké** a početní američtí vojáci posílili britské a francouzské jednotky na západní frontě. To výrazně přispělo k vítězství dohodových mocností, které tak získaly rozhodující vojenskou i hospodářskou převahu. V říjnu 1918 se fakticky rozpadlo Rakousko-Uhersko a **11. listopadu 1918** požádalo o mír i Německo. Tím 1. světová válka skončila.

Pro zájemce

Černá ruka. Tajná srbská organizace, jejíž skutečný název byl *Sjednocení nebo smrt*. Byla založena roku 1911 a její jádro tvořili zejména mladí důstojníci srbské armády. Cílem organizace bylo sjednocení všech jižních Slovanů v tzv. Velkém Srbsku. Nejzávažnější akcí, na níž se Černá ruka podílela, byl atentát na následníka rakouského trůnu Františka Ferdinanda v bosenském Sarajevu (28. 6. 1914), který se stal bezprostřední příčinou vypuknutí 1. světové války. V průběhu války se činnost Černé ruky stala pro srbskou vládu nepohodlnou, a proto došlo k její likvidaci.

Černá ruka

Zákopová válka. Tento způsob boje byl charakteristický pro 1. světovou válku. Jeho typickým rysem byla převaha bránící se strany nad nekrytými jednotkami útočnicka, které jen stěží a za cenu obrovských ztrát překonávaly střelecké zákopy obránců, kryté drátěnými zátarasy a účinnou kulometnou a dělostřeleckou palbou. Navíc bránící se strana většinou přesunula díky železniční síti na ohrožené místo své zálohy mnohem rychleji, než dokázaly postupovat rozstříleným a často rozbahněným terénem pěší jednotky útočnicka. Výsledkem těchto faktorů byl poměrně malý pohyb linií, který se projevoval zejména na západní frontě. Zde od podzimu roku 1914 obě dvě strany vybudovaly od moře až ke švýcarským hranicím důmyslný systém zákopů, který se dal jen nesnadno zdotat. K zákopové válce došlo ale i na dalších frontách 1. světové války. Východiskem ze slepé uličky zákopové války se mohly stát některé taktické a technické novinky, které se zejména v závěrečné fázi 1. světové války začaly používat. Patřilo k nim nasazení úderných skupin, které obcházely hlavní střediska odporu protivníka a pronikaly do nekrytého prostoru. Novým bojovým prostředkem se staly tanky, které rychle prorážely nepřátelské linie a poskytovaly útočící pěchotě nezbytnou podporu. Své možnosti částečně naznačilo i letectvo, které mohlo ničit komunikační trasy a přisunované zálohy protivníka.

Zákopová válka

Wilsonových 14 bodů. Program prezidenta USA Woodrowa Wilsona o uspořádání světa po skončení

Wilsonových 14 bodů

1. světové války, který byl vyhlášen dne 8. ledna 1918. Wilson tehdy ve svém projevu k americkému Kongresu formuloval zásady poválečného světového řádu, který měl stát na nových základech. V jeho programu se objevilo mj. odstranění překážek v mezinárodním obchodu, zásada otevřené diplomacie bez tajných dohod, rovný přístup ke zdrojům surovin a svoboda plavby v mezinárodních vodách. Světový mír měl být zabezpečen všeobecným odzbrojením, v otázce kolonií měla být brána v potaz vůle místního obyvatelstva. Pro další osudy českých zemí a obecně střední Evropy byly důležité body, které předpokládaly autonomii pro národy Rakouska-Uherska a nové vymezení hranic na základě sebeurčení národů. Program předpokládal i zřízení nezávislého Polska s přístupem k Baltskému moři a vyklizení území okupovaných v průběhu 1. světové války. Poslední bod se týkal zřízení mezinárodní organizace – Společnosti národů – která by zprostředkovala spolupráci mezi státy a zajistila světový mír. Ne všechny zásady Wilsonova programu se podařilo prosadit (USA do Společnosti národů nakonec vůbec nevstoupily), přesto ale mělo Čtrnáct bodů velký význam pro podobu světa po 1. světové válce.

4.5.2 Cesta ke vzniku Československa v průběhu 1. světové války

Česká veřejnost přijala vypuknutí 1. světové války s tísnivými pocity, které výrazně kontrastovaly s vlasteneckým nadšením většiny Němců. Zatímco čeští vojáci neprojevovali žádný výrazný zápal pro boj proti slovanským Srbům a Rusům, čeští politici spíše vyčkávali. I když měli vůči habsburské monarchii řadu výhrad, většinou si nedokázali představit existenci českých zemí mimo její rámec. Někteří z nich byli také po vypuknutí války uvězněni v důsledku zostřujících se opatření rakouské státní moci. České země sice nebyly přímo postiženy válečnými operacemi, ale na většinu obyvatelstva těžce doléhal stupňující se nedostatek potravin a dalších životních potřeb.

Postoje české veřejnosti k válce

Výjimku mezi českými politiky představoval **Tomáš Garrigue Masaryk**, který po vypuknutí války odjel do zahraničí a zahájil boj za osamostatnění českých zemí. Jeho nejdůležitějšími spolupracovníky se v emigraci stali sociolog Edvard Beneš a slovenský astronom a průkopník letectví **Milan Rastislav Štefánik**. Jejich společným cílem bylo získat státy Dohody pro myšlenku rozbití Rakouska-Uherska a vytvoření samostatného českého (československého) státu. To nebylo vůbec snadné, protože dohodové mocnosti se obávaly nestability ve střední Evropě, kterou by zánik habsburské monarchie mohl přinést. V únoru 1916 byla v Paříži vytvořena **Česká**, později **Československá národní rada**, která se stala vrcholným orgánem československého zahraničního odboje. Přímo v českých zemích působila tajná odbojová organizace **Maffie**, která jednak měla dodávat dohodovým státům špionážní informace, jednak měla ovlivňovat politický život. Z českých a slovenských emigrantů a bývalých válečných zajatců se formovaly **československé legie**, které ve **Francii, Rusku a Itálii** po boku dohodových vojáků bojovaly proti ústředním mocnostem. Pomoc československému zahraničnímu odboji poskytly i **krajanské organizace Čechů a Slováků** v USA i dalších dohodových zemích.

T.G. Masaryk a boj za samostatný stát

Postupně se měnila situace i v českých zemích. Nový rakouský císař **Karel I.**, který po smrti Františka Josefa I. nastoupil na trůn v roce 1916, se snažil změnami vnitřní i zahraniční politiky zachránit habsburskou monarchii, jejíž vojenská situace se zhoršovala. V květnu 1917 vyzvalo přes 200 českých spisovatelů a dalších představitelů českého kulturního života **Manifestem českých spisovatelů** české politiky, aby hájili zájmy svého národa. Za této situace převážil i v české domácí politice odklon od Rakouska-Uherska a orientace na vytvoření samostatného státu. V **Tříkrálové deklaraci** v lednu 1918 vyhlásili čeští poslanci právo na sebeurčení Čechů a Slováků. Rozhodujícím českým politickým orgánem se stal **Národní výbor**, v němž byli zastoupeni představitelé nejdůležitějších českých politických stran.

Změny v domácí politice

Na podzim roku 1918 už byla situace Rakouska-Uherska beznadějná. Obrovské ztráty na frontách i těžká zásobovací situace zvyšovaly odpor obyvatelstva proti válce i státní moci. Množily se vzpoury v rakouské armádě. Dohodové mocnosti definitivně přestaly s existencí habsburskou monarchií počítat. V září 1918 se Československá národní rada v Paříži přeměnila v **prozatímní československou vládu**.

Vznik samostatného Československa

Rozhodující se staly události **28. října 1918**. Když toho dne vešlo ve známost, že Rakousko-Uhersko požádalo o mír, pochopila to česká veřejnost jako kapitulaci a konec habsburské monarchie. Lidé začali živelně vyhlášovat samostatnost a Národní výbor převzal moc v českých zemích. O dva dny později – 30. října 1918 – se k vyhlášení Československa přidali tzv. **Martinskou deklarací** i zástupci Slováků. Prezidentem nového státu – Československé republiky – byl **14. listopadu 1918** na první schůzi Národního shromáždění (parlamentu) zvolen **T. G. Masaryk**.

Pro zájemce

Milan Rastislav Štefánik (1880–1919), slovenský vědec, politik a voják. Tento pozdější generál francouzské armády a vůdčí činitel boje za samostatné Československo pocházel z rodiny slovenského evangelického faráře. Studoval v Praze, kde patřil k představitelům nové generace slovenské inteligence. V roce 1904 odešel do Francie a věnoval se zde astronomickým výzkumům. Astronomická a meteorologická pozorování uskutečňoval i na různých místech světa, přičemž také plnil diplomatická a zpravodajská posláná ve prospěch francouzské vlády. Po vypuknutí 1. světové války i přes vážnou chorobu vstoupil dobrovolně do francouzské armády a prodělal letecký výcvik. Účastnil se bojů ve Francii a Srbsku, v roce 1916 byl pověřen organizací meteorologické služby ve francouzské armádě. Koncem roku 1915 navázal Štefánik kontakty s T. G. Masarykem a rodícím se československým zahraničním odbojem ve Francii, kterému zprostředkoval kontakt s vlivnými francouzskými politickými kruhy. Stal se členem a posléze místopředsedou Československé národní rady a mimořádně se zasloužil se o budování československých vojenských jednotek ve Francii, Itálii a Rusku. V červnu 1918 mu byla propůjčena generálská hodnost a v říjnu téhož roku byl jmenován ministrem vojenství v prozatímní československé vládě. Při návratu do již samostatného československého státu se stal 4. května 1919 obětí letecké havárie ve Vajnorech nedaleko Bratislavy.

Milan Rastislav
Štefánik

Karel I. (1887–1922), rakouský císař z dynastie habsbursko-lotrinské. Poslední panovník rakousko-uherské monarchie byl prasnovcem císaře Františka Josefa I. Původně mu byla určena vojenská kariéra a mj. studoval v Praze práva, ale po zavraždění arcivévody Františka Ferdinanda d'Este v Sarajevu v červnu 1914 se stal následníkem trůnu habsburské monarchie. K vládě nastoupil v listopadu roku 1916 po smrti Františka Josefa I. Pokoušel se o vymanění Rakouska-Uherska z 1. světové války a o jeho přebudování ve federativním duchu. Obnovil v monarchii parlamentní život a amnestoval politické vězně, ale rozpadu habsburského soustátí stejně nezabránil. Po zániku Rakouska-Uherska odjel v listopadu 1918 do Švýcarska. V roce 1921 se dvakrát vrátil do Maďarska a pokusil se získat uherský trůn, po zmaření těchto pokusů byl internován na portugalském ostrově Madeira v Atlantickém oceánu, kde v dubnu 1922 zemřel.

Karel I.

Krajanské organizace. Při vzniku samostatného Československa sehrály významnou úlohu organizace českých a slovenských vystěhovalců, které existovaly v zemích bojujících za 1. světové války proti Rakousku-Uhersku a Německu. Ve Francii žilo před 1. světovou válkou asi 10 tisíc Čechů a Slováků, nejvíce z nich v Paříži (asi dva tisíce). Centrem krajanské činnosti byla pařížská organizace Sokola a vzdělávací spolek Rovnost. Po vypuknutí války vznikl v Paříži koordinační výbor, který organizoval nábor dobrovolníků z řad krajanů do Cizinecké legie. Postupně se Francie stala centrem československého zahraničního odboje, Paříž sídlem Československé národní rady a od října 1918 i prozatímní československé vlády. Významnou úlohu sehrálo i české a slovenské krajanské hnutí v USA, kde před válkou žilo asi 600 tisíc Čechů a téměř tolik Slováků. Největší české kolonie se nacházely ve státu Illinois, asi 100 tisíc Čechů žilo Chicagu. Centrem slovenské emigrace byl stát Pennsylvanie a asi 25 tisíc Slováků žilo v Clevelandu. Zpočátku se české krajanské hnutí v USA v podpoře boje za

Krajanské
organizace

samostatné Československo štěpilo podle náboženského hlediska, zatímco nekatolické spolky ho podpořily hned po vypuknutí války, katolické až po zapojení USA do konfliktu v roce 1917. Krajané z USA financovali převážnou část akcí československého zahraničního odboje. V Rusku před válkou žilo přes 100 tisíc Čechů a Slováků, hlavně na Ukrajině a ve významných průmyslových centrech (Moskva, Petrohrad, Varšava). Jejich organizace byly roztržštěné, významnou úlohu hrály sokolské česko-ruské jednoty, jejichž cvičitelé byli vysíláni před válkou českým Sokolem. Krajanské hnutí v Rusku vytvořilo na začátku války tzv. Svaz českých spolků na Rusi a na frontu byla poslána dobrovolnická jednotka Česká družina. Vážné spory ovšem existovaly zpočátku ohledně politické orientace československého odboje, protože část krajanů se silně vázala na ruskou carskou vládu. Po ruské únorové revoluci v roce 1917, která svrhla cara, definitivně převládla politická linie představovaná T. G. Masarykem. Hlavní silou v československém odboji v Rusku se stali bývalí zajatci z rakousko-uherské armády, kteří převažovali i v československých vojenských jednotkách – legiích.

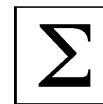
Maffie. Tato protirakouská odbojová organizace působila v českých zemích během 1. světové války. Maffie
Jejími hlavními úkoly bylo působit na českou domácí politiku v protirakouském duchu a sbírat zpravodajské informace o vojenské a hospodářské situaci v Rakousku-Uhersku a odesílat je za hranice T. G. Masarykovi. Mezi vedoucí představitele Maffie patřili Karel Kramář, Alois Rašín, Edvard Beneš (až do své emigrace v září 1915) a Přemysl Šámal. Maffie měla řadu poboček ve významných českých městech, ale i ve Vídni, mezi její zvláštní organizace patřila tzv. Malá Maffie a Vojenská Maffie. I když byla Maffie několikrát postižena zatýkáním, její jádro zasaženo nebylo. Působení Maffie zejména od jara 1917 výrazně ovlivňovalo celou českou politiku a výrazně se projevilo v činnosti Národního výboru.

Rota Nazdar. První československou vojenskou jednotkou ve Francii za 1. světové války, která vznikla Rota Nazdar
23. srpna 1914 v Bayonne, byla tzv. rota Nazdar. Tvořilo ji na 300 dobrovolníků, většinou Čechů a Slováků žijících ve Francii, kteří se v důsledku svého protirakouského cítění přihlásili po vypuknutí války do Cizinecké legie, aby mohli bojovat za svobodu svého národa. Svůj název dostala rota podle českého pozdravu, který její příslušníci používali, a rovněž obdržela praporek s českým lvem. V rámci Marocké divize se rota Nazdar účastnila v listopadu 1914 bojů v Champagne a na jaře 1915 útoku u Arrasu, po němž v důsledku těžkých ztrát přestala existovat a zbylí dobrovolníci byli zařazeni do jiných jednotek.

Tříkrálová deklaráce. Jeden z nejvýznamnějších dokumentů české politiky během první světové války. Tuto deklaráci přijali čeští poslanci rakouské říšské rady a zemských sněmů 6. ledna 1918 na společném sněmu. Původně vznikla jako jejich protest proti tomu, že zástupci českého národa nebyli přizváni k mírovým jednáním s Ruskem v Brestu Litevském. Tříkrálová deklaráce, kterou koncipoval Alois Rašín, vytýčila program české politiky – požadovala vytvoření samostatného českého státu v historických hranicích společně se Slovenskem. Chyběla v ní jakákoliv zmínka o habsburské říši a dynastii. Její text byl původně zkonfiskován a uveřejněn až po 22. lednu 1918. Tříkrálová deklaráce

Národní výbor. Orgán české domácí politiky v závěru 1. světové války. Navazoval na Národní výbor, Národní výbor
který už existoval v letech 1916–1917. V nové podobě byl tento orgán obnoven 13. srpna 1918 na základě dohody českých politických stran. Jeho úkolem byla příprava na převzetí moci v českých zemích, vypracování základních zákonů budoucího státu a zorganizování nové státní správy. Tento Národní výbor měl při svém vzniku 38 členů, jednotlivé strany v něm byly zastoupeny podle výsledků voleb v roce 1911. Předsedou výboru se stal Karel Kramář, místopředsedy Antonín Švehla a Václav Klobáček, jednatelem František Soukup. Podle stejných principů vznikla v průběhu října 1918 i síť národních výborů v českých zemích, okresech i jednotlivých místech, která organizovala českou politiku a hospodářství v závěrečné fázi existence Rakouska-Uherska. Národní výbor československý provedl 28. října 1918 převrat, vydal první zákony a organizoval civilní i politickou moc. Postupným doplňováním se stále zvětšoval a 14. listopadu 1918 z něho bylo vytvořeno Revoluční národní shromáždění Republiky československé.

Shrnutí

Revoluční hnutí v roce 1848 výrazně zasáhlo také habsburskou monarchii a české země. Kromě občanskoprávních požadavků zde vystoupily do popředí i státoprávní, jazykové a kulturní zájmy jednotlivých národů a národností a rovněž problém zbytků feudální závislosti rolníků na jejich vrchnostech. Česká politická reprezentace se v této době dělila na **umírněné liberály** a **radikální demokraty**, kteří se vzájemně lišili ve svých požadavcích i metodách jejich prosazování. Postupně také začalo docházet i ke sporům mezi Čechy a Němci, a to zejména v otázkách státoprávního uspořádání českých zemí. Češi prostřednictvím Františka Palackého odmítli účast na **frankfurtském sněmu**, který měl jednat o sjednocení Německa. V červnu 1848 se v Praze sešel **Slovanský sjezd**, jehož jednání ale přerušil výbuch povstání v Praze – tzv. svatodušní bouře. Protirevoluční síly posléze ovšem získaly převahu – povstání v Praze a ve Vídni byla potlačena, ústavodárný sněm v Kroměříži byl rozeznán a rovněž byla potlačena revoluční hnutí v Uhrách a v severní Itálii. Novým císařem se stal v prosinci 1848 osmnáctiletý **František Josef I.**, který se vrátil k absolutistickému způsobu vlády.

Revoluční rok
1848

Tento tzv. **bachovský absolutismus** skončil až na konci 50. let 19. století, kdy císař odvolal ministra vnitra Alexandra Bacha a **Říjnovým diplomem** slíbil zavedení parlamentního způsobu vlády. Ústava vydaná v roce 1861 ale světovala rozhodující pravomoci do rukou centrálních úřadů ve Vídni, což vyvolávalo nespokojenost řady neněmeckých národů žijících v habsburské monarchii. Významnou úpravou existujícího státoprávního uspořádání se pak stalo tzv. **rakousko-uherské vyrovnání**, které v roce 1867 fakticky rozdělilo habsburskou monarchii na dvě části – Rakousko (Předlitavsko) a Uhersko (Zalitavsko). Pokus o vyřešení české otázky – tzv. **fundamentální články** – se nakonec nerealizoval. Čeští politici, kteří se v této době fakticky dělili na staročechy a mladočechy, se po zklamání svých státoprávních nadějí uchýlili k tzv. **pasivní politice**, při níž bojkotovali zasedání říšské rady a zemských sněmů. V této radikální opozici setrvali až do roku 1879, kdy se nejenže do říšské rady vrátili, ale stali se přímo součástí vládní koalice. Za svoji podporu vládě ale získali jen poměrně malé ústupky v oblasti školství a zavádění češtiny jako úředního jazyka. Česká společnost prožívala v 2. polovině 19. století nepřehlédnutelný hospodářský a kulturní rozvoj, toto období bylo ovšem i ve znamení rostoucích česko-německých střetů, které nebyly překonány ani tzv. **punktacemi** – neúspěšným pokusem o česko-německé vyrovnání. V českém politickém prostředí vznikla zejména v 90. letech 19. století celá řada nových politických stran, nepřehlédnutelnou postavou politické scény se stal **Tomáš Garrigue Masaryk**.

Habsburská
monarchie a
české země v
2. polovině
19. století

Vypuknutí 1. světové války v roce 1914 postavilo českou společnost i její politickou reprezentaci do nové situace. Zatímco čeští vojáci neprojevovali žádný výrazný zápal pro boj proti slovanským Srbům a Rusům, čeští politici zpočátku spíše vyčkávali, protože si většinou nedokázali představit existenci českých zemí mimo rámec habsburské monarchie. Odlišnou linii vytýčil **T. G. Masaryk**, který se rozhodl vést po boku dohodových velmocí boj proti Rakousku za vytvoření samostatného československého státu. Jeho nejdůležitějšími spolupracovníky se stali **Edvard Beneš** a **Milan Rastislav Štefánik**. V zahraničí představovaly jejich významnou pomoc **československé legie**, které po boku dohodových vojsk bojovaly proti Rakousku-Uhersku a Německu, v českých zemích působila tajná odbojová organizace **Maffie**. Pod tlakem vývoje událostí se postupně radikalizovala i politická scéna v českých zemích, významnými mezníky na cestě k samostatnému státu se staly **Manifest českých spisovatelů** a **Tříkrálová deklarace**. Rozhodující se staly události **28. října 1918**, kdy po rozšíření zpráv o tom, že Rakousko-Uhersko požádalo o mír, převzal Národní výbor moc v českých zemích a byl vyhlášen **nezávislý československý stát**.

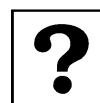
1. světová
válka a vznik
Československ

Pojmy k zapamatování

Národní výbor, liberálové, revoluční demokraté, frankfurtský sněm, Slovanský sjezd, ústavodárný říšský sněm, „májové spiknutí“, národní dílny, „Jaro národů“, risorgimento, bachovský absolutismus, rakousko-uherské vyrovnání, průmyslová revoluce, Manifest České moderny, secese, novorenesance, kubismus, česká moderna, české historické právo, pasivní politika, staročesi a mladočeši, Národní strana, drobečková politika, punktace, volební kurie, Ústřední mocnosti, Dohoda, Černá ruka, zákopová válka, Československá národní rada, Maffie, československé legie, Manifest českých spisovatelů, Tříkrálová deklarace, Národní výbor, Martinská deklarace.

Kontrolní otázky a úkoly

- 1) Uved'te, v čem se od sebe lišily programy českých liberálů a radikálních demokratů v revolučním roce 1848 a vyjmenujte hlavní osobnosti těchto politických skupin.
- 2) Popište hlavní rysy tzv. bachovského absolutismu.
- 3) Jaké byly hlavní principy tzv. rakousko-uherského vyrovnání v roce 1867?
- 4) Charakterizujte hospodářskou a kulturní úroveň českých zemí v 2. polovině 19. století a uved'te příklady významných českých spisovatelů, umělců a průmyslníků tohoto období.
- 5) Vysvětlete pojmy české historické právo, fundamentální články, punktace, pasivní a drobečková politika.
- 6) Charakterizujte politickou a veřejnou činnost T. G. Masaryka v době před 1. světovou válkou i v jejím průběhu.
- 7) Popište vývoj české politiky a boj za vytvoření samostatného československého státu v průběhu 1. světové války.

Přečti si odbornou monografii věnovanou některému období, osobnosti nebo problému z českých dějin od 9. století do roku 1918 a zpracuj její recenzi v rozsahu 2-3 stránek textu A4. Tato recenze by měla obsahovat jak část popisnou, tak i analytickou a rovněž bibliografické údaje příslušné monografie.

Literatura

Seznam použité literatury:

1. AUGUSTA, P. a kol. *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918*. Praha: Libri 1993.
2. BARTOŠ, J., KOVÁŘOVÁ, S., TRAPL, M. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc: Alda, 1995.
3. BĚLINA, P. a kol. *Dějiny zemí Koruny české. II*. Praha: Paseka, 1992.
4. ČAPKA, F. *Slovník českých a světových dějin*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 1998.
5. ČAPKA, F. *Dějiny zemí Koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999.
6. ČORNEJ, P. a kol. *Evropa králů a císařů*. Praha: Ivo Železný, 1997.
7. ČORNEJ, P. *Vše podstatné z českých dějin*. Praha: Práh, 1992.
8. HEŘTOVÁ, Y. *Zákopová válka*. Praha: Naše vojsko, 2008.
9. HROCH, M. *Na prahu národní existence*. Praha: Mladá fronta, 1999.

10. KOŘALKA, J. *Češi v habsburské říši 1815–1914*. Praha: Argo, 1998.
11. KOŘALKA, J. *František Palacký*. Praha: Argo, 1999.
12. KUČERA, J. P., KAŠE, J., BĚLINA, P. *České země v evropských dějinách. III*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2006.
13. KVAČEK, R. a kol. *Dějiny Československa. II*. Praha: SPN, 1990.
14. PEČENKA, M. a kol. *Encyklopedie moderní historie*. Praha: Libri, 1995.
15. PETRÁŇ, J. a kol. *Dějiny Československa. I, II*. Praha: SPN, 1990.
16. RAMEŠ, V. *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*. Praha: Libri, 2005.
17. ŠEDIVÝ, I. *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001.
18. URBAN, O. *Císař František Josef I*. Praha: Argo, 1999.
19. URBAN, O. *Česká společnost 1848–1918*. Praha 1982.
20. URBAN, O. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Praha: Svoboda, 1991.
21. VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Victoria Publishing, 1994.
22. VYKOUPILOV, L. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus, 2000.